

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı

Siyaset Bilimi Bilim Dalı

**KÜRESEL DÖNEMDE İKTİSADİ KURALLARIN
ULUSLARARASILAŞTIRILMASI: DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ
(DTÖ) ÖRNEĞİ**

Aslı FİDAN

Yüksek Lisans

Ankara, 2023

KÜRESEL DÖNEMDE İKTİSADİ KURALLARIN ULUSLARARASILAŞTIRILMASI:
DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ (DTÖ) ÖRNEĞİ

Aslı FİDAN

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı
Siyaset Bilimi Bilim Dalı

Yüksek Lisans

Ankara, 2023

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kağıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinleri yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan “**Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge**” kapsamında tezim aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / H.Ü. Kütüphaneleri Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- Enstitü / Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir. ⁽¹⁾
- Enstitü / Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren ay ertelenmiştir. ⁽²⁾
- Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir. ⁽³⁾

09/05/2023

Aslı FİDAN

¹“Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge”

- (1) Madde 6. 1. Lisansüstü teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez **danışmanın** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu** iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.
- (2) Madde 6. 2. Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez **danışmanın** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulunun** gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.
- (3) Madde 7. 1. Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, **tezin yapıldığı kurum** tarafından verilir *. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, **ilgili kurum ve kuruluşun önerisi** ile **enstitü** veya **fakültenin** uygun görüşü üzerine **üniversite yönetim kurulu** tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.
Madde 7.2. Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.
* Tez **danışmanın** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu** tarafından karar verilir.

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu, **Prof. Dr. Örsan cal AKBULUT** danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

Aslı FİDAN

Annem Fatma Fidan ve Babam Ali Fidan için...

TEŞEKKÜR

Öncelikle, yüksek lisans hayatım boyunca hem derslerinde hem ders dışındaki bilimsel öğretilerinde her an ufkumu açan ve bana kendi mücadelecî yanımı öğreten değerli hocam Sayın Prof. Dr. Örsan Ö. Akbulut'a, bu çalışmanın ortaya çıkmasındaki akademik desteklerinden ötürü klasikleşmiş danışman teşekkürünün çok ötesinde bir minnetle teşekkür ederim. Kıymetli katkıları ile tez çalışmamda önemli bir değer yaratan değerli jüri üyeleri; Sayın Prof. Dr. Mehmet Tomanbay'a, Sayın Doç.Dr. İtir İmer'e ve Sayın Dr. Elif Gözdaşoğlu Küçükaliöğlu'na çok büyük teşekkürlerimi sunarım. Tez savunma sınavım için ayırdıkları değerli vakitlerinin ve yorumlarının bu tezde var olması, benim için çok büyük bir kazanımdır.

Bu tezi ithaf ettiğim canım annem Fatma Fidan ve canım babam Ali Fidan'a; bugüne dek maddi manevi kendi hayatlarından kısıp benim hayatıma fazlasıyla imkan sağladıkları, her kararında beni özgür kıldıkları, attığım her adımda yanımda durdukları, bilim ve akıl ışığında ilerleyen, hayatın içinde bir kadın ve insan olarak yetiştirdikleri için ne kadar teşekkür etsem azdır. Bugüne dek her anımda onlardan destek aldım, varlıkları olmasaydı bugün olduğum insan olamazdım. Bu tezi onlara ithaf ederek her şey için onlara teşekkür ederim.

Bu süreçteki desteğiyle hayatıma dokunmuş tüm aileme, arkadaşlarıma, eğitim hayatımda bugüne dek emeği geçen herkese çok teşekkür ederim.

ÖZET

FİDAN, Aslı. *Küresel Dönemde İktisadi Kuralların Uluslararasılaştırılması: Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2023.

Bu tez çalışmasının konusunu, küresel dönemde iktisadi kuralların uluslararasılaştırılması ile serbest ticaret ilkeleri arasındaki ilişki oluşturmaktadır. Küresel dönemde iktisadi kurallar, kapitalizmin küreselliğe özgülüğünde serbest ticaret uygulamaları ile uluslararasılaştırılmaktadır. Bu uygulamalarda uluslararası aktörler önemli rol oynayıncıdır. Serbest ticaret pratiklerinin gerçekleştirilmesinde Dünya Ticaret Örgütü'nün etkinliği görülmektedir. Bu tez çalışmasında serbest ticaret ilkelerinin küresel döneme özgülüğü ele alınmış ve Dünya Ticaret Örgütü'nün bu konudaki etkisi araştırılmıştır. Dünya Ticaret Örgütü'nün küresel dönemdeki verileri ile uluslararası ticaretteki uluslararasılaştırılma incelenmiştir. Sonuç olarak, küresel döneme özgü serbest ticaret uygulamaları küreselleşmeye ve ekonomik anlamda bütünleşmiş eşit ve adil bir piyasaya yol açmamaktadır. Genel küreselleşme öğretisinin aksine, ülkeler arası eşitsizliğin derinleştiği ve ulus devletlere her zamankinden daha çok ihtiyaç duyulan bir uluslararası alan meydana gelmiştir.

Anahtar Kelimeler: uluslararasılaşma, küreselleşme, kapitalizm, DTÖ, serbest ticaret

ABSTRACT

FİDAN, Aşlı. *Internationalization of Economic Rules in the Global Era: World Trade Organization (WTO) Example*, Master's Thesis, Ankara, 2023.

The subject of this thesis is the relationship between the internationalization of economic rules and free trade principles in the global period. In the global period, economic rules are internationalized with free trade practices in the globality of capitalism. International actors play an important role in these practices. The effectiveness of the World Trade Organization is seen in the realization of free trade practices. In this thesis study, the specificity of free trade principles to the global period was discussed and the effect of the World Trade Organization on this issue was investigated. The data of the World Trade Organization in the global period and the internationalization in international trade have been examined. As a result, free trade practices specific to the global era do not lead to globalization and an economically integrated equal and fair market. Contrary to the general globalization doctrine, an international area has emerged where inequality between countries has deepened and nation states are needed more than ever.

Keywords: internationalization, globalization, capitalism, WTO, free trade

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI.....	vi
ETİK BEYAN.....	vii
TEŞEKKÜR	v
ÖZET	vi
ABSTRACT.....	vii
KISALTMALAR DİZİNİ	1
TABLOLAR DİZİNİ	2
ŞEKİLLER DİZİNİ	1
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM: KÜRESEL DÖNEMDE İKTİSADİ KURALLARIN ULUSLARARASILAŞTIRILMASI.....	4
1.1. SERBEST TİCARETİN KÜRESELLEŞMESİ.....	4
1.2. KÜRESEL SERBEST TİCARET VE NEOLİBERAL POLİTİK HEGEMONYA	13
1.3. KÜRESEL DÖNEMDE SERBEST TİCARETE BAKIŞ AÇILARI	17
1.3.1. Serbest Ticarete Olumlu Yaklaşımlar	17
1.3.2. Serbest Ticarete Eleştirel Yaklaşımlar	20
1.4. SERBEST TİCARET UYGULAMALARI VE ULUSLARARASILAŞTIRMA İLİŞKİSİ.....	22
1.5. PİYASA ZORUNLULUKLARI VE METALAŞMANIN KÜRESELLİĞİ.....	26
2. BÖLÜM: ULUSLARARASI TİCARETTE BİR AKTÖR: DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ	42
2.1. ULUSLARARASI TİCARET VE ÜRETİM	42
2.1.1. Uluslararası Ticarete Yönelik Kurallar: GATT'ın Temel Prensipleri	45

2.1.2. GATT Sonrası Liberal Ticaret Yapısı.....	48
2.1.3. Bölgesel Ticaret Blokları ve Kuzey-Güney Ticareti.....	54
2.1.4. Uluslararası Ticaret Alanı: Dünya Ticaret Örgütü'nün Kapsamı	58
2.1.5. Ticaret Serbestisinin Yaygınlaştırılma Çabası: Dünya Ticaret Örgütü'nün Etkinliği ve Uluslararası Ticaret Alanı	60
2.2. KÜRESEL KAPİTALİZM VE DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ.....	63
SONUÇ	84
KAYNAKÇA.....	89
EK 1. 22 ÜRÜN GRUBUNA BAĞLI TARİFE GÖSTERGELERİ.....	97
EK 2. MAL TİCARETİ DEĞERLERİ.....	99
EK 3. TİCARİ HİZMET DEĞERLERİ.....	100
EK 4. ORJİNALLİK RAPORU.....	101
EK 5. ETİK KURUL / KOMİSYON İZİNİ YA DA MUAFİYET FORMU.....	103

KISALTMALAR DİZİNİ

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar	Açıklamalar
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
STK	: Sivil Toplum Kuruluşu
NGO	: Non-Governmental Organization
IMF	: International Monetary Fund
WB	: World Bank
GATT	: General Agreement on Trade and Tariffs
ITO	: International Trade Organization
RTA	: Regional Trade Blocks
CAFTA	: Central America free Trade Agreement
Mercosur	: Southern Common Market
ASEAN	: Association of Southeast Asian Nations
ECWAS	: Economic Community of West African States
APEC	: Asia-Pacific Economic Cooperation
NTB	: Non-Tariff Barriers
MFN	: Most Favored Nation
NT	: National Treatment

TABLolar DİZİNİ

Tablo 1 – Uruguay Turu Sonunda Varılan Anlaşmalardan Doğacak Tahmini Gelir Artışının Dağılımı (Milyar \$ Olarak).....	49
Tablo 2 – Ticaret Müzakerelerinde Gündeme Getirilen ve Alınan/Alınmayan Yeni Konular.....	53
Tablo 3 – Ülke Gruplarında ve Seçilmiş Ülkelerinde Ortalama Gelir, Büyüme ve Enflasyon.....	64
Tablo 4 – Ülke Gruplarına Göre Dünyadaki Ekonomik Büyüme.....	66
Tablo 5 – Seçilmiş Yükselen Ekonomilerin Temel Sanayileşme Göstergeleri,2013.....	67
Tablo 6 – Ülke ve Ülke Gruplarında Seçilmiş Ekonomik Göstergeler.....	68
Tablo 7 – Altı Büyük Ekonomide Mal ve Hizmet Ticareti.....	70
Tablo 8 – Doğrudan Yabancı Yatırım.....	71
Tablo 9 – İhracat Hacmi, 1913-1984.....	71

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1 – Bölgesel Ticaret Anlaşmalarında Artış Trendi (1948-2006).....	57
Şekil 2 – Dünya Gayrisafi Yurtiçi Hasılasına Kıyasla Dünya Mal Ticareti, DTÖ 2000-2001.....	72
Şekil 3 – Amerika Birleşik Devletleri – 22 Ürün Grubuna Tarife Göstergeleri 2010-2019.....	74
Şekil 4 – Brezilya – 22 Ürün Grubuna Tarife Göstergeleri 2010-2019.....	75
Şekil 5 – Bangladeş – 22 Ürün Grubuna Tarife Göstergeleri 2010-2019.....	76
Şekil 6 – Amerika Birleşik Devletleri – Mal Ticareti Değerleri 2010-2019.....	77
Şekil 7 – Brezilya – Mal Ticareti Değerleri 2010-2019.....	78
Şekil 8 – Bangladeş – Mal Ticareti Değerleri 2010-2019.....	79
Şekil 9 – Amerika Birleşik Devletleri – Ticari Hizmet Değerleri 2010-2019.....	80
Şekil 10 – Brezilya – Ticari Hizmet Değerleri 2010-2019.....	81
Şekil 11 – Bangladeş – Ticari Hizmet Değerleri 2010-2019.....	82

GİRİŞ

Küreselleşme özellikle son yıllarda gündemde olan hemen hemen her disiplinin önemli konusu haline gelen bir olgudur. Küreselleşme ele alınırken bu olgunun hakim olduğu dönemdeki iktisadi kurallar, ekonomik alanın bu olgu içinde açıklanıp anlamlandırılması konusunda önemlidir. Burada küreselleşme ile ilgili başta belirtilen sorular açıklanmaya çalışılırken ekonomik anlamda da iktisadi kurallar, iktisadi kuralların küresel dönemdeki yeri, bu kuralların küreselleşme ile olan ilgisi ve sonuçları açıklanıp bu ilişki literatürdeki farklı yaklaşımlarla desteklenerek ya da karşılaştırılarak anlamlandırılmaya çalışılacaktır.

Küreselleşme, her şeyden önce dünya çapında sermaye birikimine engel teşkil eden fiziksel ve hukuki sınırları sarma, delme ve sonunda yok etme sürecidir. “Bu anlamda dünya ekonomisi yalın bir uluslararası ekonomiden daha fazlası demektir.” (Adda, 2002: 10). Modern dünyada; her anlamda (kültürel, coğrafik, sosyal, ekonomik, politik vb.) engellerin kalkması da azaldığı herkes tarafından kabul edilebilmektedir. Bu durumun ayrıntılarına, aşamalarına, neden ve sonuçlarına belli başlı farklı yorum ve eleştirilerin gelmesi, böyle bir dünya düzeninde olunduğunun göz ardı edilmesini gerektirmez. O halde, bu durumda tam anlamıyla bir bütünleşmiş dünyadan bahsedilmesi mümkün müdür? Eğer bu şekilde tamamen bütünleşmiş bir düzen mevcutsa bunun belirtileri, kanıtları, sonuçları nelerdir? Dolayısıyla bu sorular çalışmayı küreselleşme olgusu ile karşılaşmaya götürecektir.

Bu çalışmanın ortaya çıkmasında araştırılması istenen ve öne sürülen araştırma sorusu, küresel dönemde iktisadi kuralların uluslararasılaştırılmasında serbest ticaret ilkesinin niteliği, Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) ile nasıl kanıtlanır? dır. Küresel dönemde iktisadi kuralların uluslararasılaştırılmasından söz edilebilir mi? Küresel dönem, iktisadi kurallar ve uluslararasılaştırma nasıl ilişkilendirilir? Bu uluslararasılaştırmada uluslararası aktörlerin rolü nedir? Küresel dönemde uluslararasılaştırma bağlamında kapitalizm olgusunun yeri nedir? soruları da, bu çalışmanın gerçekleştirilmesi için araştırılması istenen diğer sorulardandır. Bu tez çalışması ile ulaşılmak istenen kapsam;

küresel dönemde iktisadi kuralların uluslararasılaştırılmasını, DTÖ aktörünün küresel ekonomideki işlev ve uygulamalarına dayalı verilerin yorumlanmasında kullanarak teoriyi pratik düzeye yansıtmak ve desteklemektir.

Kapitalizm, üretim araçlarının mülkiyetine dayalı ekonomik bir sistem şeklinde tanımlanabilir. Küreselleşme, ekonomik olduğu kadar siyasi, sosyal, teknolojik, düşünsel ve kültürel boyutlu, uluslararası bir bütünleşme olgusudur. Küresel dönemde kapitalizmde ise güç dengesinde ağırlığını ortaya koyan ve küresel düzeydeki sermayenin kontrolünü gerçekleştiren uluslararası aktörlerin başatlığı görülmektedir. Küresel dönemde iktisadi kurallar ve uluslararasılaştırma arasındaki bu soyut bağlantının DTÖ örneği ile somutlaştırılabileceği ifade edilmektedir. Bu somutlaşma; DTÖ'nün serbest ticaret olgusu aracılığıyla iktisadi kuralları küresel bir düzlemde uluslararasılaştırmasıyla gerçekleşir. Küresel dönemde kapitalist boyutta güç dengesini elinde tutmayı başaran aktörlere, beraberinde uluslararası sermayenin sorumluluğu da eklenir. Bu uluslararası ekonomik düzlemde de küresellik ve iktisadi kurallar önemli yer tutmaktadır. DTÖ'nün; ticari metalar, hizmetler, işgücü ve sermaye alışverişine dair uluslararası ekonomik düzlemdeki güç dengesinde başat bir aktör olarak küresel kapitalist döneme entegre ve onu yöneten bir yerinin olduğu görülmektedir.

Bu tez kapsamında ortaya atılan savlar şu şekildedir:

- Küresel kapitalist dönemde serbest ticaret, iktisadi kuralların uluslararasılaştırılmasını sağlar.
- Küreselleşme olgusu ile içinde bulunduğumuz küresel dönem; kapitalizmin ilerleyen bir aşaması olarak onun özelliklerine sahiptir.
- Serbest ticaret ilkelerinin uygulayıcı ve düzenleyici organlarından biri olan DTÖ, iktisadi kuralların uluslararasılaştırılmasında rol oynar.
- Serbest ticaret uygulamalarını gerçekleştiren DTÖ, iktisadi aktiviteleri özgürleştirmekten ziyade kontrol altında tutmakta ve baskı ve zor yoluna gitmektedir.

Bu tezin kapsamında öncelikle küreselleşme, kapitalizm ve uluslararasılaşma olguları hem birbirleri ile hem serbest ticaret ilkesi ile olan ilişkileri bağlamında açıklanmaya ve tartışılmaya çalışılacaktır. Bu kısım ilk bölümü oluştururken ikinci bölümde DTÖ örneğine odaklanılacak ve somut veriler ile ilk bölüm desteklenmeye çalışılacaktır.

Tez sonunda; küreselleşme ve iktisadi kuralların uluslararasılaştırılması ilişkisi, kapitalizmin küreselleşmesi, küreselleşen kapitalist dönemde serbest ticaretin uygulanması, küresel kapitalizmde DTÖ'nün işlevi ve uygulamaları kapsamlı bir şekilde incelenip birbirleriyle ilişkilendirilecektir. Dolayısıyla teorik bağlamda küreselleşme ve iktisadi kuralların uluslararasılaştırılması açıklanacak, ardından DTÖ'nün verileri küresel iktisadi kurallarla yorumlanarak serbest ticaret uygulamaları somutlaştırılacaktır.

1. BÖLÜM: KÜRESEL DÖNEMDE İKTİSADİ KURALLARIN ULUSLARARASILAŞTIRILMASI

Küresel dönem ve küresel dönemin kendine özgü uygulamaları, iktisadi kurallar ile uluslararasılaştırma arasındaki ilişkiyi sağlayan serbest ticaret ilkesinin rolü ile ilişkilidir. Ticaret kurallarının küreselleşmesi, üretim ve kapitalizm döngüsünün küresel bir aşamaya geçmesi, serbest ticaret ilkesinin uygulayıcıları olan aktörler ve aktörlerin uyguladığı faktörler bu ilişkiyi açıklamaktadır. Serbest ticaretin küreselleşmesi, piyasa zorunluluklarının yaygınlaştırılması ve metalaşmanın küreselliği ile gerçekleştirilir. Bu uygulamalar, iktisadi kuralların uluslararasılaştırılması açısından önemlidir.

1.1. SERBEST TİCARETİN KÜRESELLEŞMESİ

Küreselleşme, disiplinlerin literatüründe bazı taraflarca yaygın kabul görürken bazılarınca da bu tanıma karşı çıkmaktadır. Karşı çıkan taraflar açısından küreselleşme iktisadi bir düzen olarak kapitalizmin yeni bir aşaması ya da yayılımıdır. Dolayısıyla, küreselleşme tartışmalarında ortak bir karara varılmış değildir. “Küreselleşme kavramı konusunda şüpheli olmak ile kavramın 1970lerden beri gördüğü yaygın kabulü ve geçirdiği gelişimi açıklamak ayrı şeylerdir.” (Hirst & Thompson, 2009:28). Küreselleşmenin ne olduğuna dair ve/veya onun kapsamı ve niteliğine dair herhangi ortak bir fikir belirlenmiş olmasa da onun mevcudiyetinden yadsınamaz bir şekilde bahsedilebilir.

Küreselleşme ele alınırken bu olgunun ilişkilendirildiği iktisadi kurallar, bu olgunun ekonomik alan kapsamında açıklanıp anlamlandırılması konusunda önemlidir. Küreselleşmenin ekonomik olarak bütünleşmiş olup olmaması aslında kapitalizm ile ilgilidir denebilir. Literatürde birçok yaklaşımda küreselleşmenin bütünleşik bir piyasa ekonomisi ile barışçıl ortamı sağladığı birçok veri ile bunun tersinin var olduğunu gösteren yaklaşımlar da mevcuttur. Kapitalist sistemin uzun yıllardır süregelen tarihsel bütünlüğüne bakıldığında küreselleşme olgusunun aslında kapitalizmin tüm özelliklerini taşıdığı iddia edilebilir.

O halde; küreselleşmede, kapitalizmin bu özelliklerinin nasıl barındırıldığı ve uygulandığı sorusu bu bağlamda önemlidir: “Küresel dönem, kapitalizmin yeni bir aşaması olarak hem kapitalizmin temel niteliklerinin devamlılığını taşımakta hem de var olan yeni sermaye birikiminin dinamikleri kapsamında belli farklılıklar içermektedir.” (Akbulut, 2013:165). Burada önem kazanan husus, küreselleşmenin kapitalizmin bir aşaması olarak ele alınmasıdır. Klasik kapitalizmin doğrudan sömürü uygulamaları ve gerektirdiği zorunluluklar yerine yeni ekonomik düzende iktisadi zorunluluklarla yayılan ve gerçekleştirilen küresel uygulamalar söz konusudur. Çalışmanın temel odağı serbest ticaret uygulamaları da bu kapsamda önemlidir. Kapitalizmin küresel dönemde etkinliği, iktisadi kurallar bütünüünün yeni bir aşama düzeyinde mevcudiyet sağlaması ile gerçekleşir. Dolayısıyla küresel dönemdeki iktisadi kurallardan kasıt kapitalizmin küreselleşme aşamasının varlığıdır. Buradaki ayrıntı; kapitalizmde küresel olarak kabul edilen dönemde etkinliğinin nasıl sağlanıp uygulandığıdır. Kapitalist düzende yıllardır var olan kurallar ve uygulamalar küresel dönemde de devam ederken buradaki bağlantıyı sağlayan köprü serbest ticarettir. Burada vurgulanan, küresel dönemdeki iktisadi kuralların uluslararasılaştırılmasındaki araç olan serbest ticaret kavramıdır. Özetle bu çalışmada; küresel dönemde de, önceden beri süregelen iktisadi kurallar sistemi olan kapitalizmin, serbest ticaret ilkesi ve uygulamalarıyla uluslararasılaştırıldığı savı öne sürülmektedir.

Serbest ticaret, 1970li yıllar ile beraber gündemde daha fazla yer etmeye başlayan ve neoliberal yaklaşımların ışığında yeniden filizlenen bir kavramdır. Bu kavram ile ticaret ilişkilerinin herkes için serbestleştirilmesi ile daha adil, eşit, özgür ve barışçıl bir uluslararası sistem öngörülür; neoliberal tarafların bakış açısına göre de kavram bu ortamı sağlamaktadır. Dolayısıyla, küresel dönemde de etkinliğinin görüldüğü neoliberal ekonomik yaklaşımlar doğrultusunda serbest ticaret ilkesi uygulanmaktadır. Bu çalışmada ise bu durum, serbest ve özgür olan eşit bir uluslararası sistemden ziyade hegemonik ulusların ve bu ulusların yönetimindeki uluslararası aktörlerin diğer uluslara dayatmalar uyguladığı bir sistem olarak ele alınır. O halde; serbest ticaret ile, onun kendine özgü uygulamalarının gerçekleştirilerek uluslararasılaşma üzerinden küresel dönemde iktisadi kuralların yayılmakta olduğu ve bu kendine özgülüğün de küreselleşme ile bağdaştırıldığı ifade edilebilir.

Robert Kuttner'in belirttiği gibi ticaret her zaman siyasi bir olgudur. "...birçok teorisyen hiçbir konunun özünde ticaret kadar uluslararası ekonomi politığın alanına girmediğini düşünür." (Balaam & Dillman, 2015:185). Uluslararası ticareti şekillendiren ve uluslararası üretim yapısını yöneten ulus-devlet dışındaki aktörlerin ve kurumların sayısı 1980lerin sonunda Soğuk Savaş'ın sona erişinden beri büyük oranda artmıştır.

"Uluslararası üretim ve ticaret yapısı; devletler, uluslararası örgütler, iş çevreleri ve Sivil Toplum Kuruluşları -non-governmental organization- (STKlar -NGOlar-) arasındaki ilişkilerden oluşmaktadır. Söz konusu aktörler hep birlikte neyin, nerede, kimler tarafından, nasıl, kim için ve hangi fiyata üretildiğiyle ilgili uluslararası kuralları ve normları etkilemekte ve yönetmektedirler. Ticaret; uluslararası finans, teknoloji ve güvenlik yapılarıyla birlikte ulus-devletleri ve diğer aktörleri birbirleriyle ilişkilendirmekte, onlar arasındaki karşılıklı bağımlılığı ve karşılıklı faydaları artırmakta ve aynı zamanda onlar arasında çatışmalara neden olmaktadır." (a.g.e.:186).

Serbest ticaretle; tarıma dayalı kapitalizme (yani tarımsal üretime dayalı meta sistemine) ek, artık küreselleşme evresinde her türlü mal, hizmet ve paranın akışı sağlanmaktadır. Serbest ticaret uygulamalarının düzenleyiciliği ve uygulayıcılığını da Amerika Birleşik Devletleri (ABD) başta olmak üzere ekonomik, siyasi ve askeri hegemonyayı elinde tutan ulusların yöneticiliğini yapabildiği uluslararası ve/veya uluslarüstü kuruluş ve organizasyonlar gerçekleştirmektedir. Bu kuruluş ve organizasyonların başında Uluslararası Para Fonu (*International Monetary Fund-IMF*), Dünya Bankası (*World Bank-WB*) ve Dünya Ticaret Örgütü (*World Trade Organization-WTO*) gelmektedir. IMF ve WB özellikle finansallaşma ile birlikte egemen olan sermaye sistemini yani paraya dayalı ekonomik dünya düzenini sağlayan ve yürüten kuruluşlardır. DTÖ de bu yeni düzende Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (*General Agreement on Tariffs and Trade-GATT*)'nın devamı niteliğinde olup ticaretin serbestliğini sağlayan ve uygulayan kuruluştur. DTÖ'nün kurulması, uluslararası ekonomik entegrasyon bağlamında büyük bir adım sayılabilirken bu organizasyon aynı zamanda iktisadi kuralların uluslararasılaştırılması bağlamında başat aktör olarak da konumlanır. Tarifeler ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT)'nın bir devamı olan DTÖ'nün uluslararası ekonomik bir aktör olarak en genel görev tanımı, dünya ekonomisini sağlamlaştırması ve daha fazla ticaret, yatırım ve gelir artışı sağlaması şeklinde ele alınabilir.

Bu kuruluşların jürilerinin ve oy hakkı olan yöneticilerinin ABD’li olması önemli bir husustur. Bu da çalışmadaki savın, güçlü bir somutlukla araştırılmasını beraberinde getirmektedir. Üretim araçlarının sermaye sahiplerine ait olduğu meta sisteminin küresel dönemde de rol oynaması, artık hâkim olan finans piyasalarında para akışının da bu meta sistemine dahil edilip küreselleşme olgusu ortaya atılarak tüm dünyada baskı ve dayatma yoluyla etkin kılınması, küresel dönem diye adlandırılan bütünleşik bir ekonomik sistemden ziyade kapitalist mantığın küreselleşme aşaması ile devam ettiğini göstermektedir. Dolayısıyla, sermaye sahiplerine ait üretim araçlarının küresel döneme özgülüğü de serbest ticaret ile bağdaşmaktadır.

Serbest ticaretin küresel döneme özgülüğü; onun iktisadi kuralları küresel bir alanda zorunlu kılma çabasından ve uygulamalarından geçer. Bu özgülük; garantilenmiş pazar ve piyasa zorunlulukları olguları ile gerçekleşir. Bu olguları ortaya atan Ellen Meiksins Wood’un da belirttiği gibi II. Dünya Savaşı sonrası, iktisadi rekabet çağıdır. “...bu çağda kapitalist devletler arasındaki gergin iş birliği garantilenmiş pazarları gerektiriyordu.” (Wood, 2006:145). Garantilenmiş pazar gerekliliği, serbest ticaret adı altında ekonomik bir hegemonyanın yaratılmasını sağladı. Bu hegemonik sermaye akışında piyasa zorunluluklarının yaygınlaştırılması serbest ticaret ilkeleri ile dayatılırken, meta ticareti ile de somut bir iktisadi zemine oturmuştur.

Serbest ticaretin garantilenmiş pazarlar ve piyasa zorunlulukları kavramlarını gerçekleştirmesi, onun ilke ve uygulamaları aracılığıyla sağlanır. Küresel dönemde serbest ticaretin özgülüğü, küresel dönemin özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında “iktisadi rekabet çağı” (a.g.e.:145) olması ile ilişkilidir. Kapitalist uluslar arasındaki gergin iş birliği bu çağın bir getirisiydi ve bu getiri de piyasa zorunluluklarını gerektirmekteydi. Piyasa zorunluluklarının uygulanmasını ve garantilenmiş pazarları sağlayan somut örnekler; Avrupa ülkelerinin savaş sonrasında yeniden inşası ve Üçüncü Dünyanın kalkınması amaçları ile gerçekleştirildi. Bu örnekler; Bretton Woods, GATT, GATS, TRIPS, DTÖ ve IMF gibi olgular ile maddi bir temele oturtuldu.

Bu ilke ve uygulamaların somut anlamda neler olduğuna ilerleyen kısımlarda detaylı bir şekilde değinilecektir ve teoride bahsedilen pazar garantisi ile zorunlu piyasalar maddi temele oturtulmaya çalışılacaktır. Bundan önce, küreselleşmede serbest ticaretin bu

uygulamalarına olanak sağlayan küresel dönemin, iktisadi zorunluluklar yoluyla sömürü meydana getirme kapasitesine değinilmelidir.

İktisadi zorunlulukların küresel dönemde serbest ticaret yoluyla pratik bir alan kazanması ithal mallar üzerinden sağlanmaktadır. “Küresel dönemde dünya ekonomisini canlı tutan ithal mallardır ve bu konudaki hegemonik güç olan ABD’ye bağımlı olan gelişmiş ekonomiler etkilidir.” (Brenner, 2015:34). “Kapitalist bir aşama olarak küreselleşme; iktisadi kuralları uluslararasılaştıran serbest ticaret uygulamalarıyla somutlaşır. Serbest ticaretin küreselleşmeye özgülüğünü sağlayan faktör olarak mamul mallar önemlidir. Mamül mallar gelişmiş ülkeler arasındaki ticaretin merkezidir.” (Hirst & Thompson, 2009:13). Uluslararası ticaret alanında bu faktör yoluyla doğrudan sömürü yerine piyasa zorunlulukları ile bir dayatma gerçekleştirilir.

Küresel dönemde, klasik kapitalizmdeki doğrudan sömürden ziyade iktisadi zorunluluklar yolu ile gerçekleştirilen bir sömürden söz edilebilir. Bu yaklaşımın çıkış noktası olan ve bunu destekleyen sav Ellen Meiksins Wood’a aittir. Wood’un küreselleşme yaklaşımı, tarihsel bağlam ve kapitalizm eksenindedir. “Küreselleşmenin tam da özü küresel ekonominin küresel çoklu bir ulus sistemi ve yerel bağımsızlığı olanlarca karmaşık bir tahakküm ve tabiiyet ilişkileri yapılandırılması içinde yönetilmesidir.” (Wood, 2006:158) Wood’a göre:

“Düşünülebilecek hiçbir “küresel yönetim” biçimi; sermaye birikiminin günlük ihtiyaçlarını düzenli olarak sağlayamaz. Bugün dünya her zamankinden çok bir ulus devletler dünyasıdır. Küreselleşmenin siyasi biçimi küresel bir devlet değil çoklu yerel devletlerdir ve bunlar karmaşık bir egemenlik, tabi olma ilişkisi biçiminde yapılaşmıştır.” (a.g.e.:36).

Dolayısıyla küresel düzenden bahsederken aslında bütünleşmiş bir sistemden değil birbirine ihtiyaç duyan ulus devletlerin oluşturduğu devletler sisteminden bahsedilmektedir. Bu, birbirine ihtiyaç duyma durumu da aslında en başında bahsettiğimiz gibi piyasa bağlamında zorunlulukları ve dolayısıyla sermaye alanı olan pazarların aktifliğini sağlıyor. Wood’a göre:

“Küresel dönem dediğimiz şuanaki düzende "sömürgeci hegemonya İkinci Dünya Savaşı'ndan özellikle de komünizmin çöküşünden beri kendi koşullarını askeri baskı uygulamadan ve elbette doğrudan sömürgeci yönetime başvurmadan

dünyaya dikte ettirebilmektedir, bu yeni emperyal düzenin başlangıcı İkinci Dünya Savaşı sırası ve sonrasındadır. "Savaş sonrası dönemde askeri gücün yanında iktisadi alanın hegemonya için ne denli önemli olduğu görülmektedir. "ABD; Hiroşima ve Nagasaki ile askeri üstünlük; Bretton Woods, IMF, WB, GATT ile iktisadi hegemonyaya sahip olmuştur." (a.g.e.:148).

Bu iktisadi hegemonyanın kapsamı; klasik kapitalizmdeki doğrudan sömürge yerine kapitalist bir aşama olarak küreselleşmenin barındırdığı iktisadi zorunluluklarla egemen olmasında görülür. Wood'un değindiği uluslararası aktörler kendilerine, neoliberal düzendeki ticaret serbestisinden yol bulur ve ortaya koydukları kurallara tüm ulusların uymak zorunda kalmasını sağlar. Bu kurallara uyma zorunluluğunun ne şekilde gerçekleştirildiğine somut bir şekilde değinilecektir.

Kapitalizmin küresel dönemde kazandığı farklılaşma; onun piyasa zorunluluklarını yaygınlaştırması ve pazarları garantilemesi kapasitesinde gerçeklik kazanır. Piyasa zorunluluklarının yaygınlaşması ve garantilenmiş pazarlar, kapitalizmin küresel dönemdeki aşamasını belirtir. Burada tez, hem küreselleşmenin tam anlamıyla bir küreselleşme olmadığını hem de serbest ticaretin kapitalist bir hegemonyayı desteklediğini açıklaması yönünden önemlidir. Küresel dönem denilen bu dönemde de, 19. yüzyılda da aynı ekonomik zorunluluklar görülüyorsa, tam anlamıyla eşit ve bütün bir küresel uluslararası düzenden bahsedilemez; bunun yanı sıra serbest ticaretin de tarihsel bir süreklilikte iktisadi kuralları dayattığı görülebilir.

Küreselleşmeden söz etmek iktisadi bir sistem olarak kapitalizmin tüm dünyada yayılmasının amaçlandığı bir kapitalist aşamayı belirtmektir. "Kapitalizmin dünya genelinde yayılması devletlerarası bir sistem mantığı yerine ulusötesi bir ağ mantığı koyma eğilimindedir." (Adda, 2002). Bu yayılma önce jeopolitik alanda ortaya çıkmıştır; Sovyet bloku yıkıldıktan sonra ise pazar ekonomisi, sermaye akışı ve uluslararası mali kuruluşlarla gerçekleşmiştir. Küresel dönemde serbest ticaretin rolü de küresel döneme özgü pazar ve sermaye bağlamında önemlidir. Bahsedilen pazar ekonomisi, sermaye akışı ve uluslararası politik ekonomik aktörler; serbest ticareti küreselleşmenin kapsamı dahiline getirmiştir. Dolayısıyla küresel döneme özgü bir serbest ticaretten bahsetmek mümkün olmuştur. "Küresel bütünleşme ulusal sermayeler arasındaki rekabetin bir yoğunlaşmasıdır." (Wood, 1999:337). Özellikle 1970 sonrası

dönemde önem kazanan liberal ekonominin sıçrayışı ile birlikte bu rekabetin ön plana çıktığı görülmektedir. Küresel dönemde bir bütünleşmeden söz edilirken aslında ulusların sermayeleri arasındaki bir rekabetten söz edilmelidir. Serbest ticaret ilkelerinin ve uygulamalarının küresel dönemde ele alınmasını sağlayan sermaye ve pazar ilişkileri, belli kırılmalara sahip olan tarihsel bütünlükte bir süreçtir. “Serbest ticaret taraftarlarının bile kolayca kabul ettiği gibi, meta ticaretindeki özgürlükle finans sermayesinin hareketinin özgürlüğü arasında büyük bir fark bulunur.” (Harvey, 2004:117). Bu fark, finans sermayesinin uluslararası mali aktörlerle yönetilmesi ve ulusların bu yönetime maruz bırakılmasında yatar. Dolayısıyla; küresel dönemde ticaret ilişkilerinin yarattığı eşitsizlik meydana gelir.

Küresel dönemde ticaret ilişkilerinin bu aşamaya gelmesi belli bir tarihsel bağlamda gerçekleşmiştir ve süregelmektedir. Sürece en genel tabiriyle bakılacak olursa; ABD’de ve özellikle Avrupa’nın Batı’sında II. Dünya Savaşı sonrasındaki para ve finans politikaları, Büyük Bunalım’ın etkilerini yaşamıştır. “1947-1971 döneminde Bretton Woods sistemine göre yatırım fonları daha fazla kazanç elde edebilmek için ülkeler arasında kolayca hareket ettirilemedi.” (Balaam & Dillman, 2015:246). Dolayısıyla Amerikan dolarının değeri altına bağlanarak sabitlenmek istendi. “Zamanla Batı ekonomileri toparlanırken uluslararası para sistemi kuralları, ekonomik gelişme amacındaki devletleri sınırlandırmış oldu. “Bretton Woods’un sabit döviz kuru sisteminin yerine esnek döviz kuru sistemi geçti ve döviz kurları ile sermaye transferleri üzerindeki kontrol gevşetildi.” (a.g.e.:s.247). “Bu kapsamda imkansız üçleme (*impossible trinity*) hipotezi önemlidir. Bu hipoteze göre sermaye hareketlerinin serbestliği, sabit döviz kuru ve bağımsız bir para politikası aynı anda var olamaz.” (Eğilmez, 2013:1). Dolayısıyla para politikalarının sermayenin hareketlerine ve döviz kurundaki eğilimlere göre şekilleneceği söylenebilir. Sonuçta, sermaye hareketlerinin çok kontrol edilebilir olmaması nedeniyle sabit kur sisteminin çökmesi beklenir. Bretton Woods’un önünü açan yol bu şekilde biçimlenmiştir.

1970’li yıllar karşılıklı bağımlılığın arttığı ve petrol fiyatlarının yüksekliğinin yarattığı bir kriz dönemi olarak baş gösterdi. 1980’li yıllarda neoliberal politikaların uygulanması ve küreselleşmenin ortaya çıkması finans, para sistemi ve ticaret engellerinin kaldırılmasını beraberinde getirmiştir. “Ardından, Soğuk Savaş sonrası dönemde de

bırakınız yapsınlar yaklaşımıyla küreselleşme yanlısı politikaların önü açılmıştır.” (a.g.e.:247). Soğuk Savaş sonrası uluslararası düzende güvenlik sorunları hâlâ ülkelerin gündeminde önemli bir yer tutuyordu. “Öte yandan ekonomik büyüme gibi konular, altyapı, kalkınma, enerji güvenliği, sanayileşme ve sosyal refah iç ve dış politika yapımında giderek daha fazla hakimiyet kurmaktaydı.” (Kılıç & İmer, 2021:19). 1990lı yıllarda Çin ve Brezilya gibi ulusların ekonomik yükselme göstermesi ve buna karşılık ABD’nin para politikasının aşınması gibi gelişmeler yaşandı. Dolayısıyla, ABD yüksek iç tüketiminin dengelenmesi için borçlanma girişimi başladı. “Bu tarihsel süreç de, 2008 yılında neredeyse küresel bir finans sistemi çöküşü meydana getirmiştir.” (Balaam & Dillman, 2015:247).

Öte yandan, bu sürece tarihsel materyalizmden eleştirel bir yaklaşımla bakılacak olursa; 1970-2000 arası neoliberal hegemonya; New York’un global ekonominin finans merkezi haline gelmesiyle gerçekleşti. Üretim alanında tehdit altında olan ABD finans üzerinden hegemonyasını savunarak yanıt verdi. Fakat bu sistemin etkili bir şekilde işlemesi için genel olarak piyasalar ve özelde de sermaye piyasalarının uluslararası ticarete açık olmaya zorlanması gerekiyordu. “Bu IMF gibi uluslararası kaldırmaçlarla desteklenen ABD’nin sert baskısının olduğu kadar yeni ekonomik Ortodoksluk olarak neoliberalizmde de eşit derecede sert bir bağlılık gerektiren yavaş bir süreçti.” (a.g.e.:246). Ayrıca burjuvazi içinde güç ve çıkar dengesinin; üretim faaliyetlerinden finans sermayesi kuruluşlarına kaymasına neden oldu. Finansal iktidar işçi sınıfı hareketlerini kontrol altında tutmak için kullanılabilirdi.

“1970lerden itibaren her yerde (özellikle Güneyde ve önceki komünist bölgelerde) hükümetlerin karşılaştığı ekonomik zorluklar, eski sistem karşıtı hareketler tarafından yönetilen bu devletlerin yapısal uyum ve sınırları açma konusundaki baskılara direnmesini son derece zorlaştırdı. Bunun sonucu olarak dünya çapında üretim maliyetlerini geri çekmede sınırlı bir başarı elde edildi. Ama bu başarı söz konusu politikaları yaymaya çalışanların umduğunun çok altındadır ve karlar üzerinde oluşan baskıyı sona erdirmek için gerekli olanın da çok altındadır.” (Wallerstein, 2004:151).

“ABD’deki iç barışın altın kuralı olan tüketicilik ABD’de ve ayrıca diğer gelişmiş kapitalizm merkezlerinde inanılmaz seviyelere yükseldi fakat bu sistem ciddi güçlüklerle karşılaşmıştı... 2002 yılında çelik ithalatına tarife konulmasıyla, ABD’nin DTÖ’nün korumacılığa karşı kurallarının ruhunu terk etmesi onlar adına kötü bir

işaretti.” (a.g.e.:68). Spekülatif bir balonun patlaması ABD’nin devalüasyona karşı kırılğanlığını ifşa etti. On yıl veya daha fazla süren olağanüstü coşku ve doyumsuz tüketicilikten sonra 2001’in başlarında belirgin hale gelen resesyon 11 Eylül Olayları’nın sistemde neden olduğu şoktan çok daha önce o kırılğanlığın başka kanıtlarını vermişti. “Krizler ve bunun sonucunda ortaya çıkan ortak hareketler, ... politika yapıcılarının ve IMF gibi uluslararası finansal kuruluşların finansal kararlarını etkiler.” (İmer & Özkan, 2014:395). İstikrarsızlığın ana nedenlerinden biri ABD’nin ödemeler dengesi durumunun hızla bozulmasıdır. Brenner’in sözleriyle:

“90larda dünya ekonomisine güç katmış olan ithalat patlamasının ta kendisi ABD ticareti ve cari işlem açıklarını rekor seviyelere getirmiş, böylelikle denizaşırı alacaklılara olan borcun tarihte eşi benzeri görülmemiş bir düzeyde büyümesine ve ABD ekonomisinin sermaye kaçışına ve dolardaki düşüşe benzeri yaşanmamış bir düzeyde savunmasız kalmasına yol açmıştır.”(Brenner, 2015:68).

“IMF, ABD Bankaları, uluslararası bankalar; az gelişmiş ülkelere dolar yönlendirdiler. Sanayileşmelerini hızlandırdı ama az gelişmiş ülkelerde (AGÜ) borç krizine yol açtı.” (a.g.e.:44). AGÜ’lere olan bu dolar yönlendirme uygulamasının temelinde petrodolar geri dönüşüm (*petrodollar cycling*) mekanizması bulunuyordu. 1973 petrol krizi küresel ekonomide önemli bir petrol şokuna yol açtı. Ortadoğudaki ucuz petrol, ABD ve Batılı ülkelerin bağımlılığının azalmasına engel oluyordu. Dolayısıyla ABD, petrol ihracatına belli kotalar getirme yoluna gitti. Bu da beraberinde 1979’da enerji krizine yani ikinci petrol şokuna yol açtı. Bu süreçte ABD’nin Bretton Woods’tan çekilmesi, doların fiyatını altına sabitledi ve dolar dışındaki diğer para birimlerinde dalgalanmalar yarattı. Enerji krizinin küresel ekonomide yarattığı fiyat şoku, cari açıkların artmasına neden oldu ve bu açığın finanse edilmesi için petroler geri dönüşüm mekanizması ortaya atıldı. Bu mekanizma ile Batılı ülkeler, petrol ithal eden ülkelerde kontrollerin gevşetilmesini sağlayarak Batı sermaye piyasalarının büyümesine olanak sağladı. Buna ek olarak 1973’te GATT prensiplerinin açıkça ihlali olarak AGÜ’lerden yapılacak tekstil ve hazır giyim ithalatına kısıtlamalar getiren Uluslararası Çok Taraflı Elyaf Anlaşması (*Multi Fiber Arrangement – MFA*) imzalandı. Sonrasında 1974 Ticaret Kanunu ile beraber gönüllü ihracat kısıtlamaları yürürlüğe girdi.

Arendt 19. yüzyıl sonuna doğru ortaya çıkan emperyalizmin “...kapitalizmin son evresi olmaktan çok burjuvazinin siyasi hakimiyetinin ilk evresi” olduğunu ileri sürer. Bunun

kanıtı oldukça sağlamdır. “Kapitalist aşırı birikimin (temel olarak karlı istihdam araçlarından yoksun artık sermaye) ilk büyük krizi, tüm Avrupada devrimci burjuva hareketlerini tetiklemiş olan 1846-1850 yılları arasında gerçekleşen Avrupa çapındaki ekonomik çöküştü.” (a.g.e.:44). Hem genel perspektifi hem de eleştirel yaklaşımı ele alınan serbest ticaretin tarihsel sürecinden sonra önemli olan bir husus da; serbest ticaretin ne şekilde önem kazandığıdır.

1.2. KÜRESEL SERBEST TİCARET VE NEOLİBERAL POLİTİK HEGEMONYA

Küresel ekonomi, yukarıda da bahsedilen bazı büyük dönemeçlerden geçmiş, belli kırılmalar yaşamıştır ve bunun sonuçlarından biri de serbest ticaret ilkesinin yeniden ortaya çıkması olmuştur. Serbest ticaretin önem kazanması ve neoliberal ekonomi politikalarının somutluk kazanarak küresel kapitalizmi yayması, uluslararası ticarete belli kurallar ve aktörlerin meydana getirilmesiyle gerçekleşmiştir.

II. Dünya Savaşının sonuna kadar olan dönemde ticaret kuralları hâkim devletlerin, özellikle İngiltere'nin çıkarlarını yansıtmaktaydı (Balaam & Dillman, 2015:195). Savaştan sonraki dönemde sömürgeci dünyanın politik ekonomi yapısı en belirgin bir şekilde ilk olarak 1944 yılında Bretton Woods Konferansı'nda belirlenmişti. Konferanstaki kurullarla, ABD ve İngiltere'nin öncülüğünde, II. Dünya Savaşı'nın çıkmasına neden olan iki savaş arası dönemin ekonomik çatışmalarını ve sorunlarını önleyeceği düşünülen, liberal görüşlere dayalı yeni bir ekonomik düzen yaratıldı. Ticaretin serbestleştirilmesi amacı gerçekleşirken, diğer yanda sermaye hareketlerinin de kontrol edildiği söylenebilmekteydi. Sonuçta, “...yirminci yüzyıla geçildiğinde, özellikle 1930'ların Büyük Bunalım döneminde korumacılık hızlı bir şekilde artarken uluslararası ticaret 1929 ile 1933 arasında yüzde 54 oranında azalmıştı.” (a.g.e.:195). Dolayısıyla ABD öncülüğünde, yeni bir ekonomik düzen arayışına başlanacaktı.

“...çok taraflılık gitgide daha fazla global ekonominin bölgeselleşmesi etrafında örgütleniyordu... dev tüketici pazarı, ezici finansal gücü ve rakipsiz askeri rezervinin kudreti sayesinde ABD'nin hala önemli kartları elinde tuttuğu açık gibiydi...tüm temel kapitalist güçler arasında barışçıl işbirliğine dayanan bir ultra emperyalizmin mümkün olduğu ve finans sermayesinin kozmopolit karakteri kurucu

ideoloji olacakmış gibi görünmüştü.” (Harvey, 2004:65).

Yeni ekonomik düzen kurma amacındaki ABD aynı zamanda tarifeleri, sübvansiyonları ve diğer korumacı önlemleri azaltmak ve merkantilist eğilimleri önlemek için yeni liberal ticaret koşulları oluşturup uygulayacak bir Uluslararası Ticaret Örgütü (ITO) oluşturma çabasına da ağırlık verdi. “ITO hiçbir zaman ortaya çıkarılmadı, onun yerine Amerikan Başkanı Harry Truman tarafından çok taraflı ticaret görüşmelerini yürütmek üzere geçici bir yapı olan Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) meydana getirildi.” (a.g.e.:195). İşte, neoliberal ekonomi politikalarının uygulanması bu somut dönüm noktaları ile güçlenmeye başlamıştı. Uluslararası ticarete serbestinin yayılma çabası, GATT ile somutluk kazanarak sonrasında DTÖ ve onun çalışmaları ile daha da maddileşecekti.

Liberal ekonomi politikalarının egemenlik kurduğu bu küresel ekonomik düzende serbest ticaret anlayışı da birtakım uygulamalarla kendini göstermeye başlamıştır. Bu uygulamalar, küresel sermaye kapsamındaki zorunluluklara dayanmaktadır ve bu zorunlulukların ilk aşamasında, klasik kapitalizmdeki gibi metalaşma olgusu vardır. Serbest ticaret uygulamalarının küreselleşme kapsamında önem kazanması; metalaşmayı sermaye anlamında bir zorunluluk olarak işleme ve iktisadi zoru ortaya çıkarıp onu yaygınlaştırmasıdır. Serbest ticaret uygulamalarıyla önem kazanan bu olgu, metalaşmayı piyasaların iktisadi anlamda zora koşulması için kullanır ve yaygınlaştırmaya çalışır; bunun sonucunda tüm dünyada ücretlerin ve fiyatların farklı olmasından dolayı bir eşitlik sağlanmaması durumu ortaya çıkar. “Meta mallarda serbest ticaretin, faktör fiyatlarının eşitlenmesi anlamına gelmediği görülür.” (Hori & Stein, 1977:83).

Neoliberalizm; “tekelci mali sermayenin ideolojik karşılığı” (Foster, 2008:60) olarak ele alınabilir. Neoliberalizmin bu tanımına örnek olarak dış borçları ödeme ve yabancı yatırımları kendine çekme amacı ile Brezilya gösterilebilir. Daha iyi ekonomik temeller vardır ama yüksek faiz oranları, sanayisizleşme, yavaş büyüme ve kırılğanlık da beraberindedir.¹ Ücret ve fiyatların farklılığı, adil ticaret ağlarına dair sorgulamayı

¹ “Ekonominin iç dengesi özel kesimin tasarruf yatırım dengesi ile kamu kesiminin gelir gider dengesinden (kabaca bütçe dengesi) oluşur. Ekonominin dış dengesi ise yine kabaca cari

beraberinde getirir. “Ticaret ağında, gittikçe daha fazla şirket yanlısı yönelim, neoliberal reformlarla uyumlu hale getiriliyor. Bu haliyle ticaret ağının, geleneksel ticarete bir meydan okumadan farklı bir şekilde, belirli grupların daha iyi şartlarda küresel kapitalist pazara girmesine yardımcı olduğunu belirtmek yanlış olmayacaktır.” (Fridell, 2006:12). Adil ticaret ağları sorununa ek olarak gelir farklılığı konusu da serbest ticaretin yarattığı eşitsizliklerden biridir. Ekonomide liberalleşme ve gelir farklılıklarının yakınsaması olgusu bu hususta önemlidir (Ben-David, 1993:56).

Serbest ticaret uygulamalarına ortam sağlayan ve sonucunda adil olmayan ticaret ağları ile gelir eşitsizlikleri yaşatan siyasal hegemonya da dikkat çekicidir. Galip Yalman ve Saad Filho'nun değindiği bu hegemonya biçimi, ticaretin serbestleşmesi sürecinin siyasi karşılığını ele alır: “...piyasaların ve yatırımcıların sosyal hesap verebilirlikten yalıtılması ve iddiaya göre uluslararası rekabet gücünü güvence altına almak için daha güçlü bir emek denetimi zorunluluğunun dayatılması yoluyla yerel siyasi alanın sınırlandırılması.” (Saad-Filho & Yalman, 1992:1). Dolayısıyla, “...bu ekonomik ve politik değişimler, evrensel refah sağlanmasının kapsamını daraltır ve çoğu ülkede daha yüksek işsizlik ve iş güvencesizliğine yol açar.” (a.g.e.:s.2).

Küresel ekonomide neoliberal politikaların hegemonyası ile serbest ticaret kavramının önem kazanması; metalaşmayı iktisadi zorunluluklar yoluyla piyasa düzeyinde yaygınlaştırarak ülkelerarası eşitsizliğe yol açma çabasıyla gerçekleşmektedir. Burada serbest ticaret uygulamalarının nasıl gerçekleştiği konusu yani serbest ticaret uygulamaları önemlidir. Sonuçta, ülkelerarası eşitsizliğin yeni bir formülü olarak ele alınan serbest ticarete dair özellikle üç temel kavram önem taşımaktadır: Piyasa zorunluluklarının yaygınlaştırılması, metalaşmanın yaygınlaştırılması, garantilenmiş pazarlar.

Piyasa zorunluluklarının yaygınlaştırılması; serbest ticaret yoluyla neoliberal para politikalarının tüm dünyaya zorunlu kılınması ile gerçekleşmektedir. Bu yolda kullanılan yöntem, metalaşmanın yaygınlaştırılmasıdır ve bu yaygınlaştırma garantilenmiş pazarların yarattığı küresel bir sermaye alanında hayat bulmaktadır.

dengeden meydana gelir. Bir ekonomide iç dengeler toplamı ile dış dengenin toplamı sifıra eşittir.” Eğilmez, M. Ekonomi Politikası Teori ve Uygulaması. Ankara: Remzi Kitabevi, s.21.

“Savaş sonrası iktisadi düzenle ilgili genel amaç son küreselleşme aşamasına kadar temel olarak aynı kaldı; dünya ekonomisine belirli kurallar ABD sermayesinin değişen ihtiyaçlarına uyum sağlamak üzere dönüştürüldü, 1970’lerin başında, değişen emperyal ilkelere göre, yerine başka ilkeler geçirilerek Bretton Woods sistemi bırakıldı.” (Wood, 2006:149).

Zora dayalı piyasa, garanti pazarlar ve bunların en temelindeki meta yaygınlaşması; ülkelerarası eşitsizliğin formülü niteliğindedir. İktisadi aktivitelerin denetim altında olması; egemen liberal aktörlerin lehine çalışır. “Fiilen var olan küreselleşmenin anlamı bağımlı ekonomileri dışa açarak emperyal sermaye karşısında kırılabilirliklerinin artırılmasıdır...” (a.g.e.:151). Bahsedilen faktörlerin uygulamaya geçirilmesi de bu işleyiş şekli ile sağlanmaktadır.

“Küresel dönemde, piyasanın bütünleşik niteliği ortadan kalkmamakta, tersine, yoğunlaşmasındaki artışa koşut olarak genişlemektedir.” (Akbulut, 2014:38). Ancak, uluslararası ekonomide herkesin eşit bir kapasitede hareket edebildiği bir bütünleşmişlik yoktur; ücret ve fiyatlar her yerde farklıdır. Dolayısıyla eşit ve adil bir ticaret yayılımı görülmemektedir. Örneğin; “Batı Avrupa, Japonya-Güney Doğu Asya, Kuzey Amerika kapsamında üçlü bloklaşma vardır ve dünya ticaretinin %73,6’sı bu üç bölgede yoğunlaşmıştır. Buna karşılık Dünya nüfusunun sadece %14’ü buradadır.” (Akbulut: 2013:167). Yani, bütünleşmiş bir üretim sistemi değil, yüksek derecede yoğunlaşmış bir eşitsizlik vardır. Üstelik, kapitalist ekonomilerin 1914 öncesinden daha açık ve daha fazla uluslararasılaşmış olduğu kabul edilmemektedir.” (a.g.e.:167).

Neoliberal ekonomi politiğin öne sürdüğü gibi eşit ve adil bir sermaye akışının gerçekleşmeyeceği aşıkardır. Özellikle büyük güçlerin sermaye gücünü ve ekonomik hegemonyayı elinde tutması, zayıf devletlerin bu ekonomik düzende daha fazla gerilemesine yol açacaktır.

Günümüz dünyası halen daha 1980’ler sonrası neoliberal para politikalarının sonuçlarını yaşamaktadır. Küresel dönem denilen bu çağda yaşanan sosyolojik, politik, kültürel ve askeri her türlü krizi o yıllarda gerçekleştirilen ve süregelen bu iktisadi hegemonya ile birlikte yorumlamak yanlış olmayacaktır. Bush’un “...baskı kin ve yoksulluğun yerini

demokrasi, kalkınma, serbest pazar ve serbest ticaret umudunun aldığı adil bir barış istiyoruz. Serbest pazar ve ticaret, toplumları yoksulluktan kurtarma güçlerini kanıtlamışlardır.” açıklamaları, serbest ticaret ilkelerinin ortaya atılma amacı ile şu an küresel ekonomide yarattığı eşitsizlik arasındaki çelişkiyi gösteriyor. (Harvey, 2004:13).

1.3. KÜRESEL DÖNEMDE SERBEST TİCARETE BAKIŞ AÇILARI

Serbest ticaretin küreselleşme ve iktisadi kurallar ile arasındaki ilişkiye dair farklı bakış açıları bulunmaktadır. Liberal yaklaşımlar; serbest ticaret uygulamaları ile tüm ulusların hiçbir sınırlama olmadan uluslararası ekonomide eşit haklara ve özgürlüğe sahip olacağını öne sürer. Buna karşı gelen yaklaşımlar ise, yukarıda da belirtildiği üzere serbest ticaret uygulamalarının kapitalist bir aşama olarak küresel dönemde ülkelerarası eşitsizliği meydana getirdiğini savunur.

1.3.1. Serbest Ticarete Olumlu Yaklaşımlar

“Serbest ticaret politikası, İngiltere’de 18. yüzyılın ortalarında Sanayi Devrimi’nin ortaya çıkmasıyla gelişen Klasik İktisat Okulu’nun ticaret ile ilgili temel politikasıdır. Dolayısıyla ilk olarak sanayi devrimi sonrası İngiltere’de ve sonrasında bazı Batı Avrupa ülkelerinde 20. yüzyıl başına kadar uygulanmıştır.” (Tomanbay, 2014:26).

Ticarette serbestliği savunan yaklaşımlar, korumacı ekonomi politikalarına karşı çıkar. “Korumacı politikayı eleştiren görüşler, korumacılığın kaynakların etkin dağılımını bozduğunu ve rekabeti engellediğini savunur.” (a.g.e.:3). Bu politikayı eleştirenler, ticaret serbestisini savunurlar çünkü onlara göre korumacılık tekelsizliği destekler ve kaynak israfı ile rüşvetin önünü açar. Bu anlayışa göre, kaynakların etkin dağılımı ve kullanımı için rekabet şarttır. “Serbest ticareti savunanlara göre ülkeler, rekabetçi piyasa ortamında sahip oldukları karşılaştırmalı üstünlüklere göre malların üretiminde uzmanlaşacaklar ve üstünlüğe sahip oldukları bu malları üreteceklerdir.” (a.g.e.:26). Dolayısıyla sonrasında da her ülke, üretimde üstünlüğe sahip olduğu malları birbirine satarak dış ticaretten fayda sağlamış olacaktır. Bu

politikayı savunanların ana ilkesi, ticarete optimum yararın sağlanacağı öngörüsüdür.

Neoliberal ekonomi politikaları kapsamında serbest ticarete eleştirel ve yapıcı yaklaşımlardan ayrı olarak, liberal perspektiften bakan argümanlara bakmak gerekir. “İktisat ile ilgili bilgileri ilk olarak Adam Smith bilimsel yöntemlerle elde edip analiz etmeye ve tutarlı ve düzenli iktisadi önermelerde bulunmaya başlamıştır. Öte yandan üretim, bölüşüm ve tüketim ekseninde gerçekleşen iktisadi yaşamın yarattığı sorunlar da binlerce yıldır vardır.” (Tomanbay, 2019:33). Liberal ekonomi politiğe dair en temel isimlerden Adam Smith ve David Ricardo; “...yüzyıldan fazla İngiliz politikasına hâkim olacak olan ve günümüzde hala etkili olan liberal ticaret teorisini ortaya koymuşlardır. Smith, bırakınız yapsınlar politikalarını önererek ekonomide serbestliği savunurken Ricardo da, karşılaştırmalı üstünlükler yasası teorisini geliştirmişti.” (Balaam & Dillman, 2015:190). Bu teoriyle; herkesin iyileştirme potansiyeline sahip olmasını amaçlayıp ticarete kimin, neyi, nasıl ve kime sattığının önemli olmadığına dikkat çekiyordu.

“1800lerin sonunda birçok ekonomik liberale göre dünya, piyasanın “görünmez eli” rehberliğinde herkesin ticareten kazanç elde ettiği küresel bir atölye haline gelmekteydi...bu fikirlerin etkisi hala görülmektedir ve serbest ticaretin temelini oluşturmaktadır. Ticaret, ABD’nin ve Dünya Ticaret Örgütü’nün diğer üyelerinin desteklediği Washington Uzlaşısı ile bağlantılı politikaların ayrılmaz bir parçasıdır.” (a.g.e.:191).

Diğer bir yaklaşım da Bergsten’e aittir; küreselleşmeye dair ilgili makalesinde serbest ticareti savunur. Kuzey Güney blokları arası çatışmayı önleyen ve her ülkenin katıldığı bir serbest ticaret pratikleri ile küreselleşmenin gerçekleşeceğini öne sürer (Bergsten, 1996:110). Aynı şekilde, serbest ticarete radikal bir eleştiriden çok onu geliştirecek ve daha olumlu hale getirecek bir diğer yorum da Baldwin’e aittir. Baldwin, “The Role of The Capital” makalesinde; uluslararası ticaret teorisi üzerine yapılan çoğu incelemede, sermaye malları ticaretinin nedenlerinin çok az ilgi gördüğünü eleştirmektedir. Geleneksel serbest ticaret yaklaşımı, özellikle az gelişmiş ülkeler için ekonomik büyümenin önemli bir hedef olduğu bu zamanlarda tamamen yetersizdir. Sermaye malları ticareti, uluslararası ticaret ve kalkınma arasındaki dinamik ilişkinin önemli bir parçasıdır. Az gelişmiş ülkelere yapılan yatırım mallarının ithalatının bir kısmı

uluslararası sermaye fonları akışlarıyla finanse edilirken, bu ticaretin önemli bir kısmı cari döviz kazançlarıyla finanse edilmektedir. Uluslararası ticaret teorisi her iki durumu da kapsmalıdır. Sermaye mallarının yanı sıra tüketim mallarının üretimi de ticaret modellerine dahil edilmeli ve tüm analiz yerli sermaye birikimi teorisi ile bütünleştirilmelidir (Baldwin, 1966:841).

“Sermaye fonlarının yanı sıra sermaye mallarının ülkeler arasında aktığı duruma ulusal sınırlar da dahildir ve yalnızca sermaye malları ticaretinin gerçekleştiği durumla karşılaştırılır... Uluslararası ticareti, özellikle daha gelişmiş ülkeler arasında, temelde bir dengesizlik durumuna yanıt olarak bir uyum süreci olarak görmek giderek daha yararlı olabilir. Ancak saf ticaret teorisi, azalma eğiliminde olan dinamik güçleri açıklığa kavuşturmalıdır. Ticaret. Uluslararası ticaret teorisi, cari ihracatla finanse edilen sermaye malları ticaretini görmezden gelerek, bunu başaramadı.” (a.g.m.:2).

Acemoğlu ve Robinson’un beraber ele aldıkları eserlerinde bazı ulusların neden diğerlerine göre daha başarılı olduğu sorgulanırken aslında ticari anlamda gelişmişlik kapasiteleri ve bu gelişmişliğe nasıl ulaşabilecekleri de ele alınıyor. Neden olarak ekonomik ve siyasal yapıların kapsayıcı ya da sömürücü olmasıyla ilişki kuruluyor. “Kapsayıcılık ya da sömürücü yapıların ortaya çıkmasında ise bilinçli tercihler ile geçmişteki olumsal unsurların etkisine değiniliyor.” (Acemoğlu & Robinson, 2012:17). Kuramlarını iki temele oturtuyorlar: “1-sömürücü ve kapsayıcı ekonomik ve siyasal kurumlar arasındaki ayrım 2-kapsayıcı kurumların dünyanın bazı bölgelerinde ortaya çıkıp bazılarında çıkmamasının nedeni.” (a.g.e.:407). Dolayısıyla; “Mülkiyet haklarını hayata geçiren, eşit rekabet şartları sağlayan ve yeni teknoloji ve becerilere yatırım yapmayı teşvik eden kapsayıcı ekonomik kurumlar ekonomik büyüme konusunda çoğunluğun kaynaklarının azınlık tarafından sömürülmesi amacıyla yapılandırılan ve mülkiyet haklarını korumayı ya da ekonomik faaliyet için teşvik sağlamayı başaramayan sömürücü ekonomik kurumlardan daha elverişlidir.” (a.g.e.:407). ifadeleriyle, ekonomik gelişmişliği demokratik kurumlara dayandırıyorlar.

Sonuç olarak, “...serbest dış ticaret politikasında ana ilke hükümetlerin dış ticarete olabildiğince az, hatta hiç müdahale etmemesidir.” (Tomanbay, 2014:26). Buna karşın, ticarete serbestliğe karşı çıkan yaklaşımlar neoliberal ekonomi politikalarına eleştirel yaklaşıyor.

1.3.2. Serbest Ticarete Eleştirel Yaklaşımlar

Uluslararası ticarete serbestliği savunan liberal yaklaşımlara karşı korumacı politikaları savunan yaklaşımlar, ekonomide korumacılığı öne sürmüştür. Korumacı uluslararası ticaret politikası, “...devletin dış ticarete müdahale ederek, yerli üreticiyi rekabetten korumasını sağlar ve bu yolla yerli sanayinin geliştirilmesini savunur.”(a.g.e.:21). Dolayısıyla korumacı politikalar, ticaret serbestisini değil ulusların kendi ekonomilerini dışa karşı kapalı ve savunmacı olarak gerçekleştirmesini öne sürer. “Ticarette korumacı görüşlerin sistemli bir şekilde ilk olarak uygulanmaya başlaması Merkantilist dönemde gerçekleşmiştir.” (a.g.e.:21). Merkantilist yaklaşımda ekonomik refah belli standartlara göre ölçülür. “Ülkelerin zenginliklerini ve güçlerini sahip oldukları değerli maden miktarı ile yani altın ve gümüş ile ölçtüğü bu iktisadi sistemde devlet bu gücünü korumak için elinden geleni yapmıştır.” (a.g.e.:21). Bunu gerçekleştirmek için devletin ticaret uygulaması “çok dışsattım ve olabildiğince de az dışalım” (a.g.e.:21) şeklindedir. “Korumacı politika yanlısı görüşler, gelişip karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olabilecek durumdaki endüstriler optimum üretim düzeyine ulaşana kadar gümrük tarifeleri ya da benzer araçlarla dış rekabete karşı korunmasını savunmaktadır.” (a.g.e.:22).

Küresel dönemde emperyalizm, daha temel tabiriyle kapitalist kurallar, serbest ticaretin bir hegemonya biçimi olarak işlemesi ve ülkelerarası eşitsizliğe yol açması ile açıklanabilir. “En başta, Alexander Hamilton ile Friedrich List ticaret konusunda ekonomik liberal yaklaşıma karşı çıkmışlardır.” (Balaam & Dillman, 2015:191). Öte yandan; Marx, Lenin ile başka Marksist teorisyenler de bu ticaret politikalarının en çok yararı burjuvaziye sağladığını öne sürdüler. Bu bağlamda en çarpıcı savı öne süren Wood, “...bütün dünyada ücretlerin, fiyatların ve çalışma koşullarının son derece farklı olması” (Wood, 2006:153) gerçeğine değinir. Bunun doğruluğu, çalışmanın ikinci kısmında bazı somut verilerle kanıtlanmaya çalışılacaktır.

Bir başka yaklaşım için Immanuel Wallerstein’a bakıldığında “Yaşadığımız toplumsal gerçeklik, çeşitli ulus devletler değil, bir dünya-sistem: Devletler ve devletlerarası sistem, üretici firmalar, hanehalkları, sınıflar ve her türden kimlik gruplarından oluşan

pek çok kuruma sahip.” (Wallerstein, 2004:11) ifadesi görülmektedir. Wallerstein’ın küreselleşmeye olan bakış açısı ekonomi ve metalaştırmadan bağımsız değildir. Onun küresel düzeni ele alış biçimi, tıpkı kapitalizmi belirttiği gibi bir tarihsel bağlam içermektedir. Ortaya attığı Dünya Sistemleri Analizi de bu hususta önemlidir. “Dünya sistemleri analizini 18. yüzyıl ortalarına kadar geri götürebiliriz. Sonsuz sermaye birikimi zorunluluğu; sürekli bir teknolojik değişim ihtiyacını, sınırların sürekli genişlemesi ihtiyacını yaratmıştı.” (a.g.e.:16). Dolayısıyla, küreselleşmenin yeni bir olgu olmasından ziyade, onun tarihsel bütünlükte devam eden bir süreç olduğu görülmektedir. Wallerstein’ın dünya-sistemler’i ve tarihsel bütünlüğü neoliberal düzende önem kazanır ve yalnız zamansal değil olgusal bir bütünlüğü de sağladığını gösterir. Wallerstein, küreselleşme olgusuna kapitalist bir çerçeveden bakar, ona göre “Modern sömürgelerin kökeni, dünya-sistemin ekonomik genişlemesinde yatar.” (a.g.e.:103). Dolayısıyla, küresel dönem, dünya-sistemin iktisadi büyümesiyle meydana gelen modern sömürgelerin dönemidir; küreselleşmenin, kapitalist bir sürecin devamı niteliğinde olduğu yorumu yapılabilir. Wallerstein’ın belirttiği üzere “Güçlü devletler arasındaki rekabet ve yarı-çevre ülkelerin statülerini yükseltme çabası güç dengesi denen bir biçim alır.” (a.g.e.:106).

Dolayısıyla küresel düzenin şu anki hegemonik sistemi, aslında çok önceden başlayan güç ve statü mücadelesinin devinimi ile var olmaktadır. Küreselleşme olgusu, bunun bir aşaması olarak yorumlanabilir. Hegemonya konusunda önemli olan husus, hegemonyanın bir dünya-imparatorluğa dönüşmeyeceğidir. Kapitalizm dünya imparatorluğunu boğar, küreselleşme de kapitalist bir süreç olduğundan dünya imparatorluk mümkün değildir. Hegemonik bir uluslar düzeni mevcuttur, “...hegemonya ittifak ve istikrar yaratır” (a.g.e.:109). Dolayısıyla küreselleşme bütün ve tek bir olguyu değil, hegemonik ve kapitalist aşamalı bir sistemi belirtir.

Mac Donagh, Serbest Ticaretin Emperyalizmi adlı makalesinde Gallagher ve Robinson’ın fikirlerine değinir ve serbest ticaret politikasını, 19. yüzyılın İngiliz imparatorluğuna kadar götürür. Gallagher ve Robinson, tarihsel bir bağlamda ticaret serbestliğinin denizaşırı ticaret, yatırım açısından yorumlanması gerektiğini savunurlar. "Serbest ticaret imparatorluğunun politikasının olağan özetinin kural ile bir ticaret yapılması gerekliliğini belirtirler, on dokuzuncu yüzyılın emperyal politikasının, Serbest

Ticaret Emperyalizmi olarak adlandırılması gerektiğine değinirler.” (MacDonagh, 1962:489).

Harvey bu hususta, “...temel kapitalist devletlerde politik ekonomide neoliberal hegemonyanın son 30 yılı boyunca ekonominin birçok sektöründeki tek veya birkaç şirketin tekel haline geldiği örneklerin inanılmaz artışına” (Harvey, 2004:89) değinir. Neoliberal politikalar ve serbest ticaret uygulamalarının tekelciliği artırdığını ve bunun da kapitalizmle ilişkili olduğunu, dolayısıyla küresel kapitalizmde şirket hegemonyasının varlığını belirtir. “Kapitalistler yapabildikleri yer ve anda tekel güçleri yaratmak ve bunları muhafaza etmek için uzamsal stratejiler kullanabilir ve kullanmaktadır. Temel stratejik konumlar veya kaynak kompleksleri üzerinde hakimiyet önemli bir silahtır.” (a.g.e.:89). Küresel dönemde pazarın küreselleşmesine değinen Adda, aslında bin yıllar öncesinden beri devam eden biriktirme eğiliminin sonsuz aşamaya geçme sürecinden bahseder. Bu hususta, aslında ekonominin küreselleşmesinin yeni bir kavram olmadığı fikrini öne sürer. (Adda, 2002:39). Dünya ekonomisindeki küreselleşme aşaması, zengin ve yoksul ülkeler arasındaki farkın açılmasına yol açmıştır. Zengin uluslar uluslararası ekonomide yönetime sahip olmalarını, yoksul ulusların doğal kaynaklarından ve ucuz iş gücünden yararlanarak gerçekleştirmektedirler.

1.4. SERBEST TİCARET UYGULAMALARI VE ULUSLARARASILAŞTIRMA İLİŞKİSİ

Neoliberal politikaların hegemonyası altında serbest ticaret uygulamalarının uluslararasılaştırma kabiliyeti birçok faktöre bağlıdır. Bu faktörlerin başında yaptırımlar ve şirketler gelmektedir. Küresel döneme özgü serbest ticaretin araçları da doğal olarak sermaye hareketliliğindeki şirketler ile ülkelerarası ve/veya uluslararası yaptırımlar olacaktır.

Ekonomik yaptırımların hızla, Amerika Birleşik Devletleri'nin tercih ettiği politika haline gelmesini *-policy tool of choice-* küresel ekonomi bağlamında ele alan Haass, “...dikkate değer olanın yalnızca yaptırımların kullanılma sıklığının değil, bunların

merkeziliği olduğuna değinir. Ekonomik yaptırımlar giderek ABD dış politikasının merkezinde (35 ülkede) yer almaktadır.” (Haass, 1997:2). Yaptırımlar şu bağlamda önemlidir: Küresel ve neoliberal ekonomik düzlem, tüm ulusların eşit ve adil şartlarda sermaye akışına sahip olacağını öngörürken, hegemonik güçlerin birçok ülkeye ekonomik yaptırım uygulayabilecek olması, ülkeler arası eşitlik ve adil olma konusunda şüphe yaratır çünkü yaptırımlar hem politik hem güvenlik en çok da ekonomik konularda gerçekleştirilmektedir. Silah ambargoları, dış yardım kesintileri, ihracat ithalat sınırlamaları, varlık dondurmaları, tarife artışları, ithalat kotalarının düşürülmesi, En Çok Gözetilen Ülke ilkesi (*Most Favored Nation – MFN*) iptali, diplomatik ilişkilerin geri çekilmesi, vize reddi, hava bağlantılarının reddi, uluslararası kuruluşlarda oy kullanarak kredi finansman ve yatırım yasakları gibi çok çeşitli konulardadır (a.g.e.:3).

Sermaye hareketliliği de serbest ticaret de başıboş şirketler yaratmaktadır. Çoğu şirket, üretimini ve satışını birden fazla ülkede yapsa da, ulusal tabanına bağlı kalmaktadır. Winfried Ruigrok ve Rob van Tulder, 1993’te dünyanın hiçbir büyük şirketinin gerçek anlamda küresel olmadığı çıkarımlarını destekleyecek pek çok kanıt bulmuşlardır (Ruigrok, 2013:16). Şirket küreselleşmesine değinen Wallach de direnme nedenlerini sunarak tekelci şirketlerin istediği herhangi bir ülkede yatırım yapabilmesini öne sürüyor. Her şeyin metalaştırılıp ticaret konusu olması, iktidarın ticaret anlaşmaları dolayısıyla uzak uluslararası örgütlerin elinde olması ve verimlilik artışına rağmen ücretler yerinde sayıyor olması; serbest ticaret ilkesinin ortaya koyduğu durumlara somut örneklerdir (Wallach, 2004:70).

Dolayısıyla, en başta belirttiğimiz üzere en genel kapsamla küreselleşmiş bir düzenden ziyade uluslara daha çok bağlı bir düzenden söz etmek mümkündür; ekonomik anlamda da bütünleşmiş bir küresel alandan ziyade ulus tabanlı şirketlerle yürütülen bir sermaye akışı mevcuttur. Serbest ticaret ve uluslararasılaştırma arasındaki bu ilişkiden yola çıkarak serbest ticaretin uygulamalarının gerçekten uluslararasılaşmış ve küresel anlamda bütünleşmiş bir arenayı sağlayıp sağlamadığı incelenmelidir.

“...emperyal ekonomi mümkün olduğunca ters etkilerden korunur. Küreselleşmenin serbest ticaretle hiçbir ilişkisi yoktur. Tam tersine ticaret koşullarının emperyal sermayenin çıkarları doğrultusunda dikkatli bir biçimde

kontrolünü içerir. Bu onun başarısızlığından çok onun bir belirtisidir. Küreselleşme bütünselleşmeyi teşvik edici olduğu kadar onu engelleyicidir. (WTO, IMF küresel sermaye adına hareket ediyor.)” (Wood, 2006:153).

Bu durum, serbest ticareti uygulayıcı uluslararası aktörler kanalıyla belli araçlar kullanılarak serbest ticaret pratiklerinin gerçekleştirilmesiyle meydana gelir.

Neoliberal politikalara uluslararasılaşma odağında bakan Ikenberry, aslında liberalizmin içinde barındırdığı paradoksların onun başarısını inşa ettiğini belirtir. Ona göre, “Liberal uluslararasılaşmanın ayırt edici özellikleri (açıklık ve kuralla dayalı ilişkiler) daha çekişmeli ve parçalı bloklar sistemine, merkantilist ağlara ve bölgesel rekabetlere yol açar. Günümüzün yükselen devletlerinin çoğunlukla Batılı olmayan gelişmekte olan büyük ülkeler olması bu anlatıya güç veriyor.” (Ikenberry, 2011:3). Dolayısıyla, liberal itici güçler yoluyla Batılı olmayan devletler bile yükselme aşamasına geçebilirler. “Liberal uluslararası düzen, yalnızca liberal demokratik devletlerin bir toplamı değil, uluslararası bir karşılıklı yardımlaşma toplumdur- üyelere ekonomik ve siyasi ilerleme için araçlar sağlayan bir tür küresel siyasi kulüp.” (a.g.m.:7). Ikenberry, liberal düzenin yararına ve küresel bir sistemden bahsedebileceğine değinir. Dolayısıyla, yükselmekte olan devletler, “...küresel kuralları ve kurumları benimsemek için başka bir neden keşfedecekler: Bunu yapmak, daha fazla büyümelerini güvence altına alacak.” (a.g.m.:11). Ikenberry, liberal düzene eleştirel değil olumlu bir tutum sergiler. Bu düzenin her zaman başarılı olduğunu, bu başarının da “...liberal kurallar ve kurumların sadece açık ticareti ve serbest piyasaları kutsal kılmakla kalması değil aynı zamanda hükümetlere ekonomik ve güvenlik karşılıklı bağımlılığı yönetmeleri için araçlar sağlamasıyla ilişkilendirir.” (a.g.m.:14).

Sonuçta, 1970li yıllarla önem kazanmaya ve gündeme gelmeye başlayan neoliberal ekonomi politikalarının öne sürdüğü serbest ticaret uygulamaları, neoliberal bakış açılarıncı bile geliştirilme gereği duyulan ilkelere dir. Özellikle; şirketleşme, ulus devletler arası ayrımın belirginleşmesi, ülkeler arası hegemonyanın yaptırımlar yoluyla derinleşmesi, sermaye mallarının ticaret dağılımındaki eşitsizliğinden görüldüğü üzere, sermayenin önündeki engellerin kaldırılmasının bütünsel bir küresel düzlem öngörüsünün gerçekleşmediğini gözler önüne sermektedir. Küreselleşme rekabete, rekabet meta pazarına ortam hazırlar ve her ulusun üretim kapasiteleri eşit olmadığı için

serbest ticaret ilkesi bu şekilde eşitsizliğe yol açar. Bu da incelememizi, serbest ticaret uygulamalarının yeni emperyalizm bağlamında ele alınması gerekliliğine götürmektedir.

Ticaret politikasındaki değişiklikler, bir ülkenin ekonomik refahını şu yollarla etkiler: Ticaret hadleri ve ticaret hacmi etkileri. Küresel serbest ticarete geçiş, tüm ulusların ticaret hacminin veya verimliliğinin etkilerinin toplamına eşit daha yüksek dünya ekonomik refahı anlamına gelir. Tüm ülkelerdeki ticaret hadleri etkilerinin toplamı sıfır olduğundan, ticaret hadleri etkileri tartışmalıdır. Konishi, Kowalczyk ve Sjöström, gümrük birliklerinin üye olmayan ülkelerle olan ticareti etkilememesi durumunda, ticaret hadleri etkilerine eşit uluslararası yan ödemelerle birlikte serbest ticaretin önerilmesi halinde derhal küresel serbestliğin sağlanabileceğini göstermiştir. Bu ticaret hadlerinin etkileri ve dolayısıyla transferler ne kadar büyük olur? sorusuna cevap aradıkları makalelerinde, tam rekabete dayalı bir dünya ekonomisinin basit hesaplanabilir genel denge modelinden tahminler sunmaktadır. Bazı durumlarda, ticaret hadleri etkilerinin etkinlik kazanımlarına kıyasla küçük olduğunu ve ticaret dışı kazançların açıklanabileceğini ve transferlerin büyük olabileceğini göstermektedirler (Kowalczyk & Riezman, 2009:149).

Levy'nin makalesi, ikili serbest ticaret anlaşmalarının daha fazla çok taraflı ticaret liberalizasyonu için siyasi desteği baltalayabileceğini göstermektedir. Ayrıca, ikili serbest ticaret anlaşmalarının, çok taraflı serbest ticaret için siyasi desteği asla artıramayacağı sonucunu çıkarır (Levy, 1997: 512.). Gallagher ve Robinson ise serbest ticaret uygulamaları ve emperyalizm bağını tüccarların doğal bir tutumu şeklinde ele alır ve küresel dönemde metalaşmaya olağan/olması gereken bir gözle bakar. Denizaşırı ticaret ve yatırım ilişkisi üzerinden yorumladıkları serbest ticaretin metalaşma eleştirisinden ziyade olması gereken bir normal olarak ele alındığı görülür (Gallagher & Robinson, 1953:2).

Serbest ticaretin uluslararasılaştırma kapasitesine dair farklı yaklaşımlar vardır. Yaklaşımların farklılığı, serbest ticareti iktisadi kurallara farklı yönlerden bağlamaktadır ve dolayısıyla serbest ticareti iktisadi kuralların yayılması ile ilişkilendirmek doğru olacaktır.

“Ortaya çıkmış olan uluslararasılaşmanın önemini değerlendirirken, ...birtakım uluslararasılaşma eğilimleri ile küreselleşme tezini açıkça birbirinden ayırmamanın ciddi tehlikeler doğurabileceği önemlidir... Kaldı ki uluslararasılaşma eğilimleri dünya ekonomik sistemine ilişkin ulusal düzeydeki politika ve aktörlere çok önemli bir rol vermeyi sürdüren, gözden geçirilmiş bir anlayışa uyarlanabilir.” (Hirst & Thompson, 2009:29).

Uluslararasılaştırmayı sağlama çabasıyla uygulanan serbest ticaret ilkelerinin belli araçlara ihtiyacı olacaktır. Bu araçlar da ilk başta bahsedildiği üzere piyasa zorunlulukları ve garantilenmiş pazarlardır. Bu araçların kullanılabilmesi için iktisadi kuralların kullanılma ve uygulama zorunluluğu yayılmalıdır. Bu da serbest ticaretin küresel döneme özgülüğüdür. Bu özgülük, doğrudan sömürü yerine yeni emperyalizm uygulamalarında yatar. Serbest ticaretin uluslararasılaştırma çabası ve kapasitesi; yeni emperyalizme bağlıdır. Yeni emperyalizm bu uluslararasılaştırmayı; “yüksek işsizlik, ücret kesintileri ve devlet harcamalarının azaltılmasıyla” (Holloway & Picciotto, 1978:4) gerçekleştirmeye çalışmaktadır.

Bu faktörler yeni ekonomik düzende kapitalizmi gerçekleştiren, dolayısıyla serbest ticaret uygulamalarını tüm dünyaya yayma ve kabul ettirme amacına hizmet eden araçlardır. “...Kapitalizmin yaşaması için sadece kapitalizm öncesi oluşumların varlığı yeterli değildir; temel olarak kapitalizm öncesi araçlar olan “ekonomi dışı” güç, askeri ve jeopolitik baskılar ve geleneksel devletlerarası rekabet, sömürge savaşları ve toprak hakimiyeti de gereklidir.” (Wood, 2006:144).

Dolayısıyla küresel dönemde iktisadi kuralların işleyebilmesi için de belli faktörler gereklidir. “Kapitalizmin gelişiminin evrensel, küresel bir güce dönüşmesi, zorunluluklarının küreselleşmesi sadece emperyal güçten ibaret olmayan farklı bir yolun izlenmesini gerektiriyordu.” (a.g.e.:135). Bu farklı yolu görmek ve anlamak için yeni emperyalizm olgusu kilit rol oynamaktadır.

1.5. PİYASA ZORUNLULUKLARI VE METALAŞMANIN KÜRESELLİĞİ

Kapitalizm, küresel dönemde varlığını piyasa zorunluluklarının yaygınlaşması ve garantilenmiş pazarlar ile devam ettirmektedir. Kapitalizmin bu yeni aşaması da

küreselleşme olgusunu belirtir ve yeni emperyalizm uygulamalarıyla hayat bulur. “Yeni emperyalizm; küresel döneme özgü kapitalizm özelliğiyle iktisadi kuralları gerçekleştirip bu kuralların yayılmasını sağlar. “...emperyalizmin kapitalist mantığı (mülki mantığına karşıt olarak) artık-sermaye sorununa uzamsal zamansal çözüm arayışı arka planında anlaşılmalıdır (ve...analitik dikkatinin temel odağı artık-emek gücünden ziyade artık-sermaye olmalıdır).” (Harvey, 2004:82). Kapitalizmin birikim ve müdahaleleri incelenecek olursa;

“Capital'in I. cildinde Marx meta üretiminden başlayıp artı değeri ve "ilkel birikimin sırrını" açıklar; kapitalist üretimin "başlangıç noktasının" üreticileri, üretim araçlarından koparan tarihsel süreçten başka bir şey olmadığını gösterir.' Bu süreç sınıf mücadelelerini ve devletin üreticileri mülksüzleştirilenlerin yanında olarak, baskıcı müdahalelerini içerir. Bu savın temel yapısı da Marx'a göre, kapitalist üretimin nihai sırrının siyasi olduğunu gösterir.” (Wood, 2016:37).

“Ekonomi üretim çerçevesinde eylemenin somutluğu değil, kurumlar ve/veya dolaşım ekseninde görünüşün bir sonucudur. Bundan dolayı; Wallerstein’ın kapitalizmi, emeği, artı-değeri değil arz-talep yasasının veriliğinde ekonomik eylemin görünüşte eylemselliğini içerir.” (Akbulut, 2019:2).

“Mübadele asimterileri tekeli rekabetten doğar. Sonuçta ortaya çıkan eşitsizlikler, çoğunlukla imtiyazlar ve güçlerin belirli yerlerde yoğunlaşması olarak özel bir uzamsal ve coğrafi ifade kazanır. Geçmişte yüksek ulaşım maliyetleri ve hareket etmenin önündeki diğer engeller birçok yerel tekel anlamına geliyordu. Yerel yemekleri yiyor ve yerel bira içiyordum, çünkü yüksek mesafe sürtünmesi başka bir seçenek tanımiyordu. Fakat ulaşım maliyetleri düştükçe ve DTÖ gibi düzenlemelerle ticaret önündeki siyasi engeller kaldırıldıkça bu tür korumalar yıkılır.”(Harvey, 2004:89).

Öte yandan, neoliberal çitleme kavramını ortaya atan Akram Lodhi, hem kırsal ürünlerin hem de kırsal emeğin, yaygın yarı proleterleşmede görülen, devam eden genişletilmiş metalaştırma sürecinin bir parçası olduğunu belirtir. “Çitleme kavramını, David Harvey'in 'mülksüzleştirme yoluyla birikim' tezindeki özelleştirme fikrine benzetse de buradaki kullanımının farklı olduğunu belirtir çünkü “...muhafaza, mekana özel alanların özelleştirilmesinden daha fazlasıdır.” (Akram-Lodhi, 2007:8). Daha ziyade Lodhi, Wood'un vurguladığı gibi, çitlemeyi anlamak için nasıl yapılacağına odaklanmak gerektiğini belirtir ve Wood'a atıfta bulunur. “Sermayenin ortaya çıkışının kökleri, sosyal mülkiyet ilişkilerinin içerik ve anlamındaki değişikliklerde

yatmaktadır.”(a.g.e.:8). Muhafaza sadece araziden daha fazlasıdır ve daha geniş bir alana yerleştirilmesi gerekir. Metalaşma ve metalaşmanın kapsamına odaklanır, bu da küresel dönemde metalaşma açısından şu bağlamda önemlidir:

“üretken bir alt sektör, piyasanın zorunlulukları altında, giderek küreselleşen bir sermaye döngüsü içinde rekabetçi kârlılığını artırmaya çalışır. Bunun aksine, diğer üretken alt sektör için piyasa zorunluluğu, metalden çok emek-gücü piyasasının zorunluluğudur. Sermayenin, birbiriyle ilişkili iki nedenden dolayı metalaştırmayı genişlettiğini vurgular ve genişletilmiş metalaştırma, birikimi kolaylaştıran stratejilerin bir yan ürünüdür.” (a.g.e.:9).

“Küreselleşme olgusu, kapitalizmin doğası, özellikle de politik ve sosyal alanlarla ilişkisinden ayrı analiz edilemez. Küreselleşme, geçmişte tercih edilen uluslararasılaşma tabirinden farklı olarak kapitalizmin evrensel zaferi değil, kendi kendini düzenleyici küresel bir pazarın ortaya çıkışıdır.” (Adda, 2002:119).

Yalman ve Saad Filho, “... sosyal ve ekonomik yeniden üretimin bir simgesi olarak neoliberalizmin işleyişine ve onun günlük mülksüzleştirme uygulamalarına ve sömürüsüne ilişkin materyalist bir anlayışa odaklanır.” (Saad-Filho & Yalman, 1992:102).

“Keynesyen ve reformist müdahalelere karşı bağımsızlığı kanıtlanmış, gelir odaklı bir birikim dinamiği, neoliberal ekonomi politikalarının küresel dönemdeki kilit özelliklerindedir.” “Yerel düzeyde, neoliberal geçişler, özellikle orta gelirli ülkelerde toplumsal yeniden üretimin maddi temelini önemli ölçüde dönüştürdü. Bunlar ayrıca mülkiyetin yapısını, ülkenin uluslararası ekonomiye dahil olma biçimini ve yerel sömürü ve toplumsal tahakküm biçimlerini de kapsar.” (a.g.e.:2).

Bütünleşmiş bir küresel düzlemden söz etmek bu kapsamda eksiktir çünkü devlet gücü, neoliberalizmin sunduğu serbestlik için önemlidir. Neoliberal ekonomi politiğe farklı ve daha olumlu yaklaşan Krugman’a göre müdahaleci ekonominin kötü sonuçları, yeni bir serbest ticaret anlayışı geliştirmiştir. “Bu, piyasalar etkin olduğu için serbest ticaretin optimal olduğu şeklindeki eski argüman değil, politikaları piyasaları kadar kusurlu olan bir dünyada serbest ticaretin bir kural olarak kabul edilmesi için daha üzücü ama daha akıllıca bir argümandır.” (Krugman, 1987:143). “Klasik serbest ticaret anlayışından ziyade, bu serbest piyasa ülkelerin ticaret savaşlarından kaçınma alanı olabilecek bir odak noktası olarak farklılaşmalıdır. Bunun yanı sıra, politik ekonomi bağlamında özel çıkar baskılarına da direnebilecek bir serbestlik yaratabilmelidir.” (a.g.m:142). Sofistike

müdahaleden elde edilen kazanımların peşinde serbest ticaret ilkesini terk etmek, bu nedenle, potansiyel kazanımlardan daha ağır basacak olumsuz siyasi sonuçlara kapı açabilir. O halde, hem karşılaştırmalı üstünlüğün tamamlanmamış bir ticaret modeli olduğuna inanmak hem de serbest ticaretin yine de doğru politika olduğuna inanmak mümkündür.

Serbest piyasa bağlamında küresel bir iktisadi krize değinmek önemlidir; “Krizin kökeninde yatan şey, piyasa rasyonelitesine aşırı müdahalede bulunan “yozlaşmış” hükümetlerin dost canlısı kapitalizme yönelik olağan suçlamaları değil, “serbest” piyasaların, kontrolsüz işleyişine özel kar güdüsüyle rehberlik eden açık irrasyonel taşkınlıklarıdır.” (Yeldan, 2009:2). Dolayısıyla, küresel dönemde iktisadi kuralların yani kapitalist sermaye düzeninin aslında bütünleşmiş ve her alana eşit şekilde yayılmış bir biçimde değil ulus devletlerin desteklediği ve serbest piyasa ekonomisinin kontrolsüzce var olması ile sürekliliğini devam ettirmektedir.

İktisadi kuralların yani kapitalist ekonominin küresel dönemdeki etkinliği; piyasa zorunluluklarının yaygınlaştırılması, metalaşmanın yaygınlaştırılması ve garantilenmiş pazarlar ile gerçekleşir. Küresel dönemde iktisadi kuralların uluslararasılaştırılması, ticaret serbestliğine dair pratiklerle gerçekleşir. İktisadi kuralların küreselleşmesi serbest ticaret uygulamaları ile somutluk kazanır. Küresel dönemde serbest ticaret uygulamaları, birçok uluslararası örgüt ile uluslararası bir ekonomik alan yaratılarak gerçekleştirilmektedir. Küreselleşme olgusu, ortak bir ekonomik alan yaratımını da içermektedir. Tüm ülkeler serbest ticaret uygulamalarına zorunda bırakılarak bu ortak ekonomik alana maruz kalmaktadır. “Küreselleşme daha uzun bir eğilimin devamıdır, bütün fiziksel ve toplumsal alanın giderek daha fazla sermaye yasasına, bin yıl önce Akdenizdeki tüccar sitelerinin yarattığı ekonomik sistemin son hedefi olan sonsuz birikim hedefine boyun eğme eğilimidir.” (Adda, 2002:11).

Yeni emperyalizmde de, klasik kapitalizmde olduğu gibi onun getirdiği zorunluluklar mevcuttur. “Kapitalizm; iktisadi zorunluluklarla harekete geçer; ...bunlar rekabet etme ve biriktirme zorunluluklarıdır.” (Wood, 2006:106). Yeni emperyalizmde de, onun zorunluluklarını yayılması ve gerçekleştirilmesi mevcuttur. Bu yeni düzenin küresel bir güce dönüşmesi, bu düzenin zorunluluklarının da küreselleşmesini gerektirir.

Dolayısıyla sadece emperyal bir güce değil farklı bir faktöre de ihtiyaç vardır: İktisadi zorunluluklar. Küresel dönemde kapitalist kuralların yayılması ve kural olarak evrensel bir alanda kabul ettirilmesi piyasa zorunlulukları ile gerçekleştirilir.

Küresel dönemde iktisadi zorunlulukların yaygınlaştırılması sermaye politikaları ile gerçekleştirilmektedir. Ekonomide neoliberal politikanın yaygınlaşmasıyla birlikte sermaye ve piyasa olguları önemli rol oynamaya başlar. Ekonomik akışın serbestliği herkesin kullanabileceği ve açık bir sermaye akışını temsil eder ve piyasa hareketlerine dayanır. Ekonomideki neoliberal yaklaşımla birlikte özellikle para politikalarının önem kazanması ve finansallaşma yollarıyla aktif rol kazanan sermaye hareketleri, serbest ticaret pratikleri ile zorunlu kılınır. Serbest ticaret pratiklerinin zorunlu kılınmasında, piyasa zorunluluklarının yaygınlaştırılması konusu önemlidir. Dünya sınai üretiminin ülkeler arasındaki farkı, dikkat çekici bir olgudur:

“Dünya sınai üretimi, gelişmekte olan ülkelerde doğal kaynağa dayanan düşük teknoloji sektörden, orta/ileri teknoloji kullanan sektörlerle kayıyor. Daha karmaşık ürünlerin ihracatına geçilemezse diğer ülkelerin ücret rekabeti er geç ihracatın duraklamasıyla sonuçlanır. İhracat yapılarının katılığı ülkelerin bir başka ihracat gelişme politikasına geçişini engeller.” (Türel, 2004:28).

Sonuçta “1970-2000 gelişme ve sanayileşmesi; düşük ücretler, yüksek kar oranları ve paylarına dayanan bir birikim modelidir. Dolayısıyla sanayileşme eşitsiz dağılmıştır. Mal ve hizmet üretim ve ticaretinde, hızlı ihracata (emek-yoğun farklılaşmamış ürünler ihracatına) dayalı bazı zaaf lar ve kırılmalıklar mevcuttur, yurtiçi teknolojik yetkinlik geliştirilmelidir.” (a.g.m.:45).

1980’lerin başından bu yana, ihracata nazaran doğrudan yabancı yatırımda ani bir yükseliş başlamıştı. 1945 öncesi uzun canlılığı ve ticaret artışını yöneten şey GATT mekanizması ve onun tarafından desteklenen ticari liberalizasyondur. Doğrudan yabancı yatırım ile gerçekleşen artışı yöneten olgu ise DTÖ çerçevesinde gerçekleştirilen Uruguay Turu oldu. Burada “...tarımsal ticaret ve sübvansiyonlar, hizmetlerin ticareti (GATS), ticarete ilişkin yatırım önlemleri (TRIM), fikri mülkiyet haklarının ticaret bağlantılı yönleri (TRIPS)” (Hirst & Thompson, 2009:84) konuları, doğrudan yatırım ile ilgili yönetimi sağlayan faktörler haline geldi. Böylece yeni emperyalizmde,

kapitalist kurallar “uluslararası ekonomideki anahtar oyuncular olan çokuluslu şirketler ile ulusötesi şirketlerin örgütsel stratejileri” (a.g.e.:85) ile yürütülecekti.

“Dünya ekonomisi, büyüme hızını dünya çapında yavaşlatan kuvvetlerin üstesinden gelmeyi başarmış mı, başaramamış mıdır?” (Brenner, 2015:34) sorusu ile günümüz düzenine eleştirel ve geniş bir zaman bağlamında yaklaşmak mümkündür. Dolayısıyla küresel dönem kapitalizmi kapsamında süregelen bir kapitalizm varlığından bahsetmek yanlış olmayacaktır. Zaten devam eden emperyal bir düzende, piyasa zorunluluklarının yaygınlaşması, neoliberal politikaların kırım alanları ile tarihsel bir süreklilikte açıklanır. Bu çalışmada, piyasa zorunluluklarının serbest ticaret uygulamalarıyla yaygınlaştırılmasına metalaşma üzerinden bakılacaktır. Bu da konuyu, piyasa zorunlulukları ile metalaşma bağlantısına götürür.

Piyasa zorunluluklarının işleyişi, “...açık uluslararası ekonomide var olan ekonomik yönetim mekanizmaları” (Hirst & Thompson, 2009:152) tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu işleyiş, piyasa zorunluluklarının yayılmasını amaçlarken ekonomik yönetimin de küresellik kazanmasını beraberinde getirmek adına hem dünya ekonomisine hem de ulus-devletlerin içindeki yerel ekonomik alanlara dek uzanır. Piyasa zorunluluklarının bunu gerçekleştirebilmesi ve düzenleyici mekanizmalara sahip olabilmesi beş düzeye bağlıdır:

“G3 (Avrupa, Japonya, Kuzey Amerika) anlaşmaları üzerinden yönetim, DTÖ gibi uluslararası düzenleyici aktörler üzerinden yönetim, geniş ekonomik alanlarının ticaret veya yatırım bloklarıyla yönetimi, endüstriyel faaliyetleri destekleyen ulusal düzeyde politikalar üzerinden yönetim, bölgesel düzeyde politikalar üzerinden yönetim.” (a.g.e.:13).

Bu yönetim düzeyleri yoluyla, piyasa zorunluluklarına farklı kanallarla yol açılarak bu zorunlulukların yayılmaları ve kural halinde kabul ettirilmeleri sağlanmaya çalışılır. Bu düzeylerde:

“...faiz oranlarının stabilizasyonunu sağlamak, maliye ve para politikalarını düzenlemek, kısa dönemli spekülasyon finansal işlemleri sınırlandırmak, doğrudan yabancı yatırımları ve ortak çevre standartlarını kontrol etmek, emek piyasası politikalarına veya sosyal güvenlik biçimlerine yüksek standartlar getirmek, Ar-Ge ve endüstriyel finansın düzenlenmesini sağlamak, uluslararası pazarlama ve ihracat

garantisi sağlamak, uluslararası rekabetleri artırmak dış stoklara karşı korunma sağlamak” (Wood, 2006:169).

olarak sıralanabilecek araçlarla piyasa zorunluluklarının işleyişinin gerçekleştirilmesi amaçlanır. Piyasa zorunluluklarının işleyişi, yeni emperyalizmi yani doğrudan sömürge yerine iktisadi kuralların dayatılmasını kapsamı açısından “evrensel kapitalizm” (a.g.e.:169). çerçevesinde değerlendirilir. Bu işleyişin “belirleyici ve temel niteliği iktisadi erişiminin siyasi ve askeri kontrolünün çok ötesine geçmesidir.” (a.g.e.:171). Doğrudan baskıcı güçlerin etkin olduğu imparatorluklarda da deniz ve ticaret yollarının egemenliğine sahip olma avantajındaki ticari imparatorluklarda da, “...emperyal güç işini gördürmek üzere yalnızca piyasanın iktisadi zorunluluklarına dayanabilir. Bu, onu daha önceki doğrudan ekonomi dışı güçlere dayanan emperyalizm biçimlerinden keskin biçimde ayırır.”(a.g.e.:171). Küresel dönemde iktisadi kuralların yaygınlaştırılması; piyasa zorunluluklarının dayatılması ve bu dayatının yaygınlaştırılması ile somutluk kazanır.

“... bir kere bağımlı güçler iktisadi zorunlulukların dayatılması sorumluluğuna ve piyasanın yasalarına karşı savunmasız hale geldikten sonra artık sermayenin iradesinin dayatılması için emperyal devletlerin doğrudan yönetimine gerek kalmaz. Ancak gene burada da bir açmazla karşılaşılır; piyasa zorunlulukları tek bir devletin gücünün çok ötesine geçse de bu zorunlulukların ekonomi dışı güçle uygulanması kaçınılmazdır. Ne iktisadi zorunlulukların dayatılması ne de sermaye birikiminin ve piyasanın işleyişinin gerektirdiği gündelik sosyal düzenin sağlanması, sermayenin iktisadi erişimine göre çok daha sınırlı olan yerel ve ülkesel güçlerin idari ve baskıcı mekanizmalarının yardımı olmadan gerçekleşemez.”(a.g.e.:171).

Metalaşma faktörü burada önemli bir araçtır. “Meta sisteminin en belirgin tanımına göre, belirli bir pazardaki tüm katılımcılar tarafından onaylanan standartlarla varlıkların karşılaştırılması yalnızca malları değil aynı zamanda emek gücünü ve mal üretme yeteneğini de içerecek şekilde genişletilebilir.” (Lysandrou, 2005:1)

Küresel dönem, emperyalist iktisadi kuralların piyasa zorunlulukları yoluyla garantilenmiş pazarlarda işlemesi olarak açıklanabilecek bir emperyalist aşamadır. Bu durumu açıklayabilmek adına küresel döneme özgü metalaşmaya dair iki önemli olgudan bahsedilebilir: “...Meta ilişkilerinin tüm gezegeni kapsamı ve yalnızca

malları veya mal üretme kapasitesini değil her tür kapasiteyi ve sonucu kapsamı.” (a.g.m.:2). Buradaki önemli konu, kapitalizmde önceden beri bir metalaşmanın var olduğu ama “...küreselleşmede kapitalizmin iki ana unsurunun farklılık yarattığıdır: Stretching (uzama)” ve “deepening (derinleşme). Aynı zamanda, bunlar sadece mal ve hizmeti değil emeği de kapsar. Ayrıca borç verme ve borçlanma ilişkisinin kendisi de meta haline gelmiştir.” (a.g.m.:6). Emeğin ve borçlanma ilişkisinin metalaşması, önceki bölümlerde değindiğimiz ülkelerarası eşitsizliğin bir başka itici gücü olarak ileri sürülebilir. Çünkü emek ve borçlanma ilişkisi uzayıp derinleşerek metalaştıkça, serbest piyasa uygulamalarının da her ülkede meydana getirdiği etki değişmektedir. “Farklı ülkelerdeki benzer mamul mallar benzer nitelik taşısa da bu yakınsama işe yaramıyor. Fiyatlandırma için benzer kurallara tabi olunuyor ama ülkeler bunun sağlanması için farklı kurumsal düzenlemeler yapıyor. Özgürce kriter ve düzenleme seçemiyorlar çünkü bu güç artık dünya sermaye piyasalarında. Burada tek faktör finansallaşma değil kapitalizmin iç dinamiğiyle açıklamak gereklidir.” (a.g.m.:16).

Piyasa zorunluluklarının yaygınlaştırılması ve metalaşma, kapitalizmin zaten var olan emperyal iktisadi kurallarının küresel dönemde farklı bir aşamaya dönüşerek işlemesine yol açmaktadır. Küreselleşme, piyasa ilişkilerinin uluslararası genişlemesini ve küresel ekonomik liberalizm arayışını içerir. Bu süreçteki temel faktör, insan emeğinin metalaştırılması da dahil olmak üzere metalaştırma. “Küreselleşme, dünya nüfusunun artan bir bölümünü doğrudan kapitalist işgücü piyasalarına entegre etmekte ve ulusal ve bölgesel işgücü piyasalarını entegre bir küresel işgücü piyasasına kilitlemektedir.” (Overbeek, 2002:76).

Bir başka metalaşma yaklaşımı, Barbara Harris’e aittir ve Harris, “Sınai ve ticari sermaye, ölçek ekonomilerinin sömürülmesi ve ilkel araçlar yoluyla merkezileşir ve yoğunlaşırken, emeğin yerini alan teknolojik değişim sürecini dengeleme kapasitesine sahip başka bir süreç iş başındadır.” (Harris, 2006:3) ifadelerini kullanır. Küresel dönemde de metalaşmayı tüketimle ve ücretlerle bağdaştırır.

“Metalaştırma etkisini yoğunlaştırdıkça, kültürel olarak tanımlanmış bir özel tüketim standardına dayanan kamu beklentileri genelleşir. Ücretler, bu doğallaştırılmış -ancak sürekli artan- tüketim düzeylerinin zorunlu önkoşuludur. İstenen tüketim düzeyine ulaşamama, göreceli yoksulluk

anlamına gelir. Metalaştırma aynı zamanda mutlak yoksullukla da ilişkilidir. Küçük üretim ve ticari sermaye koşullarında, birikimin birincisi için engellendiği ve ikincisine yoğun bir şekilde odaklanıldığı koşullarda, küçük metalaşma hızla çoğalır.” (a.g.m.:4).

Küresel döneme dair var olan rekabetçi serbest pazar ortamını metalaştırmayı ortadan kaldırmayacağı fikrindedir: “Küçük metalaştırma, küçük meta üretiminin biçimi, -daha önce gördüğümüz gibi- onu yok edeceği güvenle tahmin edilen seri üretimden gelen rekabetle karşı karşıya kaldığında bile ortadan kaldırılması zor olan bir kapitalist gelişme sürecidir. “ (a.g.m.:4).

Kapitalizmin ileri bir aşaması olarak küresel dönemde, iktisadi kurallar klasik kapitalist sistemdeki uygulamalardan farklı olarak piyasa zorunlulukları ile uygulanır. Bu piyasa zorunluluklarını somut bir şekilde ele almak gerekirse üç somut olgu ile karşılaşılır: İlk olarak üçüncü dünya borçlanması ile yüksek faiz oranları ve mali yeniden düzenlenme olgusu gelir. Buna ek, diğer ekonomilerin emperyal hegemonya çıkarına hizmet edilmeye zorlanması da piyasa zorunluluk uygulamalarına sağlam bir somutluktur; mevcut borçların, ticaret kurallarının, yabancı yardımlarının ve tüm mali sistemin manipüle edilmesi ile gerçekleşir. Üçüncü olarak Washington Konsensusu² yapısal uyumuna bakıldığında ihracata yönelik üretim ve ithalat kontrollerinin kaldırılması ve böylece tarımsal üretimde Batıyla rekabet zorluğunun getirilmesi oldukça çarpıcıdır. Bu üç somut olgu ile savımızın en başından beri açıklamaya çalıştığı; kapitalizmin bir aşaması olarak küreselleşmede serbest ticaret uygulamalarının aslında küresel dönemde iktisadi zorunluluklar yaratarak klasik kapitalizmden farklı uygulamalarla fakat aynı sömürü ve eşitsizlik anlayışıyla var olduğu görülmektedir.

² Washington Uzlaşısı Sonrası (*Post Washington Consensus*): Özellikle 1970’lerden itibaren uluslararası ekonomiye giren neoliberal ekonomi politikalar seti olarak ele alınabilecek olan Washington Uzlaşısı’ndan sonraki dönemde; bu uzlaşının eksikleri ve tepkiler üzerine Washington Uzlaşısı Sonrası dönem meydana gelmiştir. Bu dönem, Bretton Woods kurumlarını fiilen etkilemiştir. Gelir dağılımı, yoksulluk ve kendi kendini idame ettiren büyüme gibi kilit sorunlarla başa çıkmakta başarısız sayılabilmektedir. Öniş, Z., & Şenses, F. (2005). Rethinking the emerging post-Washington consensus. *Development and change*, 36(2), s. 263-290.

Bu üç piyasa zorunluluğuna ek olarak kamu hizmetlerinin özelleştirilmesi ve ulus ötesi denen şirketlerin bir devlete bağlı olması piyasa zorunluluklarının uygulanmasında somut faktörler olarak ele alınabilir. Küresel sermayede çok uluslu şirketlerin oligopolistik niteliklerindeki artış; piyasa zorunluluğuna ortam sağlayan somut bir örnektir. “...genel istihdamın düşürülmesi sonucu olan borçlanarak tüketimin sürdürülmesi, finansal karlarda ortaya çıkan aşırı artışlardan kaynaklı gelir bölüşümü eşitsizliği, sermayenin eskiye göre merkez kapitalist ülkelerde yoğunlaşmasıyla gelişmişlik uçurumunun artması...” (Akbulut, 2013:168) gibi olgular piyasa zorunluluklarının uygulandığı ortamın genel nitelikleridir. Piyasa zorunluluklarının uygulanması ile küresel ticarete hegemonyayı elinde tutan aktörlerin koyduğu kurallara uyma zorunluluğu doğar. Bu kurallara uymak için dayatılan zor; ekonomik etkinliklerin özgür hareketi yerine onların denetim altında tutulması ve hegemonyaya hizmet edecek şekilde yönlendirilmesidir.

Piyasa zorunluluklarının bahsedilen faktörleri aracılığıyla somutlaştırılıp yaygınlaştırılmasıyla tüm ülkeler serbest ticaret ile tanışırken bir yandan da bu tanışmaya ve birbiriyle iç içe olmaya zorlanmaktadır. Yaygınlaşan zorunluluklar ülkelerin zora doyalı ticari aktiviteleriyle garantilenmiş pazarları beraberinde getirmektedir. Pazar garantisi, sermaye akışında hegemon devletlerin ticari akışta kazanması garantisini sağlar.

Ticari hareketlilik ve sermaye akışı; küresel bir aşama olan yeni emperyalizmin klasik kapitalizmden farklılaşması ile bağdaşır. Sonuçta, küresel dönemdeki iktisadi kurallardaki farklılaşmalar, belli somutluklarla iktisadi aktivitelerin baskı altında tutulmasını sağlar. Bu somutluklardan ilk olarak “...finansallaşma düzeyinin artması ve finansal sermayenin üretim-sanayi üzerinde baskın konuma gelmesi...” (a.g.m.:166). görülmektedir. Ek olarak “küresel kapitalizmde, işgücünün borçlandırılarak borç ve borç faizi üzerinden bir dolaylı artık transferinin gerçekleştirildiği görülmektedir.” (a.g.m.:167).

“Sonuçta kapitalizmin bir aşaması olarak küreselleşmede; onun sermaye emek farklılaşması, artı değerın sürekliliği, toplumsal ilişkilerin meta üretimi temelinde içeriklenmesi gibi ana niteliklerini korunmaktadır.” (a.g.m.:165). Bu niteliklerin

korunması da neoliberal düzenin öne sürdüğü gibi özgür bir ekonomik ortam yaratmaktan ziyade belli faktörler aracılığıyla ve belli somutluklar sonucunda iktisadi aktivitelerin kontrol altında tutulmasını beraberinde getirir. Böylece eşit ve özgür bir ticari yönetişimin olmadığı görülmektedir. Zaten küresel kapitalizmde, "...çoklu ulusal devletler sistemi aracılığıyla piyasa zorunlulukları genişletilmekte ve yayılmaktadır." (Patriquin, 2012:169).

Hegemon devletlerin ve/veya aktörlerin sermaye hareketliliğinde ticari üstünlük sağlaması; onların ekonomik faaliyetleri özgürleştirme adı altında aslında yönlendirmesi ve kontrol altında tutması ile gerçekleşir. Bu ulusüstü aktörlerin başında IMF, DTÖ ve WB gelir. Ekonomik akışın özgürleşme yerine yönlendirilmesi de bu aktörlerin koyduğu kurallar ve gerçekleştirdiği uygulamalar ile meydana gelir. Çalışmanın ikinci bölümünü oluşturan DTÖ, bu aktörlerin ticari aktiviteler bağlamındaki en aktif oyuncusudur. DTÖ; iktisadi kuralları yaygınlaştırıp zorunlu hale getiren faktörleri oldukça etkin ve başarılı uygulayarak ulusların birbirine olan bağımlılığını artırır ve bütünleşmiş bir küresel arenadan apayrı bir uluslararası alana ortam hazırlar. DTÖ'nün bu aktif rolü; küresel döneme özgü serbest ticarete küresel ticaret temelli ekonomik bir yönetişimin varlığını gösterir.

"Kapitalistler çok istedikleri tekel güçlerini inşa etmenin ve korumanın başka yollarını bulmak zorundaydı. Yaptıkları iki ana hamle, finansal güç ölçek ekonomileri ve Pazar konumu üzerinden hakimiyet sağlamaya çalışan sermayenin muazzam düzeyde merkezileştirilmesi ve patent hakları, lisanslama yasaları ve fikri mülkiyet hakları üzerinden teknolojik avantajların hırsla korunmasıydı. Fikri mülkiyet haklarının DTÖ içinde yoğun pazarlıkların odağı olması ve TRIPS diye adlandırılan anlaşmayla sonuçlanması tesadüf değildir. Tüm bunlar metaları, üretim kapasitesini, insanları ve parayı uzam üzerinde hareket ettirme kabiliyetinin ne kadar önemli olduğunu gösterir." (Harvey, 2004:90).

"Serbest piyasayı zorla kabul ettirmek ve dünyanın geri kalanının büyük bir kısmına diğer neoliberal pratikleri dayatmak DTÖ ile zirvesine ulaşmıştır." (a.g.e.:116). Yalnız DTÖ kontrolü ile değil, gelişmiş ülkelerin de dışlama ve kontrol altında tutma eylemleri ile Üçüncü Dünya ülkelerinin hareketleri kısıtlanmaktadır. "En zengin ve en fakir ülkelerin yaşam standartları arasında dehşetli, giderek de artan bir farklılığın olduğu bir zenginlik/yoksulluk dünyası mevcuttur..." (Hirst & Thompson, 2009: 217). Dolayısıyla, dünya ekonomisinin yönetişiminde ne tür bir uluslararası ekonominin var olduğu sorusu

meydana geliyor. “Ulusüstü bir ekonomik faaliyet alanının mı yoksa yüksek oranda uluslararası ticaret ve yatırıma rağmen ulusal süreçlerin merkezde olduğu bir ekonominin mi daha ön planda olduğu” (a.g.e.:220) ayrımı bu hususta önemlidir. Bu çalışmanın savına ve ele alınan tüm yaklaşım ve olgulara göre küresel anlamda bütünleşmiş bir ekonomiden ziyade hegemon ulusların etkin olduğu bir ekonomik alanda söz etmek mümkündür. Dünyadaki ticaret modelleri, doğrudan yabancı yatırımlar, çokuluslu şirketlerin gelişmekte olan ülkelerdeki etkinlikleri, Üçüncü dünya borç krizi, mali sistemlerin manipüle edilmesi, Washington uzlaşısı yapısal uyumu gibi olgular, küresel ticarete uyulması gereken kurallara ortam hazırlayarak yoksul olan ulusların iktisadi aktivitelerine müdahalenin önünü açmaktadır.

Para ve sermaye piyasalarının özellikle 1970’lerden itibaren uluslararasılaştırılması, sermaye akışlarının ulusal düzeyde kontrol edilememesini de beraberinde getirebilmektedir. Dolayısıyla iktisadi kurallar, ticari temelde ekonomik yönetişimin uluslararasılaşmasına yol açmıştır. “Dünya ekonomisi, temel dinamikleri bakımından uluslararasılaşmış ve kontrol edilemeyen piyasa güçlerinin hakimiyetine girmiştir.” (a.g.e.:231). Bu piyasa güçleri;

“...2. Dünya Savaşı sırasında ABD tarafından küresel sistemi uluslararası sermayenin çıkarları doğrultusunda yönetmek üzere dayatılmış Bretton Woods sistemi içinde ortaya çıkan uluslararası örgütlenmelerdir. Bu kurumların ortaya koyduğu kurallar, ABD sermayesine en az derecede kontrolde bulunarak dünyanın en yoksul uluslarının daha fazla sömürülmesine en güçlü hizmeti vermektedir.” (Foster, 2008:100).

Dolayısıyla, bu yoksul halklar, önde gelen emperyalist devletlerin ve bu devletlerin iktisadi çıkarlarının kontrolünde kalmaya devam etmektedirler. Küresel ekonomik yönetişimde ulus üstü yeni aktörlerin varlığı görülmekteyken bu aktörlerin rolünün diğer bir yönü de kapitalist devletin aktif rolünün zayıflamasıdır:

“Mali küreselleşme kendisine göre bir yasadır ve kendi yönetici aygıtı, kendi etki alanları, kendi eylem araçları ile birlikte ayrı bir ulus ötesi devlet yaratmıştır, yani IMF, WB, OECD, WTO gibi. “Bu suni dünya devleti, toplumda herhangi bir temeli olmayan bir güçtür. Bunun yerine mali piyasalara ve efendisi olduğu devasa ticari faaliyetlere yanıt verebilir niteliktedir. Sonuç, gerçek dünyadaki gerçek devletlerin herhangi bir güç temeline sahip olmayan toplumlar haline gelmeleridir. “ (Ramonet, 1997:59).

Foster, ele aldığı bu yaklaşıma karşı çıkararak IMF, WB, GATT'ın mirasçısı DTÖ'nün "ayrı bir ulus ötesi devlet" oluşturmadığını belirtir. Sonuçta küresel ticarete; kapitalist devletteki aşınma ve ticari yönetişimin rol oynayıcılarının sahneye girmesiyle ticari kurallara dayalı bir küresel kapitalist kuralların varlığı sürmektedir. Bu aktörlerin başında gelen "WTO ve IMF; Washington uzlaşmasının baş uygulatıcılarıdır. Tüm sınırların meta ve sermaye serbest dolaşımına açılması çağrısında bulunan küreselleşme temasını hayata geçirmişlerdir." (Wallerstein, 2004:150).

Uluslararası ticaret ilişkileri akış halindedir. Dolayısıyla serbest ticarete liberal perspektiften yaklaşıldığında; ticareti küresel bazda serbestleştirmenin güçlü siyasi ve ekonomik nedenleri de var ve bunların çoğu aynı zamanda ulus devletlerin kendi çıkarlarına da hizmet ediyor. Bu ilişkileri bozmayan ve önemli karşılıklı ekonomik faydalar sağlayan ticaret serbestleşmesine izin vermek için ulus arasında yeterince istikrarlı bir siyasi ve ekonomik ilişkiler dizisi oluşturulabilir. Bu olasılığı kolaylaştırmak için uluslararası ticaret kurumlarındaki değişikliklere açıkça ihtiyaç duyulmaktadır. "GATT'ta, bunlar arasında iyileştirilmiş müzakere mekanizmaları, anlaşmazlıkları çözenin daha iyi yolları, tarife dışı çarpık ticaret yollarını ve malzemelere erişimi kapsayan yeni makaleler ve daha güçlü bir sekreterlik yer alıyor." (Baldwin & Kay, 1975:100). Sonuçta, liberal politik ekonomi yaklaşımını benimseyenler de bu serbest ticaret akışının bir düzenlemeye ihtiyaç duyduğu belirtiyor ve küresel ticaret yönetişiminin revize edilmesi gerektiğini öne sürüyor. Mali, uluslararası yatırım ve ticaret konularının daha tam entegre bir şekilde ele alınması da gerekiyor. Bunlar için GATT'ın yerini alan yeni bir organizasyon olan DTÖ kilit bir rol oynayabilir. "GATT'ta veya yeni bir organizasyonda yaklaşımın özü, dünya kaynaklarının kullanımında şuanda uluslararası toplumda var olan istikrarsız siyasi ve ekonomik ilişkiler dizisini tanıyan ve potansiyel dünyanın elde edilmesini kolaylaştıran esnek bir kurallar dizisi olmalıdır." (a.g.e.:101).

"Birleşik Krallık'taki Thatcher rejimi ve Birleşik Devletler (ABD)'deki Reagan rejimi teoride neoliberalizm olarak politikada ise Washington uzlaşması olarak adlandırılan bu politikaları hayata geçirmenin öncülüğünü yaptı. Davos'taki Dünya Ekonomik Forumu teorisinin tanıtılmasının odağı, Uluslararası Para Fonu (IMF) ve yeni kurulan Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) ise Washington uzlaşmasının baş uygulatıcıları haline geldi." (Wallerstein, 2004:150).

Bu öncü role sahip olan DTÖ'nün eşit ve adil ticaret kurallarını tüm dünyaya yayma amacını izlediği öne sürülse de yapısal uyum politikaları gibi iktisadi zorunluluklarla tüm dünyadaki ticari aktiviteleri kontrol altına almaktadır. Bu kontrol de, DTÖ aracılığıyla, dünya ekonomik yönetiminde hegemon olan belli başlı gelişmiş ülkelerin himayesine verilmektedir.

“DTÖ'nün serbest ticareti övdüğünü ama gerçekte daha zengin ülkelerin yoksullara göre toplu avantajlarını koruduğu adil olmayan ticaret sunduğunu görünce şaşmamak gerekir. Bu emperyal pratiklerin tipik özelliğidir. Britanya 19. yyda kendisi için avantajlı olduğunda serbest ve adil olmayan ticaret ve serbest piyasa üzerinde ısrar etmişti fakat faydalar başkalarının payına düşmeye başladığında bu tutumu terk etmişti. Daha sonra ABD ilk önce açık kapı sonra serbest ticareti kaptı. Özgürlüğü serbest ticaretle eşitlemeye kadar vardırı. Bu alanda emperyalizm çoğunlukla evrensel esenlik adına kurumsal düzenlemeleri ve koşulları başkalarına zorlamaya denktir.” (Harvey, 2004:119).

Sonuçta, “...uluslararası ticarete açılmak, birçok ülkenin çok daha hızlı kalkınmasını sağladı. Uluslararası ticaret, bir ülkenin ihracatı ekonomik büyümeyi körüklerse faydalı olur. İhracat güdümlü büyüme Asya'nın büyük bölümünü zenginleştirdi ve buradaki milyonlarca insanın durumunu iyileştirdi.” (Stiglitz, 2002:216). Buna karşın “...küreselleşme gelişmekte olan ülkelerdeki birçok insana vaat ettiği ekonomik faydaları getirmedi.” (a.g.e.:218). Bahsedilen uluslararasılaştırma faktörlerinin ve ulusüstü aktörlerin beraberinde getirdiği sonuca bakıldığında, somut bağlamda “...yirminci yüzyılın son on yılında defalarca tekrar edilen yoksulluğu azaltma vaatlerine karşın yoksulluk içinde yaşayan insanların gerçek sayısı neredeyse 10 milyon arttı. Bu gerçekleşirken dünyanın toplam geliri yılda ortalama %2,5 arttı.” (a.g.e.:218). Dolayısıyla, piyasa zorunluluklarının yaygınlaştırılmasının bahsedilen örneklerde olduğu gibi somut temele oturtulması önemlidir. Bu somut temel, piyasa zorunun uygulanmasında bulunur:

“Sorun yalnızca, daha gelişmiş sanayi ülkelerinin, gelişmekte olan ülkeleri, piyasalarını daha zengin ülkelerin mallarına açmaya zorlarken, kendi piyasalarını gelişmekte olan ülkelerin ürünlerine açmayı reddetmesi; daha gelişmiş sanayi ülkelerinin tarımı sübvansiyonla devam ederek gelişmekte olan ülkelerin rekabet etmesini zorlaştırmaları ve bu arada gelişmekte olan ülkeleri sanayi ürünleri üzerindeki sübvansiyonları kaldırmaya zorlamaları değildi. Dış ticaret hadlerine baktığınızda, 1995'te yapılan son(sekizinci) anlaşmanın net etkisi, dünyanın en fakir ülkelerinden bazılarının ihracatları karşılığında aldıkları fiyatların, ithal ürünlere ödedikleri paraya oranla azalmasıydı.” (a.g.e.:220).

Son anlaşma ile ortaya çıkan DTÖ; ürün, fiyat ve dış ticaret hadleri gibi faktörlerdeki etkisiyle uluslararası ticarete iktisadi kuralların zorundallığını beraberinde getirmektedir.

Bu yaklaşımlar ışığında çalışmanın ulaştığı hedef, ikinci bölüm için DTÖ olacaktır. DTÖ'nün hegemon devletler aracılığıyla yönetilen ulus ötesi ve ekonomi-politik bir aktör olması; çalışmanın ele aldığı yaklaşımlar ve savunduğu bakış açısı kapsamında maddi bir temel oluşturacaktır. Bu bağlamda, DTÖ genel kapsamıyla tanıtılacak, yöntem ve kuralları incelenecek, dava kararlarına değinilecek ve küresel ticarete dair somut verileri karşılaştırmalı olarak ele alınarak maddi bir temel oluşturulacaktır.

BÖLÜM DEĞERLENDİRMESİ

Kapitalizmin bir aşaması olarak ileri sürülebilecek olan küreselleşme olgusu, serbest ticaret ilkelerinin aracılığıyla gerçekleştirilen uygulamalar yoluyla uluslararası ekonomik alanda bir özgürleşmeyi gerçekleştirmemektedir. Bunun yerine, uluslararası eşitsizliklerin derinleştiği ve küresel anlamda bütün bir ekonomik alandan ziyade her ulus devletin daha çok rol oynadığı bir düzen görülmektedir. Küreselleşmeye olan liberal yaklaşımlar ekonomik özgürleşmeyi ileri sürer ancak küreselleşmeye eleştirel yaklaşımlar belli faktörler doğrultusunda bunun aksini öne sürer. Serbest ticaret ilkesinin getirdiği uygulamalar, uluslararası ekonomiyi kontrol altında tutarak hegemon ulusların menfaatine göre işlemektedir. Bu uygulamalar, uluslararası örgütler öncülüğünde gerçekleştirilir.

2. BÖLÜM: ULUSLARARASI TİCARETTE BİR AKTÖR: DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ

Küresel döneme özgü serbest ticaret uygulamalarını incelemek adına uluslararası ticaret ve üretim döngüsü ve bu döngüdeki başat aktörlerden biri olan DTÖ'dür. DTÖ, uluslararası ticaret sisteminde kapitalist döngünün araçsal faktörü olarak iktisadi kuralların uluslararasılaştırılmasında etkindir. DTÖ verileri sistemin analitik olarak ele alınmasını sağlamaktadır. Küresel dönemde iktisadi kuralların uluslararasılaştırılmasında, DTÖ kanalıyla gerçekleştirilen uygulamalar etkilidir. Bu uygulamaların ne şekilde ve ne düzeyde gerçekleştirildiği, çalışmanın somutluğu açısından önemlidir.

2.1. ULUSLARARASI TİCARET VE ÜRETİM

Küresel dönemde iktisadi kuralların uluslararasılaştırılması; liberal ekonomik düzende ortaya çıkan özellikle üç ulus ötesi aktörün etkinlikleriyle bağlantılıdır. Bu aktörlerden DTÖ; kapsamı, kuralları ve uygulamalarıyla küresel dönemde etkin bir aktör konumundadır. Bu etkin olma durumu, aslında ABD'nin hegemonyası ile paralel gelişmiştir.

“1970'li yılların ortalarında başlayan bir süreçte, önemli değişiklikler meydana geldi. 1970'li yıllarda art arda gelen petrol şokları sırasında petrol ihracatçısı ve ithalatçısı az gelişmiş ülkeler arasındaki çıkar çatışması Üçüncü Dünya ülkelerinin birlikteliğini zedeleyen ilk çatlağı oluşturdu. 1980 sonrasında hızlanan küreselleşme süreci, ülkelerin bu sürece katılım ve süreçten yararlanma derecelerinde önemli farklılıklar oluşturarak çatlağın daha da büyümesine yol açtı.” (Şenses, 2017:147).

II. Dünya Savaşı'nın yıkıcı etkilerinden sonra uluslararası sistemin değişen dengeleriyle ABD; ekonomik anlamda bir hegemonyaya sahip olmaya başlayacaktı. “Neoliberal küreselleşme sürecinin öncüsü konumundaki ABD, 1990'lı yılların başında sosyalist blokun dağılmasından sonra dünya askeri ve siyasal arenasında olduğu gibi, ekonomi alanında da gücünü pekiştirdi; etkisi altındaki uluslararası kuruluşların da katkısıyla bu sürecin yaygınlaşmasındaki belirleyici rolünü daha da artırdı.” (a.g.e.:146). Bu hegemonya, ABD öncülüğünde kurulacak olan özellikle üç uluslararası ekonomik kuruluş liderliğinde gerçekleşecekti. Bu kurumlar IMF, WB ve DTÖ'dür. Dolayısıyla “...bu yeni emperyal düzenin resmi başlangıcı II. Dünya savaşı sırası ve sonrasıdır.

ABD askeri üstünlüğünü Hiroşima ve Nagasaki’de atom bombalarıyla; iktisadi hegemonyasını Bretton Woods sistemini, daha sonra IMF ve WB’yi kurarak ve Genel Gümrükler ve Ticaret Anlaşması’nı (GATT) yürürlüğe sokarak gösterdi.” (Wood, 2006:148).

“1995’te kurulmasından bu yana açılan her dört DTÖ davasından biri çevre, sağlık ya da güvenlik politikalarıyla ilgilidir. DTÖ bu davaların hepsinde, söz konusu politikanın, ortadan kaldırılması ya da değiştirilmesi gereken, yasadışı bir ticaret engeli olduğu hükmüne varmıştır. Yasaları DTÖ tarafından ticarete engel ilan edilen (ya da sadece muhtemel DTÖ davalarıyla tehdit edilen) ülkeler, politikalarından vazgeçmiş ya da bunları DTÖ’ nün şartlarına uyacak biçimde sulandırmıştır.” (Wallach & Sforza, 2002:4).

DTÖ’nün bir küresel dönem aktörü olarak ele alınması için küresel döneme özgü uluslararasılaştırma faktörlerini uygulaması gerekmektedir. Bu faktörler; “...seksenli yıllarda doğrudan uluslararası yatırımların hızlanması, üçlünün kutupları arasında çapraz yatırımların baskınlığı, hizmet sektörünün yükselişi” (Adda, 2002:86) ve pazara erişim yükümlülüğü olarak sıralanabilir. Bu faktörler ekseninde DTÖ’nün uygulamaları ve verilerinin incelenmesi; çalışmanın açıklanması için gereklidir.

Ticaret, siyasi bir kavram olarak ele alınabilmektedir ve ticaretin uluslararası üretimle doğrudan bir ilişkisi vardır; uluslararası üretimin küresel yapısı bu çalışma için önemlidir. “Bir ülkenin dış ticaret politikası o ülkenin uyguladığı genel sanayileşme politikasının bir parçasıdır.” (Tomanbay, 2014:26). Dolayısıyla, uluslararası ticaretteki küreselleşmenin anlaşılması için üretim yapısında küreselleşmeye bağlı olarak gerçekleşen dönüşüm anlaşılmalıdır.

“Rekabetin dünya ölçeğinde yoğunlaşması uluslararası ticaret ağlarını da yeniden kurar. Bu ağlar hem ayrı ayrı pazarlardaki büyüme farkların (rekabet ilkesi), hem de şirketlerin gerçekleştirdiği üretim faaliyetlerinin yerleştirilme stratejilerine (uzmanlaşma ilkesi) duyarlıdır. Son yıllarda mamul madde ticaretinde üç büyük eğilim ortaya çıkmaktadır. Birincisi uluslararası ticaretin bölgesel olarak kutuplaşmasıyla ilgilidir. İkinci büyük eğilim, uluslararası ticaretin ağırlık merkezinin Atlantik’ten Pasifik’e doğru kaymasıdır. Üçüncü büyük eğilim ise merkez-periferi arasındaki ilişkilerin bölgeselleşmesidir, bir başka deyişle bu üç büyük küresel ekonomik gücün (ABD, AB ve Japonya) her birinde belirli etki alanlarının ortaya çıkmasıdır:

bunlar, ABD için Latin Amerika, Japonya için Uzakdoğu ve Güney Asya, AB için Doğu Avrupa, Ortadoğu ve Afrika'dır.” (Adda, 2002:78).

“Dünya ticareti düzeyinde de görülen bu eğilim, Kuzey’den Güney’e yapılan doğrudan yatırımların coğrafi yönelimi ve finans akışında da vardır. Dünya ticaretinin üç büyük kutbunun -triad- kendi içlerindeki ticaretin baskınlığı dünya ticaretinin dikeyleşmesi olarak da yorumlanabilir ve bu durum, büyük ekonomik güçler arasında büyük kriz olduğunda uluslararası alanın ayrışması tehlikesini doğuruyor.” (a.g.e.:81).

“Uluslararası ticaret malların ve hizmetlerin, başka ülkelerin parası ya da malları ve hizmetleri karşılığında ulusal sınırların ötesine geçirilmesidir.” (Balaam & Dillman, 2015:189). Uluslararası üretim ve ticaret yapısı devletler, uluslararası örgütler, iş çevreleri ve NGO’lar arasındaki ilişkilerden oluşmaktadır. Söz konusu aktörler hep birlikte neyin, nerede, kimler tarafından, nasıl, kim için ve hangi fiyata üretildiğiyle ilgili uluslararası kuralları ve normları etkilemekte ve yönetmektedirler. Ticaret uluslararası finans, teknoloji ve güvenlik yapılarıyla birlikte ulus-devletleri ve diğer aktörleri birbirleriyle ilişkilendirmekte, onlar arasındaki karşılıklı bağımlılığı ve karşılıklı faydaları artırmakta ve aynı zamanda onlar arasında çatışmalara neden olmaktadır.

Esasen II. Dünya Savaşı sonrası üretim ve ticaret yapısında ortaya çıkan gelişmeler, Sanayi Devrimi’ne geçiş döneminin yaptığı değişiklikler kadar ve hatta onlardan daha fazla etki yaratmıştır denilebilir. “Uluslararası ticareti şekillendiren ve uluslararası üretim ve ticaret yapısını yöneten ulus-devlet dışındaki aktörlerin ve kurumların sayısı 1980’lerin sonunda Soğuk Savaş’ın sona erişinden beri önemli oranda artmıştır.” (a.g.e.:186).

“II. Dünya Savaşı’ndan sonra çokuluslu şirketler tarafından oluşturulan uluslararası üretim ağları öncelikle sanayileşmiş ülkelerde gelişir.” (Adda, 2002:86). Ekonomik liberal fikirlerin ve politikaların popüler hale gelmesine paralel olarak Kuzey yarımkürenin endüstrileşmiş ülkelerindeki (Kuzey) birçok ticaret uzmanı ve yetkilisi uluslararası ticaret sistemini liberalleştirmeye (açık hale getirmeye)- yani ticareti sınırlandıran ya da saptıran koruyucu engellerin düzeyini azaltmaya- çalışmışlardır.

ABD ile müttefikleri, ABD'nin siyasi ve askeri hedefleriyle uyumlu liberal ticaret değerlerini ve hedeflerini geliştirmek için 1947'deki Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşmasını (GATT) imzalamışlardır. Dünya ticaretini daha da liberalleştirmek için de, 1995 yılında GATT yerine geçmek üzere DTÖ ortaya çıkarılmıştır. “Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ), Uruguay Round müzakereleri sonunda, Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması'nın (GATT) yerini alan 29 ayrı çok taraflı hukuki belgeyi/anlaşmayı ve 25 Bakanlar Bildirisini kapsayan, 15 Nisan 1994 tarihinde Marakeş'te (Fas) imzalanan Dünya Ticaret Örgütü Anlaşması (*Final Act*) ile kurulmuştur.” (Bulum & Ersöz, 2013:2).

2.1.1. Uluslararası Ticarete Yönelik Kurallar: GATT'ın Temel Prensipleri

II. Dünya Savaşına kadar, ticaretteki kurallar ekonomik liberalizmden ziyade korumacıydı ve genel olarak İngiltere hakimiyetindeydi. Bu savaştan sonra, kapitalist düzenin yeni ekonomi politik yapısı, 1944'te ABD'deki Bretton Woods adlı kasabada toplanan aynı adlı konferans ile belirlenecekti. Bretton Woods konferansında, yine İngiltere ve ona ek olarak ABD öncülüğünde; savaş döneminin ve sonrasının ekonomik sıkıntılarını ortadan kaldırmak adına yeni ve açık bir ekonomi düzeni belirleyeceklerdi. Bu yeni düzene geçme çabasının yanı sıra ABD, tarife ve diğer korumacı önlemleri azaltmak adına bir Uluslararası Ticaret Örgütü (*International Trade Organization-ITO*) kurmaya da eğilim gösteriyordu. Bretton Woods, uluslararası alanda daha çok mali konularda etkinken uluslararası ticaretin serbestleştirilmesi için ITO kurulma süreci ayrı olarak ilerlemiştir. Uluslararası bir ticaret örgütü kurulması için ABD, 1945 yılında bir taslak hazırlamış ve birçok konferansın gerçekleştirilmesine öncülük etmiştir. “Konferanslar Londra, New York, Cenevre ve en son Havana'da gerçekleştirildi.” (Akman & Yaman, 2008: 357). Son konferansta taslak halindeki metin tamamlandı ancak ITO asla yürürlüğe giremedi çünkü ABD, metni kendi tarafında onaylatamadı. ABD, kendi tutumlarına göre kuralların değişiklik gösterebilmesini talep etmişti ve diğer devletler bunu onaylamadığı için ITO resmi olarak gerçekleştirilemedi. Bu örgüt devletler arası anlaşmazlıklar nedeniyle hiçbir zaman kurulamasa da, bu çabaların sonucunda yeni bir sözleşme ve örgüt kurulmuş olacaktı. “Konferansa White ve Keynes yeni dünya düzeni için birer plan sundular. Bretton Woods konferansında savaştan güçlü

çıkacağı için Dexter White'ın ABD adına yaptığı öneri kabul görecekti. Bununla birlikte Keynes, Dexter White ile yaptığı dostane görüşmeler sonunda White'ı ikna ederek kendi görüşlerinin büyük kısmını White planı içine dahil etmiş ve savaş sonrası kurulan yeni ekonomik düzene imzasını atmıştı.” (Tomanbay, 2013:13).

Çok taraflı ticaret görüşmelerinin yürütülmesi adına ABD öncülüğünde, geçici bir yapı olarak Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) ortaya çıkarıldı. 1948 yılında GATT, uluslararası ticaretin liberalleştirilmesi için sorumlu olan temel yapı haline geldi. “GATT’ın karşılıklılık ve ayırım gözetmeme olmak üzere iki temel ilkesi vardı.” GATT kuralları bir örgüt tarafından uygulanmamaktaydı ancak üyeler birbirlerine karşı bu ticaret kurallarını yapmakla yükümlüydüler. Dolayısıyla, uluslararası ticarete siyasi ve ekonomik çıkarlar etki etmekteydi. Zaman içinde kurallara yenileri eklendi ve bazı istisnalar kabul edildi. Özellikle tekstil ve tarım ürünlerinde gümrük tarifeleri ve kotalarla ilgili istisnalar ile bölgesel ticaret anlaşmaları bu istisnalardan bazılarıydı. MFN ve Ulusal Muameleler (*National Treatment-NT*) kuralları da GATT’ın ayırım gözetmeme ilkesi kapsamındaydı. Pazara girişin sağlanması ilkesi de DTÖ anlaşmasının önemli bir unsuruydu. Mal ticaretindeki pazara giriş uygulamaları ile hizmet ticaretinde pazara giriş uygulamaları arasında farklılıklar vardı. “Malların pazara girişi ancak belirlenen tarifelerin ödenmesine bağlı iken, hizmet ticareti sınır önlemlerinden ziyade iç düzenlemeler yolu ile kısıtlanmaktadır.” (Kaya, 2017:173).

En çok gözetilen ülke kuralı, ayrımcılık yapmama prensibinin ilk temel bileşinidir. Bir sözleşme tarafı diğer birine ticaret ayrıcalığı tanıdığına diğer tüm taraflara da sınırsızca tanımak zorunda olduğu bir GATT prensibidir. "En çok kayırılan ulus ifadesi ilk kez 17. yüzyılın sonlarına doğru ticari anlaşmalarda yer aldı. 1860'da İngiltere ile Fransa arasında müzakere edilen Cobden-Chevalier Antlaşması, en çok kayırılan ulus hükmünü içeren en önemli erken dönem ticari antlaşmaydı. Avrupa çapında tarifelerin düşürülmesine ve daha serbest ticarete yol açtı.” (Fisher, 1966:3). Ancak, serbest ticaret ve ayrımcılık yapmamaya yönelik eğilim devam etmedi. Fransa-Prusya Savaşı'nın ardından korumacı eğilimler büyüdü, tarifeler yükseltildi ve ticaret ayrımcılığı daha yaygın hale geldi. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra, ekonomik özerkliği yeniden tesis etmeye çalışan hükümetler, yeterlilik veya savaş sırasında geliştirilen endüstrileri korumak için korumacı politikalara devam etti. Ayrıca, “GATT’ın belirli alanlarının

dikkate alınmaması, güç politikaları ve açık kural ihlalleri en çok gözetilen ülke kuralını ve çok taraflılığını zedelemektedir.” (Kartal, 2015:6).

Uluslararası bir ticaret anlaşmasında en çok kayırılan ülke maddesi anlaşmaya taraf olan ulusların birbirlerine göre hareket etmelerini yasaklar. Bu uluslararası ekonomik ilişkilerdeki en yaygın tek davranış kuralı, “...dünya ticaretinin ... oldukça faydalı yapısının üzerine inşa edildiği temel kaya...” (Fisher, 1966:4) olarak adlandırılmıştır. Fakat, ülkeler son zamanlarda en çok kayırılan ülke ilkesine meydan okumakta ve üretim tesislerini genişletip ekonomik refahlarını artırmak için gelişmiş ülkelere tercihli tarife uygulaması talep etmektedir.” (a.g.e.:2).

Bununla birlikte, GATT çerçeveleyicileri, en çok kayırılan ülke hükmünün uygulanmasında bir miktar esneklik sağlamıştır. Bölgesel ekonomik gruplar serbest ticaret bölgeleri ve gümrük birlikleri olarak büyük bir sorun oluşturuyordu. “GATT'ın birincil amacı, en çok kayırılan ulus ilkesi aracılığıyla serbest ticareti teşvik etmektir.” (a.g.e.:5). Ancak, bölgesel ekonomik gruplar, üye ülkeler arasındaki tarifeleri düşürerek serbest ticaret yönünde hareket etse de, aynı zamanda ayrımcılık da yapmaktadır. Dolayısıyla bu kuralın tam anlamıyla hedefine ulaştığı söylenememektedir. Bu kuralın çalışma açısından önemli olduğu husus; serbest ticaretin uluslararasılaştırmadaki rolüdür. Serbest ticareti savunanların belirttiği gibi ticarete erişimin eşit ve özgür olabilmesi için gerçekleştirilen uygulamalar aslında tersi bir etki göstermektedir. Dolayısıyla, serbest ticaret ilkelerinin ve uygulamalarının uluslararası ekonomik alanda bir özgürleşmeden ziyade kontrol altında bir ticareti beraberinde getirdiği ileri sürülebilir. Ayrımcılık yapmama prensibinin ikinci temel bileşeni olan ulusal muamele kuralı, “...ithal ürün ve hizmetlerin, iç pazarda iç vergi ve düzenlemeler açısından yerli ürün ve hizmetler ile aynı muameleye tabi tutulmalarını zorunlu kılmaktadır.” (Kaya, 2017:175).

GATT, iç önlemleri sınır önlemlerinden çok farklı ele alır. İkincisi, büyük ölçüde açıkça düzenlenmiştir; tarife seviyeleri bağlayıcıdır, ithalat ve ihracat kotaları ile ihracat sübvansiyonları yasaklanmıştır, ticaret ortakları üzerinde genellikle önemli dışsallıklar olmasına rağmen, sözleşme tarafları tarafından tek taraflı olarak belirlenir. Ancak iç enstrümanlar düzenlemesiz bırakılamaz çünkü bu, ülkelerin bu tür araçları kullanmasını

sağlar, sınır önlemleriyle ilgili olarak üzerinde anlaşmaya varılan kısıtlamaları geri almayı garanti eder. Uluslararası tarife anlaşmaları, iç önlemlerin kullanımına ilişkin bir tür disiplinle desteklenir. Tüm büyük ticaret anlaşmalarında bu kontrol, esas olarak Ulusal Muamele hükümleri tarafından sağlanmaktadır. “Ulusal muamele’nin temel mekanizması, dahili enstrümanları korumacılık için daha köreltici araçlar haline getirmektir.” (Horn, 2006:4). Ancak bu süreçte ulusal muamele, meşru nedenlerle iç vergilendirmede farklılaşma olasılığını da kısıtlar. “Ulusal Muamele'nin ayrımcılık yapmama ilkesi, yabancı ürünlerin ithal edildikten sonra, en az yerli ürünler kadar benzeri muamele görmesidir.” (a.g.e.:5). Dolayısıyla GATT ile uygulamaya geçirilen bu kurallar, liberal ticaret yapısını şekillendiren temel ilkelerin de temelini oluşturma niteliğindedir.

2.1.2. GATT Sonrası Liberal Ticaret Yapısı

GATT’ın iki temel ilkesi olarak “karşılıklılık ve ayırım gözetmeme” (Balaam & Dillman, 2015:196) ilkelerinden bahsedilebilir. “Ayrımcılık yapmama, GATT’ın üzerine kurulduğu ana ilkelerden biriydi.” (Fisher, 1966:3). Buna ek olarak karşılıklılık ilkesiyle birlikte, tüm uluslardaki ithalatın aynı muameleyle karşılaşması öngörülüyordu. Bu ilkeler aracılığıyla ulusların tek taraflı ticaret engelleri oluşturmalarının önü kesilmiş olacaktı. Teorik olarak bakıldığında, tüm ulusların GATT’a üye olmalarının önünde hiçbir engel yoktu fakat pratikte katılım tüm ulusları kapsamadı.

GATT kurallarının meydana gelişinden sonra özellikle 1960 ve 1970’lerin başında sanayileşmiş uluslar yakaladıkları büyüme hızını kaybetmeye başladılar. 1973’te ortaya çıkan OPEC Petrol Krizi bu durgunluğun temel sebeplerindendi. Bu durgunluğa rağmen uluslararası ticaretin genişliği büyüyordu ancak eskisi kadar değildi. GATT turları bu ortamda gerçekleştirilmeye başlandı ve sanayi ürünlerinde gümrük tarifelerinin azaltılması ile ilk müdahaleler başlamış olacaktı. “GATT’ın Tokyo turunda gerçekleşen bu tarife düzeyinin azaltılmasıyla tarife dışı engeller (*non-tariff barriers*) konusunda önlem alınmaya çalışıldı.” (Balaam & Dillman, 2015:197).

Ticari korumaların gündeme gelmesiyle birlikte GATT prensiplerinden taviz verilmesi algısı meydana gelmeye başladı ve serbest ticaret prensibinin yerine adil ticaret ve

rekabet koşullarının eşitlenmesi güncel olmaya başladı. “Bu ortamda serbest ticaret anlayışı ve GATT’ın çok taraflı ticaret anlayışı; ABD ve Japonya ile ABD ve Avrupa Birliği arasında gerçekleştirilen ikili görüşmeler olarak şekillenmeye başladı.” (a.g.e.:197). Dolayısıyla, ticaretin tekrar liberalleştirilmesi hedefiyle ABD’nin Reagan yönetimi öncülüğüyle Uruguay Turu gündeme getirildi.

“GATT’ın sekizinci turu olan Uruguay Turu, 1986 yılında başladı ve 15 Aralık 1993’te tamamlandı.” (a.g.e.:198). ABD öncülüğündeki bu turun gerçekleştirilmesinin tek amacı liberal ticareti geri kazanmak değil ABD ekonomisinin durgunluğunu da sona erdirmektir. Ekonomik liberaller, uluslararası ticaret hacmi ve değeri açısından Uruguay turunun çok başarılı olduğunu savundular.

Tablo 1 - Uruguay Turu Sonunda Varılan Anlaşmalardan Doğacak Tahmini Gelir Artışının Dağılımı (Milyar \$ Dolar olarak)

Yapılan Çalışma	Tüm Dünya İçin	GYÜ İçin
Harrison, Rutherford ve Tarr (1995)	52.5 - 188.1	4.8 - 67.1
Francois, McDonald ve Nordstorm (1995)	51.4 - 251.1	9.0 - 91.9
GATT Sekreteryası (1993)	230	65
Dünya Bankası (1993)	213	78
Nguyen, Perroni ve Wigle (1993)	212.1	36
OECD (1993)	274.1	89.1
Deardroff (1993)	140-260	-

Kaynak: Stiglitz, J. & Charlton, A. (2005). *Fairtrade For All*. Oxford: Oxford University Press, s. 315.
akt. Akman, S., & Yaman, Ş. (2008). *Dünya Ticaret Örgütü Doha Turu Çok Taraflı Ticaret Müzakereleri ve Türkiye*. TEPAV Yayınları, Ankara, s.20.

Uruguay Turu’nda “...tekstil ve tarım ürünlerinin piyasalara ulaştırılması, ticaretle ilgili entelektüel yatırım hakları (TRIPS), ticaretle alakalı yatırım önlemleri (TRIM) ve karmaşık hizmet ticareti” (Balaam & Dillman, 2015:198) konuları gündeme geldi. Uruguay turunun getirdiği sonuçlar “...ithalat kotalarının kaldırılması ve ihracat sübvansiyonlarının kontrol altına alınması, doğrudan yabancı yatırımın artması, ulusal ekonomilerin karşılıklı bağımlılık temelli uluslararası ticaret ağıyla birbirine bağlanması” (a.g.e.:198) oldu. Çalışmanın gelecek sayfalarında bahsedileceği üzere, bu sonuçlar DTÖ’nün küresel dönemde iktisadi kuralları nasıl uluslararasılaştırdığının ve uluslararası eşitsizliği nasıl gerçekleştirdiğinin somut halidir. Ayrıca bu sonuçlar

çerçevesinde “...geniş kapsamlı Uruguay Görüşmeleri Anlaşmalarının, hükümetlerin kamu yararına düzenlemeleri koruma yetkisine getirdiği kısıtlamalar, ülke yasalarını DTÖ’ye uygunluk açısından yargılama yetkisine sahip müstakil bir mahkeme sistemi aracılığıyla uygulanmasının” (Wallach & Sforza, 2002:4) da yolu açılmıştır.

Uruguay turunun bu sonuçlarının etki ettiği temel alanlar; tarım ekonomisi, giyim ve tekstil, ticaret ile ilgili yatırım önlemleridir. “Tarım ekonomisinde en önemli amaç; yurt içi destekleme, ihracat sübvansiyonu ve pazar girişidir.” (Kartal, 2015:18). Giyim ve tekstil alanında Çok Elyaflılar Anlaşması’nın 1995’te bitirilip bu anlaşmanın GATT’a entegre edilmesi önemlidir. Bu anlaşma, gelişmiş ülkelerin öne sürdüğü yapısal uyum olgusunu destekleyici bir uygulama olması açısından önemlidir. Ticaret ile ilgili yatırımlarda gelişmekte olan ülkelerin ulus ötesi firmalarla ticari ilişkileri tek taraflı olarak sınırlandırılmakta ve kapasiteleri zayıflatılmaktaydı (a.g.e.:23).

1994’te Fas’ta imzalanan Uruguay turunun bu sonuçlarına ek olarak en önemli sonucu; DTÖ’nün kurulmasıdır. “Uruguay turunun nihai anlaşması 146 üyeden oluşan Dünya Ticaret Örgütü’nü meydana getirmiştir.” (Balaam & Dillman, 2015:200).

GATT’ın bir örgüt olarak devam etmesinin önü, DTÖ’nün kurulması ile açıldı. GATT sözleşmesinin maddelerine ek olarak GATS ve TRIPS sözleşmeleriyle yeni konular eklendi. GATS’ın küresel döneme özgünlüğü ve DTÖ’nün uluslararası ticaretteki ekonomik yöneticiliğini gerçekleştiren yetki alanlarının başında pazara erişim bulunmaktaydı. Pazara erişim ve ulusal muamele, DTÖ’nün uluslararası ticareti nasıl yaymaya çalıştığı ve nasıl uygulamaya geçirdiğini gösterdiğinden, çalışma açısından önemli alanlardır. “Pazara erişim ve ulusal muamele; hizmet ticareti, tarifeler ve diğer sınır tedbirleri ile ayrılamaz. Bu nedenle, GATS kapsamında pazara erişim ile ulusal muamele arasındaki ilişkiyi açıklığa kavuşturmak önemlidir.” (a.g.e.:6). GATS kapsamında pazara erişim ve ulusal muamele arasındaki ilişki, anlaşmayı hazırlayanların bıraktığı bir boşluktur. 2010’dan önce, konu yalnızca teoride değerliydi, ancak özellikle DTÖ’de görülen Çin-Elektronik Ödeme Hizmetleri davasından bu yana, sorun acil bir konu haline geldi ve pratikteki değeri yakından ilgiliydi. “Pazara erişim ile ulusal muamele arasındaki ilişkinin özünde, bir DTÖ üyesinin mevcut hizmet

planının ne kadar altına veya ötesine geçebileceği ve konunun nasıl açıklığa kavuşturulacağı, muhafazakarlık veya liberalizm tercihidir.” (Wang, 2012:5).

Sonuçta, GATS’ın ve dolayısıyla DTÖ’nün küresel döneme özgüllüğü, GATT ile arasındaki farkta yatar: “Pazara erişim yükümlülüğü, GATS tarafından açıkça tanımlanmıştır, ancak GATT’ta bulunmaz.” (a.g.m.:6). Bu da DTÖ’nün uluslararası iktisadi kuralları yayma çabasındaki küresel döneme özgüllüğündeki ayırt edici faktörün pazara erişim yükümlülüğü olduğunu gösterir. GATS bu yükümlülüğü 16. maddesi ile uygulamaya geçirir: “GATS XVI maddesiyle bir üyeyi, hizmet programına dayalı olarak piyasaya erişim işlemi uygulamakla yükümlü kılar ve hizmet programında aksi belirtilmedikçe, bir üyenin almaması gereken pazar erişimi sınırlama önlemlerinin bir listesini verir.” (a.g.m.:6).

GATS kapsamındaki ulusal muamele yükümlülüklerinin gerçek alanlarını belirlemek ancak ulusal muameleye ilişkin tüm sınırlayıcı önlemleri bulduktan sonra mümkündür. Aksi takdirde, ulusal muamele yükümlülükleri ve GATS Madde XVII belirsiz ve öngörülemez olacaktır. Pazara erişim ve ulusal muamele arasındaki örtüşme sorunu, giriş öncesi ve giriş sonrası ile ilgili bir konu olarak da tanımlanabilir. Bir üye, pazara erişim sütununda veya ulusal muamele sütununda yazılı olmayan ancak hizmet sunumunu etkileyen bir giriş öncesi önlem alırsa, bunun GATS Madde XVII kapsamındaki ulusal muamele yükümlülüklerini ihlal edip etmemesi önemlidir. Diğer bir deyişle, “GATS ulusal muamele yükümlülüklerinin yalnızca giriş sonrası tedbirler için mi yoksa hem giriş sonrası hem de giriş öncesi tedbirler için mi bağlayıcı olduğu konusu kritiktir.” (a.g.m.:7).

Pazara erişim ile ulusal muamele arasındaki ilişkinin özü, bir üyenin mevcut hizmet programının ne kadar altına veya ötesine geçebileceğidir. GATS ulusal muamelesinin kapsamını belirlemenin anahtarı, "...hizmetlerin arzını etkileyen tüm tedbirlerin"(a.g.m.:7) anlamını yorumlamaktır. “GATS kapsamında pazara erişim ve ulusal muamele arasındaki karmaşık ilişki, üyeler ile DTÖ arasındaki güçler ayrılığı ve ulusal hukuk ile uluslararası hukuk arasındaki güçler ayrılığı meselesinin hizmet ticaretindeki bir yansımasıdır ki bu da serbestleşme derecesini belirlemektedir.” (a.g.m.:8).

DTÖ'nü kuran anlaşma, önceki GATT'ın ticaret kurallarını önemli ölçüde genişletip iyileştirerek, giderek birbirine bağımlı hale gelen küresel ekonomide ticareti, ekonomik büyümeyi ve istihdamı kolaylaştırıyordu. Ticaretin serbestleştirilmesini destekleyenler, özellikle ihtilafların çözümüne yönelik önemli ölçüde iyileştirilmiş prosedürler de dahil olmak üzere, bu yeni kuralları genellikle memnuniyetle karşılamışlardı. Uruguay Turu sonunda DTÖ'nün kurulmasıyla ekonomik liberaller uluslararası ticaret alanı için umutluyken DTÖ'ye ve uygulamalarına tepki gösterenler de vardı. Özellikle Tokyo ve Seattle Turlarındaki büyük çaplı isyanlar; anlaşma oturumlarının gerçekleşmesini engellemişlerdir. Bununla birlikte, bazı çevre ve işçi grupları, yeni uyumsuzluk çözümü kurallarının ticaret politikası dışı hedeflere tabi olup olmadığına veya bunları azaltıp azaltmadığına ilişkin endişelerini dile getirmiştir. “Bu endişeler, ekonomik milliyetçiliği savunan bazı Amerikalı politikacıların DTÖ'ye yönelik kısıcık suçlamalarında yüksek sesle yankılandı. Bazıları, Cenevre'deki meçhul, seçilmemiş, sorumsuz bürokratların, yalnızca Amerikalılar tarafından belirlenmesi gereken kuralları Amerikalılar için yazarak ABD'nin egemenliğini gasp ettiğini iddia etmiştir.” (Bello, 1996:5)

30 Kasım 1999'da çok taraflı ticaret görüşmeleri için gerçekleştirilen “Dünya Ticaret Örgütü'nün Seattle'deki zirve toplantısı on binlerce sendikalı işçi, çevreci, genç, sosyalist, anarşist tarafından basıldığı zaman, hem DTÖ'nün ne olduğunu, hem de o gün yeni bir toplumsal hareketin doğduğunu bilenlerin sayısı azdı.” (Wallach & Sforza, 2002:1). Birçok küreselleşme karşıtı (özellikle NGO'lar); “...insan haklarının ihlali, gelişmekte olan ülkelerde geniş toprakların tarım endüstrisi şirketler tarafından kullanılması, büyük çaplı kapitalist girişimcilerin yerel çevreye zarar vermesi, DTÖ'nün karar verme süreçlerinde şeffaflığın olmaması ve başka etik konularda kaygı duymaktaydılar.” (Balaam & Dillman, 2015:201).

Tablo 2 - Ticaret Müzakerelerinde Gündeme Getirilen ve Alınan/Alınmayan Yeni Konular

Doha Turu	Gündemde bulunmasına en çok karşı olan ülkeler	Gündemde bulunmasını en çok savunan ülkeler
Ticaret ve yatırım (Cancun'da gündemden düştü)	Avrupa Birliği, Kanada, ABD ve Hong Kong	Hindistan, GYÜ
Ticaret ve yatırım (Cancun'da gündemden düştü)	Avrupa Birliği, Japonya ABD (daha sonra)	
Kamu alımlarında şeffaflık (Cancun'da gündemden düştü)	Avrupa Birliği, ABD ve G. Kore	GYÜ
Ticaretin kolaylaştırılması	Avrupa Birliği, ABD ve GYÜ	
Ticaret ve çevre (çalışma grubu)	Avrupa Birliği, ABD, EFTA	Genelde G-20 ve diğer GYÜ
Ticaret ve çalışma standartları (gündeme alınmadı)	Avrupa Birliği (özellikle Fransa) ABD, Japonya ve Norveç	ASEAN, Brezilya, Arjantin, Pakistan, Hong Kong, Mısır, AB(İngiltere)

Kaynak: Akman, S., & Yaman, Ş. (2008). Dünya Ticaret Örgütü Doha Turu Çok Taraflı Ticaret Müzakereleri ve Türkiye. *TEPAV Yayınları*, Ankara, s.22.

Tablo 2'de de görülen konular özelinde yapılan bakanlar düzeyindeki Doha Kalkınma Turu görüşmeleri çökme noktasına geldi. "Birçok gelişmekte olan ülke DTÖ'yü,

Uruguay Turu'ndaki sözlerini tutmamakla itham etti." (Balaam & Dillman, 2015:201). Bu ithamın temelinde gelişmekte olan ülkelerin; ABD, AB ve Japonya başta olmak üzere gelişmiş ülkelerin dayattığı Washington uzlaşısı ve ticaretin serbestleştirilmesi uygulamalarına direnişleri yatıyordu. Brezilya, Hindistan ve Güney Afrika başta olmak üzere gelişmekte olan uluslar, zengin ulusların tarım sübvansiyonlarının azaltılması konusuna yoğunlaşmışlardı. Bu ulusların ABD ve AB başta olmak üzere zengin ulusları sıkıştırmasıyla (neredeyse Bush yönetiminin de çiftçilere verilen zararı kabul ettiği) tarım ürünleri sübvansiyon konusu gündemden düşmedi. Doha Turu'nda 2005 yılı sonuna gelindiğinde tarım konusu hala anlaşmazlık unsuruydu. Buna ek olarak TRIPS konusu da Doha Turu'nda önemli gündemlerdendi. Gelişmekte olan ülkeler TRIPS'in tekelinin ABD'de olduğunu ve ABD'nin patent olgusunu kullanarak özellikle ilaçlara ulaşma konusunda engel yarattığını öne sürüyorlardı.

"DTÖ'de son yıllarda oluşan krizin örgütün temel ilkesi olan konsensüs yoluyla kararların alınması nedeniyle derinleştiği görülmektedir. Üyelerinin %80'inden fazlası gelişmekte olan örgütün bütün bu ülkelerin benzer sorunlara sahip olduğu ön kabulüyle hareket etmesi ve farklılıklara sahip üyelerin konsensüse varmalarını beklemesi sorunlara yol açmaktadır." (McGrew, 2011:56). DTÖ'nün karar mekanizmaları bölgeler arası ticari ilişkilerin yürütülmesinde önemli rol oynamaktadır. Dolayısıyla DTÖ kapsamında meydana gelen anlaşmazlıkların ve uluslar düzeyindeki krizlerin konsensüse ulaşması için bölgesel ticaretin ve Kuzey-Güney ilişkilerinin ele alınması önemlidir.

2.1.3. Bölgesel Ticaret Blokları ve Kuzey-Güney Ticareti

Bölgesel ticaret anlaşmalarının maddi temeli ve somut uygulamalarına bakılması bu hususta önemlidir. İlk olarak ve en geleneksel anlamda serbest bölgelere bakılacak olursa; "...serbest bölgelerde yapılan ticaret ev sahibi ülkede geçerli olan ekonomik ve mali mevzuatın tümüyle ya da kısmen dışında tutulmuştur. Bu bölgeye mallar gümrüksüz olarak ithal edilir ve belirli süreler depolanabilir." (Tomanbay, 2014:6). Öte yandan dış ticaret politikası araçları olarak gümrük tarifesi ve tarife dışı araçlar da bölgesel ticaretin somut uygulamaları olarak gösterilebilmektedir. "Gümrük tarifesi, devletin ticaret müdahale etmek için kullandığı geleneksel araçtır. Ancak GATT ve

ardından DTÖ ile EFTA, NAFTA ve AB gibi bölgesel anlaşmaları, gümrük tarifelerinin azalıp yerine çeşitli tarife dışı araçlarının gelmesinde rol oynamıştır.” (a.g.e.:29). Geleneksel araçlar olarak gümrük tarifeleri uzun yıllar boyunca “...otonom tarife, spesifik vergi, gümrük vergisi matrahı” (a.g.e.:34) gibi uygulamalar ile etkinlik sağlamıştır. 1970li yıllardan sonra bu araçlara Yeni Korumacılık adı altında yeni araçlar da eklenmiştir. “Tarife dışı araçlar denen bu araçların; miktar kısıtlamaları, ihracatın özendirilmesi ve bağlı ticaret uygulamaları vardır.” (a.g.e.:56). Tarife dışı araçların uygulamalarının ana özelliği, “ithalata dönük” (a.g.e.:53) olmalarıdır. Bu uygulamalar “...ithalat ve ihracat kotaları, ithal yasakları, döviz kontrolü, çoklu kur uygulamaları, sübvansiyonlar, monopoller ve dumping, takas, kliring, karşı ve geri satın alım” (a.g.e.:55) gibi eylemlerle somutluk kazanır. Bu faktörlerin hepsi, çalışmanın ilk bölümünde bahsedilen iktisadi zorunlulukların somut uygulamaları olarak ele alınabilir. Böylece serbest ticaretin maddi ve iktisadi faktörleri olarak, serbest ticaretin küresel döneme özgüleştirilmesinde rol oynarlar.

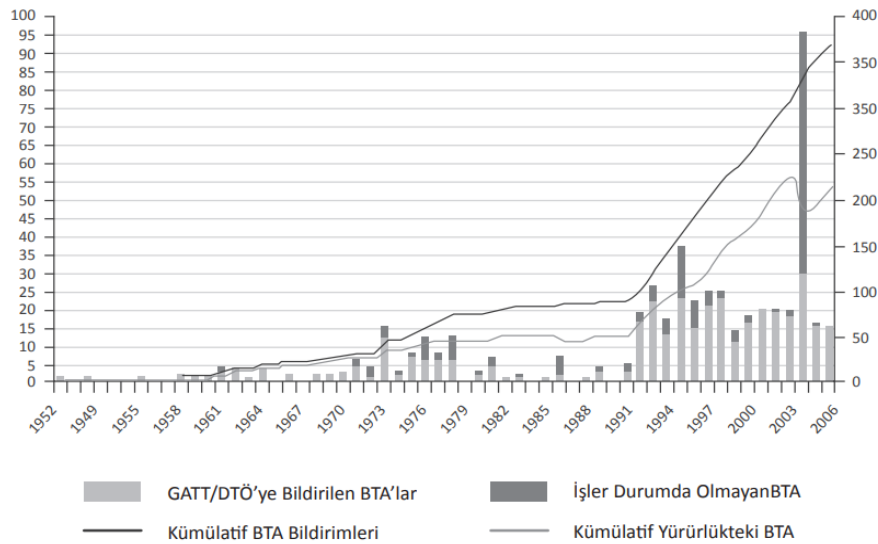
Bunlara ek olarak iktisadi birleşmeler, bölgesel ticaret anlaşmalarının ileri aşamalarına örnek olarak gösterilebilir. İktisadi birleşmelerin temelinde klasik iktisat kuramının etkileri görülür çünkü “Klasik İktisat kuramına göre küresel düzeyde uluslararası ticaret için dünya çapında uzmanlaşmanın ve uzmanlaşmaya dayalı bir mal ticareti gereklidir ve bunun en iyi yolu serbest ticaret politikasından geçer.” (a.g.e.:95). Ancak günümüzde tamamen müdahalesiz ve serbest bir uluslararası ticaretin olduğunu söylemek mümkün değildir ve serbest ticaret yanlılarının ikinci en iyi yolu iktisadi anlaşmalardır. Bu iktisadi anlaşmaların amacı “...gümrük tarifesi gibi müdahalelerin kaldırılarak dış ticaret hacminin artırılması” (a.g.e.:95) dir. Bu amacın gerçekleştirilmesi için anlaşmadaki üye ülkeler kendi aralarında bir gümrük tarifesi ve kota düzenlemesi yapar ve mal, hizmet ve üretim faktörlerinin dolaşımını serbestleştirmeyi amaçlarlar. Dolayısıyla ekonomi politikaları ortak bir şekilde oluşturularak birleştirilir ve son olarak bu düzenden sorumlu olacak ulusüstü kurumlar oluşturulur. Ekonomik entegrasyon da denen bu iktisadi birleşmeler, özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında meydana gelmeye başlamıştır. Bunun nedeni, savaş sonrası kötüleşen dünya ekonomisinin düzeltilme ve ülkelerin refahının artırılma amacıdır.

Doha Turu'ndaki çözülememiş konulardan sonra, ABD ve diğer uluslar arasında ikili ve bölgesel ticaret anlaşmaları bir çözüm olarak gündeme gelmiştir. “Bölgesel Ticaret Blokları (RTA’lar), coğrafi bir alanda iki ya da daha fazla devlet arasında resmi hükümetler arası iş birliği çabası olarak tanımlanırlar.” (Balaam & Dillman, 2015:203). En fazla bilinen bölgesel ticaret blokları AB ve NAFTA olmak üzere; Orta Amerika Serbest Ticaret Örgütü (*Central America Free Trade Agreement – CAFTA*), Güney Amerika Ortak Pazarı (*Mercosur*), Güneydoğu Asya Devletleri Örgütü (*The Association of Southeast Asian Nations - ASEAN*), Batı Afrika Ekonomik Topluluğu (*Economic Community of West African States - ECWAS*) ve Asya - Pasifik Ekonomik İşbirliği (*Asia-Pacific Economic Cooperation - APEC*) de bu ticaret bloklarına ek olarak sıralanır. Bu bloklar, daha küçük alanlarda ticaret iş birliklerinin gerçekleştirilmesi yolunda hem yardımcı hem de GATT ve devamında DTÖ'nün bazı kurallarını engelleyici olabilmektedirler. Ancak daha yaygın şekilde görünen; dışarıdan doğrudan yatırımcı çekebilme kapasiteleridir. Bu da ekonomi politiğin liberalleşmesi açısından önemlidir. Buna karşılık, tam anlamıyla bütünleşmiş bir küresel ticarete zıt özellikleri de bulunmaktadır çünkü “...içeride ticari serbestiyet, dışarıya herkes kendi tarifelerini uygularlar.” (a.g.e.:99).

İktisadi birleşmelerin ileri aşamaları olarak gümrük birliği ve ortak pazar blokları görülür. Gümrük birliği olgusuna en iyi örnek AB'dir; bu yapılarda “...içeride ticari serbestiyet, dışarıya da ortak gümrük tarifesi.” (a.g.e.:100) uygulaması gerçekleştirilir. Ortak pazar anlaşması, gümrük birliğinin ileri aşamasıdır ve AB'deki gelişim de bu uygulamaya örnek gösterilir. Ortak pazarda, önceki uygulamalara ek olarak “...üretim faktörlerinin de üye ülkeler arasında serbestçe dolaşması için tüm engeller kaldırılmıştır.” (a.g.e.:100). Dolayısıyla emek ve sermaye faktörleri de serbest bir dolaşıma girmiştir. Sonuçta bir ülkedeki işgücü ve sermaye, hiçbir engel olmadan başka bir ülkeye gidip çalışmaya ve yatırıma başlayabilir. Bu uygulama, çalışmanın önceki başlıklarında bahsedilen pazar zorunlulukları ve pazara girme yükümlülüğü ilkeleri açısından maddi bir temel oluşturmaktadır. Bu blokların daha da ileri aşamalarında siyasi birlik anlaşmaları da uygulanır ve ekonomik ortaklıklara politika, güvenlik ve savunma gibi konular da dahil edilir. Günümüzde AB, ortak pazar uygulamalarını geliştirerek siyasi anlaşmaları da yapısına dahil etmiştir.

Öte yandan hem uluslararası ticarete hem de bölgesel iş birliklerinde Kuzey ve Güney ticaret meselelerinin varlığı yeni değildir. Sanayileşmiş Kuzey uluslarıyla, gelişmekte olan Güney ulusları arasındaki ekonomik gerginlik süregelmektedir. Bu süreçte, daha önceki bölümlerde de bahsedilen Washington Uzlaşısı adı altındaki yapısal uyum politikaları oldukça önemlidir. “1980’lerin başında birçok gelişmekte olan ülkenin Batılı bankalardan ve uluslararası finans kurumlarından aşırı derecede borç alıp ödeyememeleri ile ortaya çıkan borç krizinde Kuzey ülkeleri ekonomik liberal fikirler temelinde çözümler aradılar.” (a.g.e.:205). Sanayileşmiş olan Kuzey ülkeleri, uluslararası üretim ve ticaret yapılarını temelden dönüştürmek yerine Washington Uzlaşısı adıyla sundukları tavsiyelerinde ticaret politikalarının liberalleşmesini ve ekonomilerin doğrudan yabancı yatırıma açılmasını belirttiler. Gelişmekte olan ülkelerin borçlarını bu şekilde ödeyebileceklerini sundular. Dolayısıyla; IMF ve WB “...gelişmekte olan ülkelerin kendilerinden borçlandıkları paralar karşılığında uzun dönemli borç krizini ve kısa dönemli finans krizlerini aşmak için...” (a.g.e.:206) belli politikalarını uygulayabilmenin yolunu açmış olacaktı.

Şekil 1 - Bölgesel Ticaret Anlaşmalarında Artış Trendi (1948-2006)

Kaynak: Akman, S., & Yaman, Ş. (2008). Dünya Ticaret Örgütü Doha Turu Çok Taraflı Ticaret Müzakereleri ve Türkiye. *TEPAV Yayınları*, Ankara, s.44.

Şekil 1’de de görüldüğü üzere, bölgesel ticaret anlaşmalarında özellikle belli yıllardan sonra artış görülmektedir. Bu artış, tam anlamıyla bütünleşmiş küresel bir ticaret

alanından çok farklı bir uluslararası ekonomik alanı gösterir. Bölgesel ticaret anlaşmalarının varlığı ve artışı, küresel bir serbest ticaretin tam olarak sağlanmadığını kanıtlar çünkü bölgesel ticaret anlaşmalarının uygulanması ile küresel bir ticaret kuralları bütünü ve bunun standardizasyonu etkinlik kazanamaz. Bu uluslararası ticaret alanında DTÖ'nün kapsamı ve uygulamaları, çalışmanın devamı için önemlidir.

2.1.4. Uluslararası Ticaret Alanı: Dünya Ticaret Örgütü'nün Kapsamı

DTÖ uluslararası ticareti organize ederken gelişmekte olan ülkelerin üretimlerini bir anlamda engelleyici yönde bir dolaşım ya da ticaret politikasını yürütüyor. DTÖ bunu; dolaşımı ya da ticareti organize ederek gerçekleştiriyor. Bunu yaparken doğrudan doğruya üretim sürecini etkilemiyor; dünya ticaretini serbestlik ilkesi üzerinden organize ediyor. DTÖ'nün serbestlik ilkesi üzerinden gerçekleştirdiği organizasyon; bazı ülkelerin, özellikle gelişmekte olan ülkelerin doğrudan üretim yapıları üzerinde etki yapıyor. Sonuçta; gelişmekte olan ülkeler mamül mal pazarı haline getiriliyor. Burada kapitalist üretim tarzı etkili olmaktadır.

“Kapitalist üretim tarzının yayılmasının en çarpıcı özelliklerinden biri, yol açtığı ikili entegre olma ve dışlama olgusudur.” (Adda, 2002:127). Dolayısıyla, uluslararası ticaret yayılmaya çalışılırken, küresel üretim yapısı da yayılmaya çalışılır ve gelişmekte olan ülkeler de sanayileşmeye entegre olmak zorunda bırakılır. Bu entegre gerçekleşemediği zaman ise dışlanma meydana gelir.

“DTÖ günümüzde 3 ayrı sözleşmeyi kapsamaktadır: GATT 1994, hizmet ticareti ve entelektüel mülkiyet hakkının ticaret ile ilgili görünümü.” (Kartal, 2015:17). DTÖ ile meydana gelen yenilik, müzakerelerin tüm sonuçlarının tüm üyeler için bağlayıcı olması ve seçilebilecek bir konumda olmamasıdır. DTÖ anlaşmasının maddeleri bu kapsamda önemlidir. ³ DTÖ'nün iktisadi kuralları küresel bir rolle

³ 25 Ocak 1995 tarih ve 95/6525 sayılı Karar (Dünya Ticaret Örgütü Kuruluş Anlaşmasının Onaylanması), RG, 25 Şubat 1995, Sayı 22213. “1. DTÖ, Anlaşmanın eklerinde yer alan anlaşmalarda ve bunlara bağlı hukuki metinlerle ilgili hususlarda üye ülkeler arasında ticari ilişkilerin idamesi için ortak kurumsal yapıyı oluşturur. 2. Ek 1, 2 ve 3'de yer alan anlaşmalar ve bunlara bağlı olan hukuki metinler (bundan sonra "Çok Taraflı Ticaret Anlaşmaları" olarak

uygulayan bir aktör olması, GATT'ın devamı olarak bu maddelerle hizmet ticareti ve entelektüel mülkiyet ticareti olgularını kapsamaktadır. Dolayısıyla DTÖ'nün bahsi geçen rolü ile ilgili hem mamul mallardaki dolaşım sürecine etkisi hem de hizmet ticareti ve mal değerlerine bakmak gereklidir.

Literatürde birçok örnekte DTÖ'nün etkinliği ve uygulamaları ele alınır. Bu hususta önemli eleştirilerden biri DTÖ'nün operasyonelleşmesi ile ilgilidir. 2007 Warwick Komisyonu raporunun değindiği iki önemli husus; serbest ticaret uygulamalarının uluslar arasındaki farklı etkilerine değinir: "Birincisi, mevcut hükümlerin çoğu yalnızca istek uyandıran, belirsiz veya uygulanamaz niteliktedir. İkincisi, Brezilya, Çin, Barbados, Bangladeş ve en son Cape Verde'yi içeren DTÖ'deki gelişmekte olan ülkeler arasındaki farklılıkları yeterince yansıtmamaktadırlar." (Mitchell & Voon, 2009:167) gelişmekte olan ülkelerin tipik olarak aldıklarından daha fazlasını vermiş gibi görüldüğü Uruguay Turu'nun dengesiz sonucunu telafi etme gerekliliği burada önem kazanmaktadır.

DTÖ'nün etkinliğine dair diğer bir husus da; "...ulusal hükümlere yönelik kurallar ve ulusal sınırları aşan ekonomik davranışların düzenlenmesidir." (Croley & Jackson, 1996:201). Literatürde bu düzenlemelerin, bahsedilen uluslararası kurallar ile bir tutarlılık göstermemesi iddia edilir ve bunun sonucunda ulusların gördüğü muamele farklılaşmış olur. DTÖ'nün literatürde bahsedilen uygulamaları ve yarattığı farklılaştırmalara ek olarak, çalışmanın da temelini oluşturan mamul mallar alanına değinilecek olursa; "...daha düşük kalitede mal üretme eğiliminde olan ülkelerin, vergi ayrımcılığı altında ihracat pazarlarında daha düşük vergilerle karşı karşıya kaldıkları için, yerel vergilendirmeye ilişkin bir ayrımcılık yapmama kuralından mutlaka yararlanamayabileceği (Saggi & Sarra, 2008:51) analizler sonucunda elde edilmiştir.

*geçerler) işbu Anlaşmanın mütemmim cüzünü teşkil ederler ve tüm üyeleri bağlarlar. 3. Ek 4'de yer alan anlaşmalar ve bunlara bağlı olan hukuki metinler (bundan sonra "Çoklu Ticaret Anlaşmaları"**) olarak geçerler) de taraf olan üyeler için bu Anlaşmanın bir parçasını teşkil ederler ve bu üyeleri bağlarlar. Çoklu Ticaret Anlaşmaları onları kabul etmemiş bulunan üyeler için yükümlülük veya hak yaratmazlar. 4. Ek 1A'da yer alan 1994 tarihli Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (bundan sonra "GATT 1994" olarak geçer) Birleşmiş Milletler Ticaret ve İstihdam Konferansının Hazırlık Komitesinin İkinci Dönem toplantısında kabul edilen Nihai Senete eklenip müteakiben değiştirilen, düzeltilen veya eklemeler yapılan 30 Ekim 1947 tarihli Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşmasından (bundan sonra "GATT 1947" olarak geçer) hukuken farklıdır.*

Burada küresel teknolojinin gerisinde kalma ve/veya sanayileşme düzeyleri de etkilidir. DTÖ'nün serbest ticareti yaygınlaştırma çabası; uluslararası ticaret alanında bir aktör olarak onun küresel döneme özgünlüğünün somut bir faktörüdür.

2.1.5. Ticaret Serbestisinin Yaygınlaştırılma Çabası: Dünya Ticaret Örgütü'nün Etkinliği ve Uluslararası Ticaret Alanı

DTÖ'nün uluslararası ticaretteki etkinliği, küresel dönemde ekonomik küreselleşme açısından önemlidir. Küresel ekonomik göstergeler genelde trajik bir tablo çizmektedir: Dünya nüfusunun en zengin ülkelerde yaşayan beşte biri ile en yoksul ülkelerde yaşayan beşte bir arasındaki gelir uçurumu, 1960'ta 30'a 1, 1990'da 60'a 1 iken, 1997'de 74'e 1 oldu. 1997'ye geldiğinde, en zengin %20 dünyadaki gelirin %86'sına el koyarken, en yoksul %20 bunun sadece %1'ini elde edebiliyordu. “Yoksul ülkelerin ithal mamul mallara uyguladıkları bazı gümrük tarifelerinin yasaklanması, doğmakta olan sanayileri çok daha üretken yabancı imalatçılarla rekabet etmeye zorlayarak En Az Gelişmiş Ülkelerde yerli sanayinin gelişmesini engelliyor.” (Wallach & Sforza, 2002:5).

Gümrük tarifelerindeki tırmanış ve DTÖ'nün, gelişmekte olan ülkelerdeki genç sanayileri, zengin ülkelerdeki daha yerleşik firmalar tarafından üretilen ithal mallarının rekabetinden korumak için yüksek gümrük tarifeleri kullanımına getirdiği yasak, En Az Gelişmiş Ülkeleri daha fazla sanayileşmekten caydırıyor. “Gelişmekte olan bir ülkenin tropik ağacından üretilen ve gelişmiş ülkelerde satılmak üzere ihraç edilen bir mobilya, görece daha yüksek bir gümrük tarifesiyle karşılaşılıyor. Zengin bir ülkeye sevk edilen ham tropik tomruklara ise görece daha düşük gümrük tarifesi uygulanıyor ve zengin ülkede bu ağaçtan imal edilen mobilya için ek bir tarife artışı söz konusu olmuyor.” (a.g.e.:7).

“Yerel küçük üreticiler artık ABD ve özellikle de AB'den gelen sübvansiyonlu tarım ürünlerinden korunmadığından, Uruguay Görüşmeleri, buğday ve mısır gibi ithal temel gıda maddelerine olan bağımlılığı artırıyor.” (a.g.e.:4). “Gelişmekte olan ülkelerin genelde ne davaların DTÖ'ye getirecek ne de DTÖ önünde kendilerini savunacak paraları ve uzmanlıkları var. Çoğu, düpedüz şirket tehditlerine teslim olmakta ve konu DTÖ'ye bile ulaşmadan yasalarını değiştirmekte.” (a.g.e.:4).

Karar alma mekanizmasının, yurttaşların kamusal çıkarları için mücadele verebildikleri demokratik, sorumlu forumlardan, kurallarına ve çalışmalarına şirket çıkarlarının egemen olduğu uzak, gizli ve sorumsuz uluslararası organlara doğru kaydığının somut göstergesi “şirket kontrolünde ticaret yoluyla ekonomik küreselleşme” (a.g.e.:5) dir.

Dolayısıyla tüm bu göstergelere bakıldığında;

“Eğer yerel kararlar ya da devlet kararları, yabancı bir ülkenin, standartların “tarife dışı ticaret engeli” olduğu yolundaki suçlamasıyla tehlikeye girebiliyorsa; eğer bir ülke, kapalı ve otokratik yabancı mahkemeler tarafından ticarete engel olduğu buyurulan yasaları korumak istediğinde ticari yaptırımlarla karşılaşp haraç ödemek zorunda kalıyorsa; eğer bir şirket, yurttaşları koruyan önemli güvencelerin getirdiği yükün, yurtdışına taşınmasına neden olacağını iddia ediyorsa, o zaman dünya çapında yaşam standartları ve en önemli temel adalet standartları dibe vurmaya devam edecektir. Demokratik değerler, uluslararası ticaretin buyruklarına tabi kılındığında olacak olan budur.” (a.g.e.:5)

yorumunu yapmak mümkündür.

DTÖ'yü kuran Marakeş Anlaşması, genel kanıya göre, giriş bölümünde gelişmekte olan ülkelerin ve özellikle en az gelişmiş ülkelerin uluslararası ticaretteki büyümeden ihtiyaçlar oranında pay almalarını sağlamaktan söz eder. Ancak, gelişmekte olan ülkelerin DTÖ'ye tam teşekküllü katılımını sağlamak için mevcut kuralların değiştirilmesini gerekir. “DTÖ’ nün ticari değerlere gözü kararmış bir şekilde öncelik tanıma eğilimi, belki de en belirgin şekliyle, her şeyi alınıp satılabilmesi için metalaştırmayı (bir tür mülk haline getirmeyi) amaçlayan kurallarında ortaya çıkıyor.” (Wallach & Sforza, 2002:5).

“Geleneksel anlamda sadece sınırda ticareti düzenleyen (gümrük tarifesi; kota vb. yoluyla) GATT kurallarına karşın, DTÖ sistemi sınırların ötesinde ulusal düzenlemelerin de ele alınmaya başlandığı küresel ticaret temelli bir ekonomik yönetim yapılanmasına doğru ilerlemektedir.” (Akman & Yaman, 2008:1). Bu ekonomik yönetişimin etkilerini daha çok hisseden ve kontrole maruz kalan uluslar da gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkeler olmaktadır. “Maliyetler ve koordinasyon maliyetleri, gelişmiş ülkelerde çoğu gelişmekte olan ülkeden daha fazladır... Ayrıca

gelişmekte olan ülkeler, DTÖ kararlarını uygulama kapasitesinin olmaması ve DTÖ anlaşmazlıklarını başlatmanın yüksek dolaylı maliyetleri nedeniyle önyargılıdır.” (Horlick, 2006:2).

DTÖ’de anlaşmazlıkların çözümü ve davalar da, gelişmekte olan ya da az gelişmiş uluslar açısından kritiktir. DTÖ’nün anlaşmazlık çözümleri ile ilgili verileri incelendiğinde, davaların daha çok GATT sözleşmesiyle ilgili olduğu görülmektedir (WTO, 2021). Çoğu, düpedüz şirket tehditlerine teslim olmakta ve konu DTÖ’ye bile ulaşmadan yasalarını değiştirmektedir.” (Wallach & Sforza, 2002:4). Anlaşmazlıkların çözümünde adil bir sürecin işlediği ileri sürülememektedir. “DTÖ’nün asli kuralları, hükümetlerin piyasaları düzenleme gücüne karşı aşırı derecede önyargılı olduğundan, DTÖ icra mahkemeleri neredeyse her durumda söz konusu politikayı ortadan kaldırmak için karar vermiştir. Sadece bir DTÖ tehdidi genellikle ülkelerin yasalarını DTÖ kurallarına uyacak şekilde değiştirmelerine neden olur.” (Wallach, 2004: 23). DTÖ’deki davalarda en çok örneği bulunan ülke Çin’dir denebilir. Örneğin Çin Elektronik Ürünler Ödemeleri davasında “Çin için MFN statüsünün yenilenmesini şart koşan herhangi bir yasal çaba, ABD’ye Çin’den daha fazla olmasa da zarar vermekle tehdit eder. Bunun nedeni, MFN’nin Çin’e şartlı olarak yenilenmesinin, MFN’nin tamamen reddedilmesiyle eşdeğer olmasıdır.” (Danforth, 1993:437).

“DTÖ, anlaşmazlıkları çözmek için GATT kurallarını önemli ölçüde iyileştirmiş ancak egemen üye devletler arasında müzakere edilen pazarlığın temel yapısını değiştirmemiştir. Anlaşmazlık çözüm panelleri aracılığıyla yorumlandığı şekliyle DTÖ’ye uyum, seçime bağlı kalır.” (Bello, 1996:7). Dolayısıyla DTÖ’ye gelen davalarda ve sonuçlarında da uluslararası ticarete adil bir sürecin olmadığı görülür.

DTÖ’ye ait bilinen bu uygulamalara ek olarak somut verilerin incelenmesi, çalışmanın maddi temeli açısından gereklidir ve küresel döneme özgü bazı faktörlerin DTÖ verileri açısından yorumlanması gerekir. Çalışmanın ilk kısmında bahsedilen bazı iktisadi zorunluluklara dair, ikinci kısımda somut olarak değinilen uygulamaların araç ve faktörlerine değinilmiştir. Çalışmanın somut bölümü için bu araç ve faktörlerin, DTÖ istatistiklerindeki verisel karşılığına bakılmalıdır.

2.2. KÜRESEL KAPİTALİZM VE DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ

DTÖ'nün küresel bir aktör olarak iktisadi kuralları yayma uygulamalarının somut bir şekilde görülebilmesi için bazı verilere ihtiyaç vardır. Bu veriler için önce, literatürde var olan bazı veri setleri örnek alınacak; ardından DTÖ veri setleri oluşturulmaya çalışılacaktır. Örnek alınan veri setlerinde ülke ve ülke gruplarına göre belli gelişmişlik düzeyleri ile bu düzeyleri belirleyen faktörler mevcuttur. Bu veri setlerinin örnek seçilmesindeki kriter; bu veri setlerinde küresel döneme özgüllüğü açıklayabilecek ticari hizmet değerleri ve mal ticareti ile mamul mal bilgilerinin bulunmasıdır. Küresel döneme özgüllüğü açıklayabilecek olan bu faktörler, çalışma için oluşturulan özgün veri setlerinde DTÖ ekseninde sınıflandırılacaktır. DTÖ'nün küresel döneme özgüllüğü somutlaştırılmaya çalışılacaktır.

Bahsedilen faktörlerin seçilmesinde bazı önemli hususlar ve tarihsel süreçler önemlidir. “Dünya ticaretinde son dönemdeki en önemli gelişmelerden biri, petrol başta olmak üzere emtia fiyatlarındaki büyük düşüştür. Emtia fiyatları, 2011-2012 döneminde ulaşılan tepe noktasından sonra düşmeye başlamış ve bu düşüş 2014 yılından başlayarak daha da hızlanmıştır.” (Şenses, 2017:143). Dolayısıyla, küresel dönemde uluslararası eşitsizliğin derinleşmesinin serbest ticaret yoluyla gerçekleşmesindeki önemli faktörlerden biri mamül mallar olarak ele alınabilir.

“Emtia fiyatlarındaki düşüş, bu malları üreten ülkelerden bu malları kullanan ülkelere bir gelir transfer anlamı taşımaktadır. Bu süreçten en karlı çıkan ülkeler gelişmiş ülkelerle, sanayileşme yolunda dev adımlar atan Çin gibi yükselen ekonomiler olmuştur.” (a.g.e.:144). Mamul malların ele alınmasına ek olarak ülkelerin gelişmişlik düzeyi de ayırt edici bir faktördür. “Emtia fiyatlarındaki düşüş, değişik ülke ve ülke gruplarını farklı derecelerde etkilemektedir. En olumsuz etkilenenler, ihracatı büyük ölçüde bu mallara bağlı olan Afrika, Latin Amerika, Batı Asya ülkeleri ve geçiş ekonomileri olmuştur.” (a.g.e.: 144).

Belirtilen faktörler ve uygulamalar çerçevesinde, serbest ticaret ilkelerinin uygulayıcı ve düzenleyici organlarından biri olan DTÖ'nün, iktisadi kuralların uluslararasılaştırılmasında nasıl bir rol oynadığı incelenmelidir. Serbest ticaret

uygulamalarını gerçekleştiren DTÖ, iktisadi aktiviteleri özgürleştirmekten ziyade kontrol altında tutmakta ve baskı ve zor yoluna gitmektedir.

Tablo 3 - Ülke Gruplarında ve Seçilmiş Ülkelerde Ortalama Gelir, Büyüme ve Enflasyon

	Kişi başına mill gelir (dolar) 2013	Ortalama büyüme oranı 1990-2000	Ortalama büyüme oranı 2000-2009	Ortalama büyüme oranı 2009-2013	Enflasyon oranı 2013
Dünya	10.683	3	3	3	
Düşük gelirli ülkeler	728	3	5	6	
Bangladeş	1	5	6	6	8
Kenya	1	2	4	6	6
Uganda	600	7	45.145	6	6
Zimbabve	860	3	-7	10	2
Orta gelirli ülkeler	5	4	6	6	
Düşük orta gelirli ülkeler	2	45.049	6	45.112	
Ermenistan	4	-2	11	5	6
Hindistan	2	6.0	8	45.175	11
Pakistan	1	45.141	44.931	3	45.114
Filipinler	3	44.988	45.173	6	3
Mısır	3	45.020	45.173	3	45.055
Honduras	2	44.960	5	45.080	5
Endonezya	4	44.961	5	6	6
Bolivya	2.550	4.0	4.0	44.990	6
Üst Orta Gelirli Ülkeler	7.604	5	6	45.174	
Bulgaristan	7	-0.3	44.990	1	1
İran	5.780	3	5	2	39.3
Çin	6.560	45.087	45.179	45.115	3
Brezilya	11.690	3	45.080	3	6
Meksika	10	3	44.959	4	45.141
Malezya	10.430	7	44.931	6	44.928
Şili	15.230	45.083	4	5	2
Türkiye	11	4	5	6	45.053
Düşük ve Orta Gelirli Ülkeler	4.168	44.989	5	6	
Doğu Asya ve Pasifik	6	9	9	8	
Avrupa ve Orta Asya	7	0.2	5	4	

Latin Amerika ve Karayipler	10	3	4	4	
Ortadoğu ve Kuzey Afrika	-	45.172	5	2	
Güney Asya	1	45.082	44.964	7	
Güney Sahra	2	2	45.112	4	
Yüksek Gelirli Ülkeler	40	3	2	2	
Fransa	43.520	2.0	2	1	1
Almanya	47	2	1.0	2	2
Japonya	46	1.0	0.9	2	0.4
Güney Kore	26	44.963	4	45.110	1
ABD	53	4	44.928	44.928	2
Birleşik Krallık	42	45.079	44.959	1	3
Rusya	13.850	-5	6.0	4	7
Avro Bölgesi	39.350	44.928	2	0.6	
Yunanistan	22.690	2	3	-6.4	-0.9

Kaynak: Dünya Bankası, World Development Indicators, 2015. akt. Şenses, F. (2017). *İktisada (Farklı Bir) Giriş: Giriş İktisadı Öğrencileri ve İktisada İlgi Duyanlar İçin Yardımcı Kitap (Vol. 413)*. İletişim Yayınları, s.138.

Ülke ve ülke gruplarına dair sınıflandırma Tablo 3'te gösterilmektedir. Küresel dönemin ticari etkilerini görmek için ülke grupları arasındaki gruplandırma ve bu gruplar arasındaki farklar önemlidir çünkü DTÖ'nün iktisadi kuralları uluslararasılaştırma uygulamaları, ülkeler arası gelişmişlik düzeyinin dezavantajının görülmesine yol açar. Sonuç olarak; DTÖ'nün küresel döneme özgü iktisadi uygulamalarının uluslar arasındaki eşitsizliği derinleştirmediği, gelişmişlik düzeylerindeki bu farklılığı kullanmasıyla gerçekleşir.

Tablo 4 - Ülke Gruplarına Göre Dünyada Ekonomik Büyüme

Bölge	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015 ^a
Dünya		1,5	-2,1			2,2	2,4	2,5	2,5
Gelişmiş ülkeler	2,5	0,1	-3,7	2,6	1,5	1,1	1,3	1,6	1,9
ABD	1,8	-0,3	-2,8	2,5	1,6	2,3	2,2	2,4	2,3
Avrupa Birliği (AB -28)	3,0	0,5		2,1	1,8	-0,5	0,1	1,3	1,7
Avro Bölgesi	3,0	0,5	-4,5	2,0	1,8	-0,8	-0,4	-0,8	1,5
Gelişmekte olan ülkeler	8,0	5,3	2,6	7,8	5,8	4,7	4,8	4,5	
Afrika	6,1	5,5	3,0	5,1	0,9	5,1	3,8	3,4	3,2
Latin Amerika ve Karayipler	5,6	3,6	-1,6	5,8	4,7	3,2	2,8	1,4	0,8
Asya		5,9	4,1	8,8	6,9	5,1	5,6	5,6	5,2
Çin	14,2	9,6		10,4		7,7	7,7	7,4	6,9
Hindistan	10,1	6,2	5,0	11,0	6,2		6,4	7,1	7,5
Batı Asya	5,5		-1,0	6,7	7,5		4,1	3,3	5,3

Kaynak: UNCTAD, Trade and Development Report, 2015, s.2. akt. Şenses, F. (2017). *İktisada (Farklı Bir) Giriş: Giriş İktisadı Öğrencileri ve İktisada İlgi Duyanlar İçin Yardımcı Kitap (Vol. 413)*. İletişim Yayınları, s.14.

Tablo 4’te ülke gruplarına göre ekonomik büyümelere bakıldığında; gelişmiş ülkeler ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki ayırt edicilik görülmektedir. Çalışmanın veri setlerinin oluşturulması için ülke gruplarının sınıflandırması yol göstericidir. Küreselleşme ve serbest ticaret uygulamaları, ulusların eşitsizliğini derinleştirmekte ve hegemon güçlere fayda sağlarken gelişmemiş ekonomileri daha da aşağıya çekmektedir. Dolayısıyla ülke gruplarının sınıflandırması bu açıdan önemlidir. Büyüme rakamları incelendiğinde gelişmiş ülkelerin büyüme katsayılarının DTÖ faktörüyle ilişkili olarak daha yüksek geliştiği görülmektedir. Gelişmekte olan ülkelerin büyüme rakamlarında ise gelişmiş ülkelere göre daha düşük düzeyde büyüme gerçekleşmesi, yukarıda da bahsedildiği üzere DTÖ’nün küresel politikasındaki eşitsiz gelişime örnek gösterilebilir.

Tablo 5 - Seçilmiş Yükselen Ekonomilerin Temel Sanayileşme Göstergeleri, 2013

İmalat sanayi üretimi/ ÜlkeGSYH	Kişi başına imalat sanayi katma değeri (%)	Kişi başına imalat sanayi katma değeri	Sanayi ürün ihracatı / Toplam ihracat	Kişi başına sanayi ürün ihracat	Orta ve yüksek teknoloji içeren sanayi ürün ihracatı Toplam sanayi ürün ihracatı (%)
Çin	33	1.142,6	96,6	1.540,5	58,3
Meksika	16	1.340,9	81,0	2.514,4	78,3
Polonya	21	2323,6	87,3	4.656,8	55,2
Tayland		1.168,4	88,0	2.998,6	59,8
Türkiye	18	1.548,3	87,8	1.778,4	40,6
Brezilya	13	756,7	63,4	766,8	40,1
Arjantin	19	1524,6	49,2	908,9	50,6
Güney Afrika	15	894,0	67,0	1.208,9	43,7
Endonezya	25	451,3	60,1	438,8	30,3
Hindistan		161,7	83,1	223,3	28,7
Güney Kore	29	7.180,7	97,2	11.043,4	72,4

Kaynak: UNIDO, Industrial Development Report, 2016, The Role of Technology and Innovation in Inclusive and Sustainable Development, Viyana, 2015. akt. Şenses, F. (2017). *İktisada (Farklı Bir) Giriş: Giriş İktisadı Öğrencileri ve İktisada İlgi Duyanlar İçin Yardımcı Kitap (Vol. 413)*. İletişim Yayınları, s.160.

Tablo 5'teki sanayileşme göstergeleri; önceki bölümlerde de bahsedildiği gibi gelişmemiş ve/veya gelişmekte olan ulusların teknolojiye ulaşmadaki eksiklikleri dolayısıyla ayırt edici bir özelliktir. Çalışmada oluşturulacak veri setleri için ülke grupları açısından önemlidir. Tablo incelendiğinde, katma değeri yüksek ürünlerin ihracatında ekonomik gelişmişlik seviyesi ve ülkelerin farklı büyüme oranlarıyla ilişkili olarak değiştiği görülmekle birlikte yüksek teknoloji ihracatının uluslararası finans ticaretine daha yüksek oranda katkı yaptığı anlaşılmaktadır.

Tablo 6 - Ülke ve Ülke Gruplarında Seçilmiş Ekonomik Göstergeler

	Dış ticaret oranı	İleri teknoloji içeren ihracat	Askeri harcamalar	Yabancı sermaye	Dış borç
Dünya	49,4	17,8	2,3	1,756,575	v.y,
Düşük gelirli ülkeler	48,6	4,1	1,5	23,702	146,957
Bangladeş	43,7	0,2	1,2	1,502	27,804
Kenya	40,2	v.y	1,6	514	13,471
Uganda	33,3	1,9	1,9	1,194	4,361
Zimbabve	57,9	3,6	2,6	400	8,193
Orta gelirli ülkeler	48,6	19,1	1,9	714,923	5,350,415
Düşük orta gelirli ülkeler	47,7	11,1	1,9	109,463	1,398,505
Ermenistan	57,1	2,9	4,1	370	8,677
Hindistan	41,5	8,1	2,4	28,153	427,562
Pakistan	30,1	1,9	3,5	1,307	56,461
Filipinler	44,8	47,1	1,3		60,609
Mısır	31,9	0,5	1,7	5,553	44,43
Honduras	101,7	2,4	1,2		6,831
Endonezya	42,7	7,1	0,9	23,344	259,069
Bolivya	68,1	9,4		1,75	7,895
Üst ortagelirli ülkeler	48,9	21,2	1,9	605,46	3,960,910
Bulgaristan	117,2	8	1,5	1,888	52,995
İran	35,5	4,1	2,1	3,05	7,647
Çin	45,0	27,0	2,1	347,849	874,463
Brezilya	21,9	9,6	9,6	1,4	482,47
Meksika	61,2	15,9	0,6	42,093	443,012
Malezya	138,7	43,5	1,5	11,583	213,129
Şili	56,2	4,8	2	20,258	v.y.
Türkiye	49,1	1,9	2,3	12,823	388,243
Düşük orta gelirli ülkeler	48,6	18,9	1,9	738,625	5,506,372
Doğu Asya ve Pasifik	52	26,8	1,9	414,775	1,672,953

Avrupa ve Orta Asya	68,9	10,4	2,1	44,955	1,234,241
Latin Amerika ve Karayipler	36,6	12	1,3	104,616	1,495,309
Ortadoğu ve Kuzey Afrika	52,3	2	3,3	23,423	190,569
Güney Asya	40,6	7,5	2,5	32,421	545,704
Güney Sahra	50,1	4,3	1,3	38,435	367,507
Yüksek gelirli ülkeler	49,8	17,2	2,5	1,017,950	v,y
Fransa	44,9	25,9	2,2	6,48	v,y
Almanya	70,8	16,1	1,3	51,267	v,y
Japonya	31,5	16,8	1,0	3,715	v,y
Güney Kore	82,4	27,1	2,6	12,221	v,y
ABD	23,3	17,8	3,8	294,971	v,y
Birleşik Krallık	44,7	16,3	2,2	48,314	v,y
Rusya	41,3	10,0	4,2	70,654	v,y
Avro Bölgesi	68,9	15,9	1,5	248,832	v,y
Yunanistan	40,8	7,5	2,5	2,945	v,y
v.y.: veri yok					

Kaynak: Dünya Bankası, World Development Indicators, 2015. akt. Şenses, F. (2017). *İktisada (Farklı Bir) Giriş: Giriş İktisadı Öğrencileri ve İktisada İlgi Duyanlar İçin Yardımcı Kitap (Vol. 413)*. İletişim Yayınları, s.158.

Seçilmiş ekonomik göstergelerin ülke gruplarına göre faktörleştirildiği Tablo 6'da; özellikle yabancı sermaye ve ileri eknoloji içeren ihracat faktörleri; önceki sayfada belirtilen ayırt edici özelliklere somutluk kazandırması açısından önemlidir. Ülkelerin farklı ekonomik gelirlerinin ihracat gelirlerindeki yüksek teknolojili ürüne bağlı olarak değiştiği ve düşük gelirli ülkelerin katma değer oranlarının da bu anlamda düşük olduğu görülmektedir. Bu farklılığın değişebilmesi özellikle düşük gelirli ülkelerin katma değer oranlarının yükselmesiyle ve hammadde ürünlerine katabilecekleri değerle mümkün olacaktır.

Tablo 7 - Altı Büyük Ekonomide Mal ve Hizmet Ticareti

Ekonomi	Dünya gayri safi milli gelir payı (2004)	Dünya gayri safi yurtiçi hasıla payı (2004)	Ortalama reel büyüme oranları 1995-2004	Dünya büyümesine ortalama katkı (döviz kuru ölçümlerine göre) 1995-2004
Çin	12.9	4.7	9.1	12.8
Hindistan	6.0	1.7	6.1	3.2
ABD	21.0	28.4	3.3	33.1
Japon	6.9	11.2	1.2	5.3
Almanya	4.2	6.6	1.5	3.0
Brezilya	2.6	1.5	2.4	1.5
Dünya	100.0	100.0	3.0	100.0

Mal ve hizmet ihracatı	Öngörülen				Öngörülen			
	Pay, paylaşım	Büyüme payı	Büyüme oranı	Büyüme payı	Pay, paylaşım	Büyüme payı	Büyüme oranı	Büyüme payı
Ekonomi	1995-2004	1995-2004	2005-20	2005-20	2003	1995-2003	2005-20	2005-20
Çin	5.7	5.7	7.8	15.4	4.8	7.8	6.6	11.0
Hindistan	1.2	1.2	7.5	2.7	1.1	1.8	6.3	2.2
ABD	11.2	11.2	10.7	9.9	16.5	24.1	3.5	15.4
Japonya	5.4	5.4	-3.7	6.3	4.7	-0.8	3.5	4.4
Almanya	9.1	9.1	7.7	3.8	8.2	3.6	2.0	3.9
Brezilya	1.0	1.0	0.5	0.4	0.7	0.3	4.3	0.8

Kaynak: Hirst, P., Thompson, G., & Bromley, S. (2015). *Globalization In Question*. John Wiley & Sons, s. 191.

Gelişmiş ve gelişmekte olan ulusların mal ve hizmet ticaretinin yıllara göre zaman aralığı ile gruplandırıldığı Tablo 7’de; özellikle küresel dönemdeki büyüme oranları ayırt edici özelliklere somutluk kazandırması açısından önemlidir. Tabloda gösterilen altı ülkenin kısa dönemde ulaştıkları büyüme oranı geri kalan ülkelerin özellikle de gelişmekte olan ülkelerin oranından oldukça yüksektir. Bu gelişmenin

altında, uluslararası mal ve hizmet ticaretinin tabloda belirtilen ülkeler arasında yapılması ve yüksek teknolojlili ürünlerin pazar payındaki büyüklüğünün etkili olduğu görülmektedir.

Tablo 8 - Doğrudan Yabancı Yatırım

	1960		1971		1978	
	%	\$	%	\$	%	
ABD	32.8	49.2	82.8	48.1	162.7	41.4
Kanada	2.5	3.8	6.5	3.8	13.6	3.5
Birleşik Krallık	10.8	16.2	23.7	13.8	50.7	12.9
Almanya	0.8	1.2	7.3	4.2	28.6	7.3
Fransa	4.1	6.1	7.3	4.2	14.9	3.8
Belçika	1.3	1.9	2.4	1.4	5.4	1.4
Hollanda	7.0	10.5	13.8	8.0	28.4	7.2
İsviçre	2.0	3.0	9.5	5.5	27.8	7.1
Japonya	0.5	0.7	4.4	2.6	26.8	6.8
Toplam	61.8	92.6	157.7	86.65	358.9	91.4

Kaynak: Hirst, P., Thompson, G., & Bromley, S. (2015). *Globalization In Question*. John Wiley & Sons, s. 58.

Tablo 8; çalışmanın faktör olarak ele aldığı 1980lerde doğrudan yatırımların hızlanmasını açıklaması açısından önemlidir. Küreselleşme gündeme gelmeye başladıkça ve etkisini göstermeye başladıkça yatırım oranlarının arttığı görülmektedir.

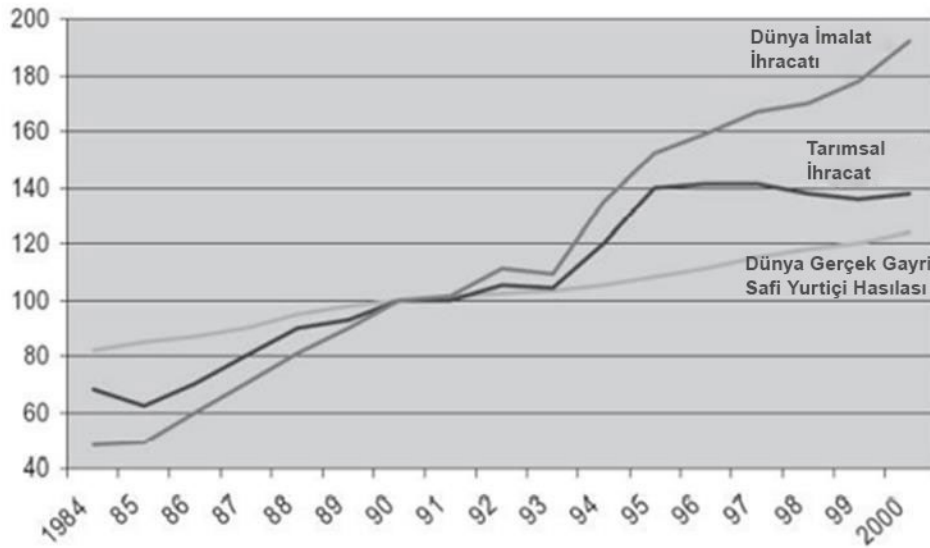
Tablo 9 - İhracat hacmi

	Fransa	Almanya	Japonya	Hollanda	Birleşik Krallık	ABD
1913	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
1929	147.0	91.8	257.9	171.2	81.3	158.2
1938	91.0	57.0	588.3	140,0	57.3	125.7
1950	149.2	34.8	210.1	171.2	100.0	224.6
1960	298.4	154.7	924.4	445.1	120.0	387.9
1973	922.4	514.3	5,672.7	1.632.1	241.9	912.0
1984	1,459.5	774.0	14,425.2	2,383,7	349.1	1,161.5

Kaynak: Hirst, P., Thompson, G., & Bromley, S. (2015). *Globalization In Question*. John Wiley & Sons, s. 60.

Tablo 9’da, gelişmiş ülkelerin yıllara göre ihracat hacimleri görülmektedir. Çalışmanın önceki bölümlerinde de bahsedildiği üzere, gelişmiş ülkelerin özellikle II. Dünya Savaşı sonrası bozulan ekonomik durumlarının, küreselleşme dönemine yaklaştıkça yükseldiği konusu bu tablo ile ilişkilendirilebilir. Özellikle 1970li yıllardan itibaren ülkelerin ihracat hacimlerinin büyümesinin küresel ölçekte mal ve hizmet ticaretinin kapasitesinin artmasıyla ilişkili olduğu ve bu yükselişin uluslararası finans politikalarıyla ilişkilendirilebilirliği görülmektedir. Küreselleşmenin iktisadi boyutunun diğer boyutlara göre daha hızlı geliştiği ve ekonomik büyümenin finans kapasitesiyle ilişkili olup ihracat kapasitesini etkilediği yorumu yapılabilir.

Şekil 2 - Dünya Gayri Safi Yurtiçi Hasılasına Kıyasla Dünya Mal Ticareti, DTÖ 2000-2001

Kaynak: Hirst, P., Thompson, G., & Bromley, S. (2015). *Globalization In Question*. John Wiley & Sons, s. 114.

Şekil 2; mamul malların ticaretinin küresel dönemdeki konumunu göstermesi açısından önemlidir. Özellikle DTÖ’nün 2000 ve 2001 yıllarındaki mamul mal verilerini gösterdiği için hem DTÖ açısından hem de DTÖ’nün küresel döneme özgülüğünü göstermesi açısından mamul mal faktörü özelinde açıklayıcıdır. Mamul mallar, ulusların sınai gelişmişlik kapasitesinin farkını gösterdiği için; küresel

dönemde DTÖ kapsamındaki ticarete mamul malların diğer ürünlere göre daha fazla yükselişte olması bu kapsamda açıklayıcıdır. Ülkelerin gayrisafi yurtiçi hasılasına oranla büyüme oranları incelendiğinde başat sektörün imalat olduğu görülmektedir. Tarım ürünlerinin gayrisafi yurtiçi hasılaya katkısı yatay seyrederken mamul malların yukarı yönde ilerlemesi ülke ekonomilerinin kapasitesini artırmıştır.

Bu veri setlerinin örnek alınmasıyla; grafiklerin oluşturulmasında kullanılan veri setleri tablo olarak ekte gösterilmiş olup bu grafiklerin DTÖ'nün etkinliği ve organizasyonu hakkında somut bir açıklama oluşturması hedeflenmektedir. DTÖ'nün hangi ülkelerde hangi mamul malları nasıl organize ettiği ve bu rolün sonuçlarının ne olduğu gösterilmeye çalışılacaktır.

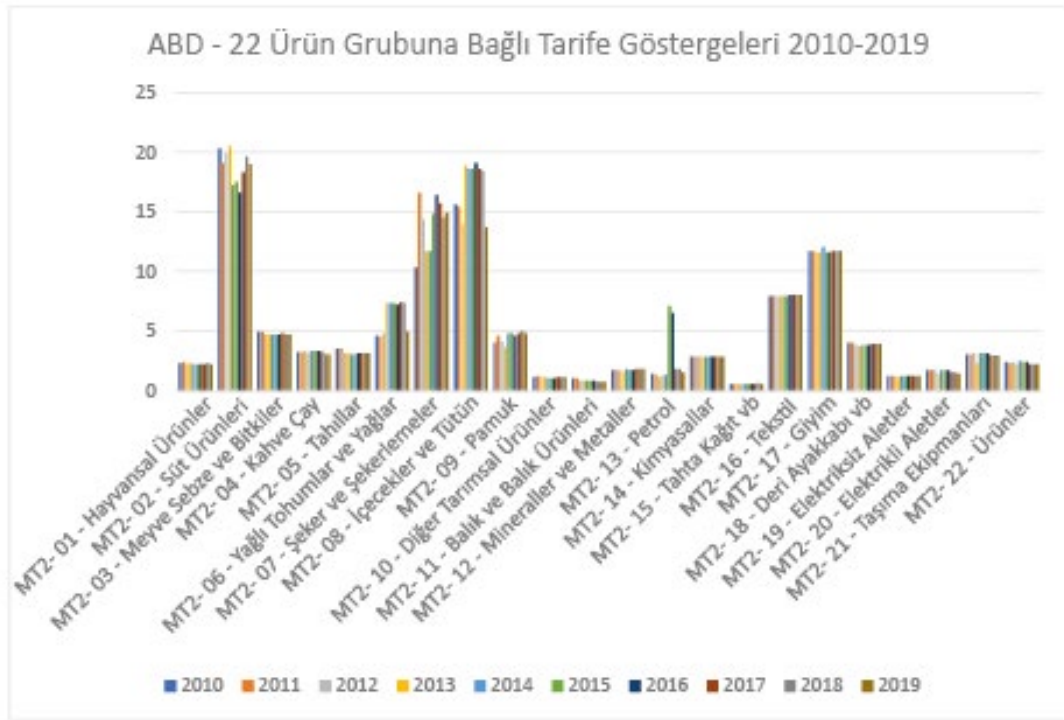
Üstteki örnek veri setlerinden yola çıkılarak; ülke gruplarının her birinden birer ülke seçilmiştir. Bu ülkeler; gelişmemiş (düşük gelirli) ülke grubundan Bangladeş, gelişmekte olan (orta gelirli) ülke grubundan Brezilya ve gelişmiş (yüksek gelirli) ülke grubundan ABD şeklinde sıralanmaktadır (Şenses, 2017:138). Ayrıca ABD'nin hem küresel dönemin ve öncesinin tarihsel bütünlüğünde hegemon devlet olması hem de DTÖ'nün organizasyon şemasında ve özellikle yargı organlarında yetkili olması; uluslararası eşitsizliği açıklamak açısından artı bir etki yaratacaktır.

Seçilen veriler için zaman seti olarak 2010-2019 yılları arası ele alınmıştır. İlk olarak, 2009 ekonomik buhranından dolayı, 2009 yılının verilerinin ele alınmasının sonuç için yanıltıcı olabileceği dikkate alınmıştır. İkinci olarak 2020 yılında meydana gelen küresel pandemiden dolayı, 2020 yılının verilerinin de çalışma için doğru cevapları veremeyeceği düşünülmüştür. Dolayısıyla zaman aralığı olarak; ekonomik kriz ve küresel pandemi gibi büyük çapta kırılım yaratan faktörlerin olmadığı bir aralık seçilmeye çalışılmıştır.

Oluşturulan grafiklerdeki faktörler; 22 ürün grubuna bağlı tarife göstergeleri, 2015-2021 yıllarındaki mal ticareti değerleri, 2015-2021 yıllarındaki ticari hizmet değerleridir. Bu faktörler; literatürde ve örnek veri setlerinde yer alıp küresel dönemin ayırt edici sonuçlarını açıklaması beklenen faktörlerdir.

Tarifelerin, ABD ve Brezilya'ya nazaran Bangladeş'te daha fazla etki gösterdiği, doğrudan yabancı yatırımların gelişmiş ülkelerde daha fazla olduğu, hizmet sektörünün gelişmiş ve zenginliğini elde etmiş uluslarda özellikle küresel döneme yaklaştıkça artış gösterdiği, pazara erişim yükümlülüğüne maruz bırakılmanın gelişmemiş ülkelerin adil ve özgür ticarete gelişmiş uluslar ile rekabetini zorunlu kılarak onları eşitsizliğe sürüklediği çıkarımları elde edilmiştir

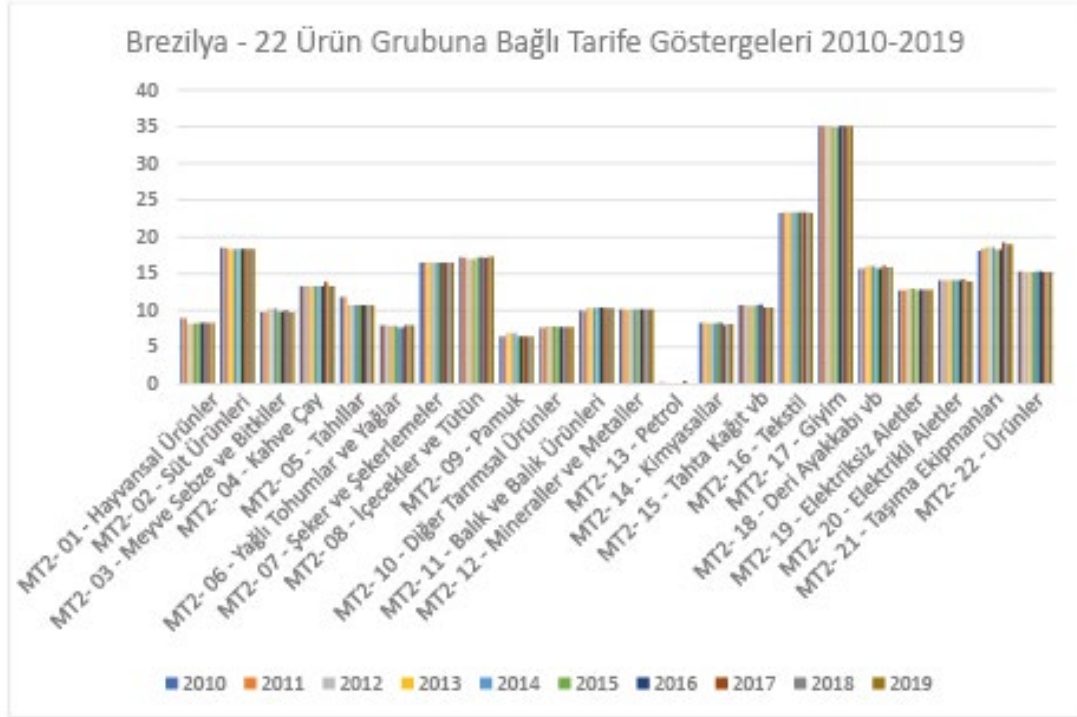
Şekil 3 - Amerika Birleşik Devletleri – 22 Ürün Grubuna Bağlı Tarife Göstergeleri 2010-2019 (DTÖ, 2021)

ABD'de özellikle mamul mallarda, diğer ürünlere göre daha fazla etkinliğin olduğu görülmektedir. Mamul mal, ticaretin küreselliği açısından ayırt edici temel bir faktördür.

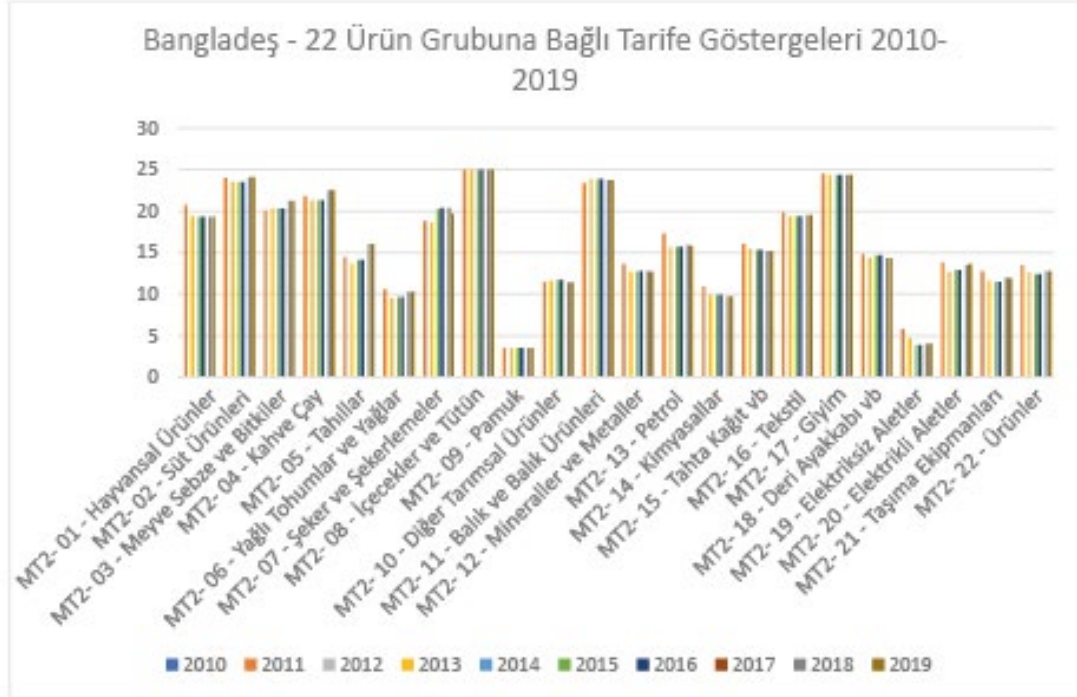
Şekilde de görüldüğü gibi, hammaddelerden işlenerek elde edilen imal ürünlerin ticaretteki kapasitesi daha fazladır. Bu da, DTÖ'nün ticari aktivitelerinin küresel döneme özgü bir biçimde mamul mallar ile bir etkinlik alanı oluşturduğunu göstermektedir.

Şekil 4 - Brezilya – 22 Ürün Grubuna Bağlı Tarife Göstergeleri 2010-2019 (DTÖ, 2021)

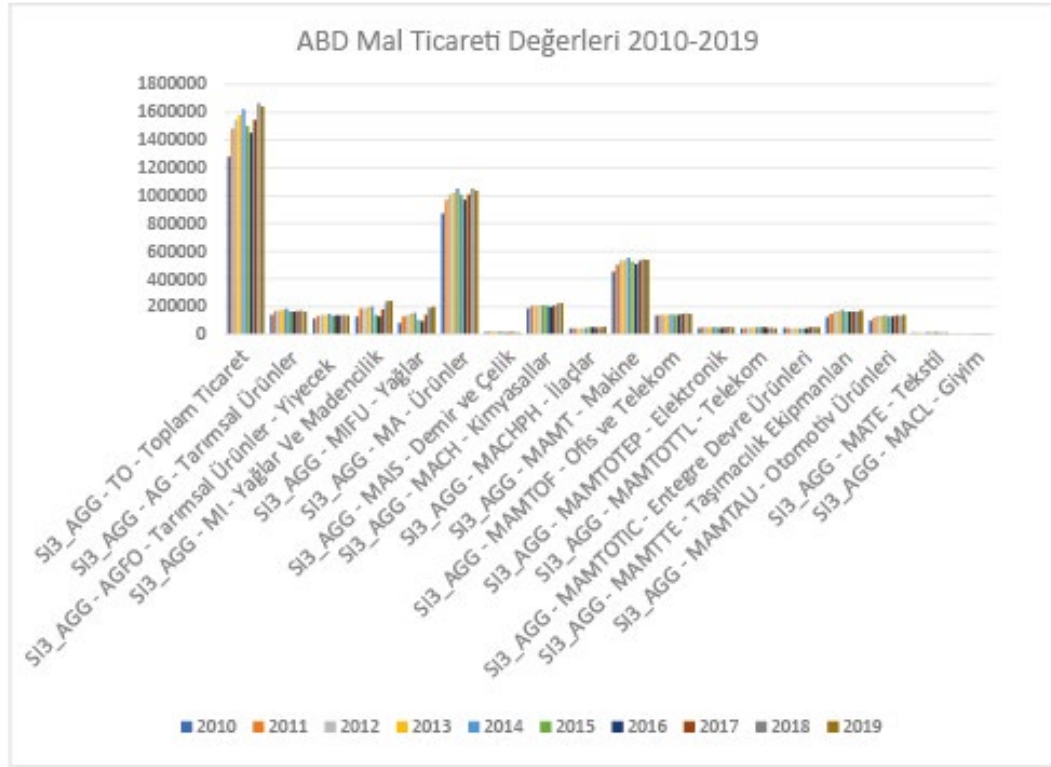
Gelişmekte olan bir ekonomi olarak Brezilya’da, ABD’ye nazaran sınai üretimde bir etkinliğin arttığını söylemek mümkündür. Bir ülkenin sınai durumu ile ticaret stratejisi birbiriyle ilişkilidir. Brezilya’nın özellikle tekstil ve giyim alanındaki yüksek oranında, uluslararası ticareti yöneten ulus ötesi aktörlerin etkisi göz ardı edilemez. DTÖ’nün yanında, IMF ve WB gibi uluslararası ticareti yönlendirerek para akışını kanalize eden kuruluşların küresel dönemde özellikle giyim ve tekstil alanındaki kontrolleri bilinmektedir. Dolayısıyla, gelişmekte olan bir ülke olarak Brezilya’nın, sınai kalkınmasının küresel kapitalist kontrolün, özellikle piyasa zorunluluklarının, dışında olmadığı söylenebilir. Bu durum, bu kuruluşların temel politikaları ile de örtüşmektedir. Küresel sermayede yer alan ülkelerin ekonomik aktivitelerinin sürdürülebilirlik üzerinden desteklenmesi bahsedilen kuruluşların öncelikli politikalarını oluşturmaktadır.

Şekil 5 - Bangladeş – 22 Ürün Grubuna Bağlı Tarife Göstergeleri 2010-2019 (DTÖ, 2021)

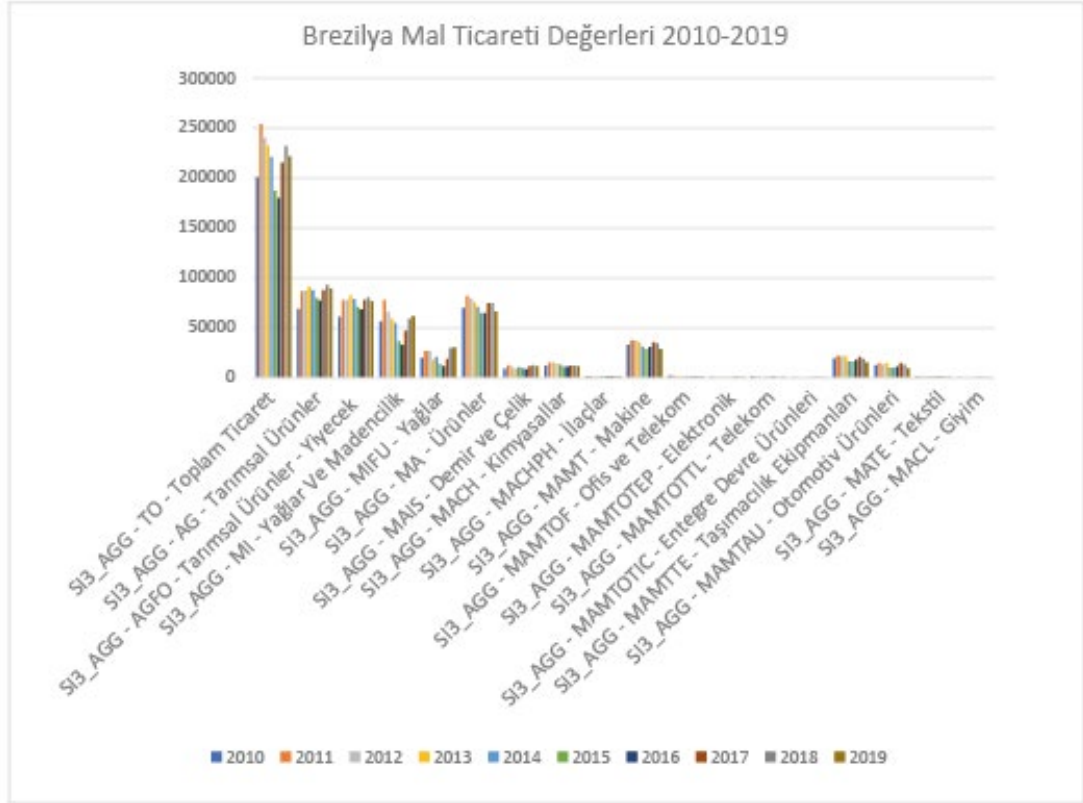
Ürün gruplarına bağlı tarife göstergeleri çerçevesinde gelişmişlik düzeyi farklı üç ayrı ülke incelendiğinde, gelişmemiş ulus olan Bangladeş'in kontrol altında tutulan ürün gruplarının fazla olduğu görülmektedir. Kontrol altında tutulan yani tarifelerin uygulandığı alanlar ve miktarları, Bangladeş'ten sonra Brezilya'da yoğunlaşmaktadır. ABD ve Brezilya'daki mamul malların, dolayısıyla sınırlama kapasitesinin aksine Bangladeş'te hammadde ürünlerdeki oran fazladır. Bu farklılığın temelinde sürdürülebilir ekonomi politikasının etkileri olduğu düşünülmektedir.

Şekil 6 - Amerika Birleşik Devletleri – Mal Ticareti Değerleri 2010-2019 (DTÖ, 2021)

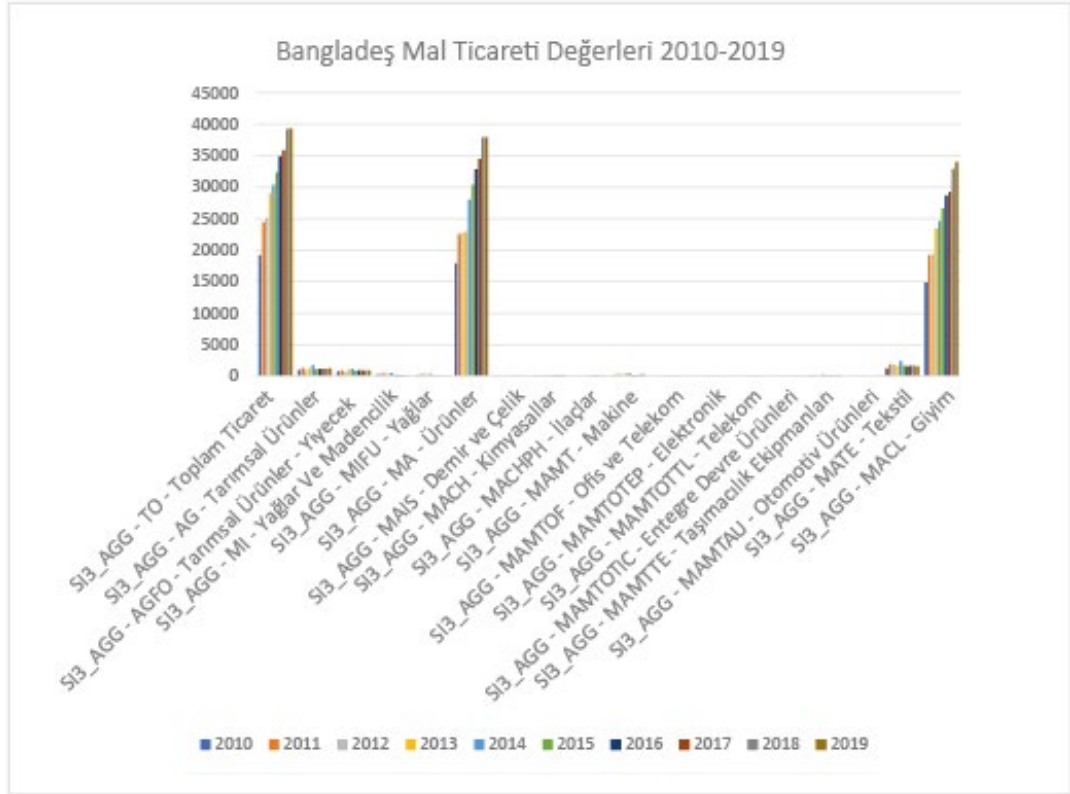
ABD'nin tarife gösterge değerlerinden farklı olarak mal ticareti değerleri de üretimle ilgilidir ve ürüne dayalıdır. Sınai düzeyin toplam mal ticaretinin de kapasitesini artırdığı görülebilmektedir. Burada açık olarak görülmektedir ki uluslararası ekonomik kuruluşların hammadde ihracatı yapan ülkelerden ziyade sınai kurumsallaşmanın yerleştiği ülkelerde etkilidir ve sınai gelişmişliğin belli bir seviyeden sonra bu kuruluşlarla ilişkisinin arttığı söylenebilir.

Şekil 7- Brezilya – Mal Ticareti Değerleri 2010-2019 (DTÖ, 2021)

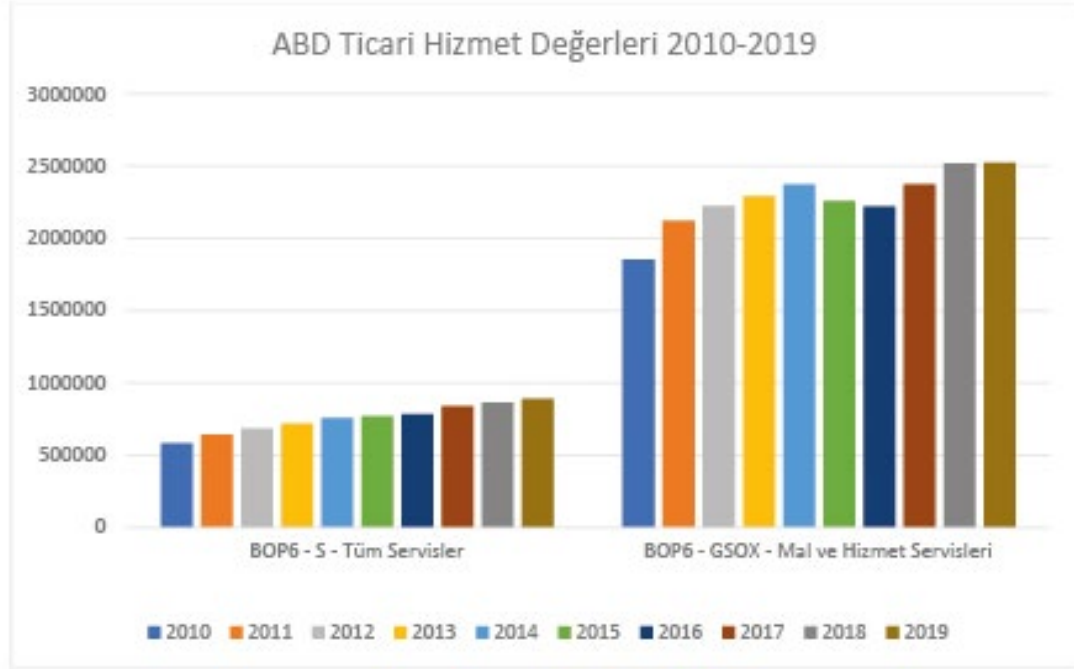
Brezilya’da hem sınai hem tarımsal üretime dayalı bir mal ticareti, toplam mal ticaretinin kapasitesini artırmaktadır. Gelişmekte olan bir ülke olarak Brezilya’nın tarımsal üretime dayalı olduğu ve dolayısıyla sınai anlamda gelişmiş ekonomilerle hala eşit olmadığı görülebilmektedir. Tarımsal üretime dayalı olduğu için yalnızca klasik kapitalist kurallardan bahsetmek eksik olacaktır; sınai anlamda gelişmekte olduğu için mamul mal bazında da bir etkinlik görülebilmektedir ve küresel iktisadi kurallar bu kapsamda etkindir. Örneğin, Brezilya’nın sınai gelişmişliği yalnızca tarımsal üretime bağlı değil mamul bazında kapasiteye de bağlıdır.

Şekil 8 - Bangladeş – Mal Ticareti Değerleri 2010-2019 (DTÖ, 2021)

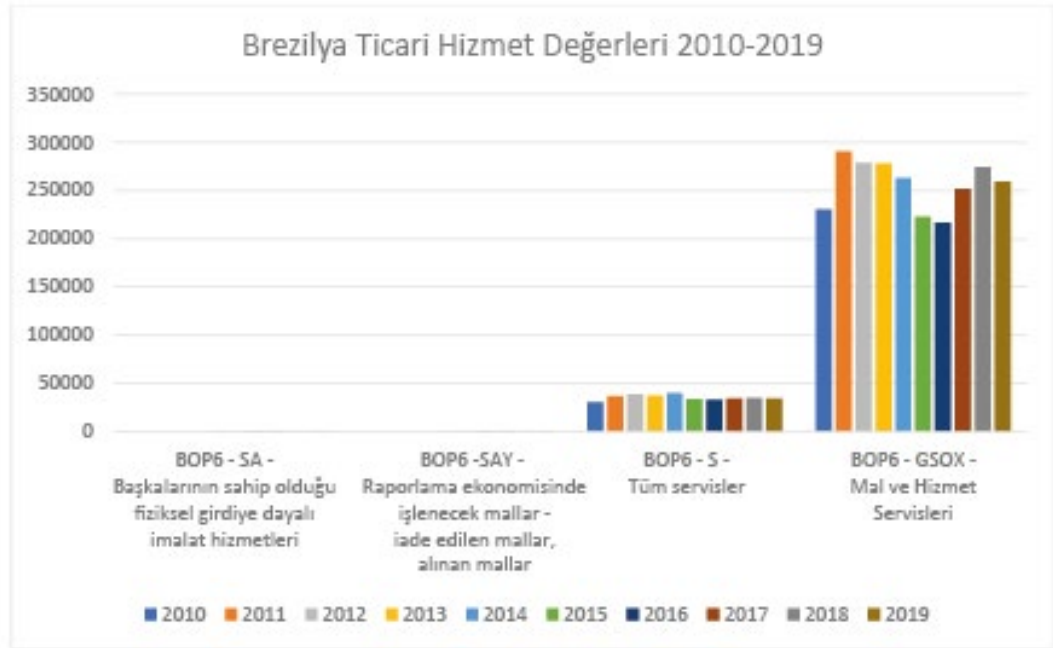
Mal ticareti değerleri göstergesi çerçevesinde gelişmişlik düzeyi farklı üç ayrı ülke incelendiğinde, gelişmemiş ulus olan Bangladeş'in özellikle mamul mallar açısından geride kaldığı görülmektedir. Önceki bölümlerde de bahsedildiği üzere mamul mallar küresel ticaretin temel faktörlerinden olup gelişmemiş ulusların sanayi anlamında da geri kalması nedeniyle mamul mallar konusunda uluslararası ticarete dezavantaj yaşamasına yol açmaktadır. Hammadde kaynaklarının doğrudan ihracatı bir yandan iktisadi büyümenin yatay düzeyde seyretmesine neden olurken diğer taraftan uluslararası kuruluşlar ile ilişkinin belli düzeyde sınırlı kalmasına neden olmaktadır.

Şekil 9 - Amerika Birleşik Devletleri – Ticari Hizmet Değerleri 2010-2019 (DTÖ, 2021)

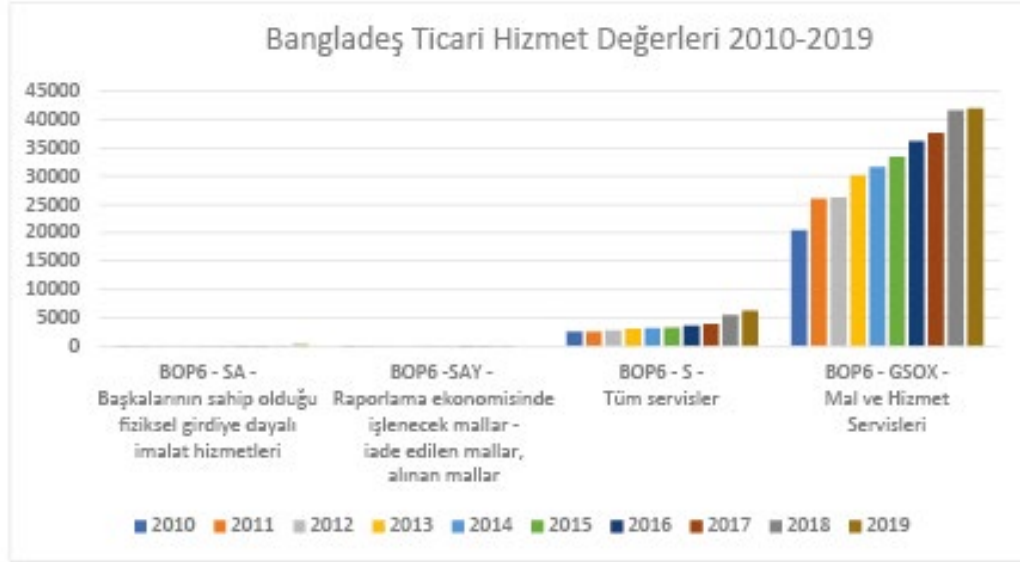
DTÖ İstatistik'te ABD ticari hizmet değerleri, diğer iki ülkenin değerlerinden daha farklı ve az verilere sahipti. Eldeki verilerle ticari hizmet değerlerinde toplamda bir artış görülmektedir. Küresel döneme ait ticaretin özgünlüğünde hizmet ticareti etkilidir. Dolayısıyla, küreselleşme ile ticari hizmetin etkinliğinin artış göstermesi ilişkilidir. DTÖ'nün GATS sözleşmesi ile iktisadi uygulamaların kapsamına giren hizmet ticareti, DTÖ'nün kapitalist uluslararasılaştırmadaki etkinliğinde ayırt edici bir faktör olmuştur

Şekil 10 - Brezilya – Ticari Hizmet Değerleri 2010-2019 (DTÖ, 2021)

Brezilya'nın toplam hizmetlerden ziyade malların servisinde daha fazla etkin olduğu görülmektedir. Gelişmekte olan bir ülke olarak, önceki grafiklerinden de görüldüğü gibi, tarımsal ve sınai malların ticareti ile etkinliğini sağlayarak uluslararası ticaret sisteminde var olmaktadır. Ulusların arasındaki ürünleşme rekabetinden söz etmek mümkündür. Mal ve hizmet sektörünün uluslararası ticaretteki yer değişimi, hammadde kaynaklarından daha hızlı ve kolay olmaktadır. Ancak bu iktisadi değişimin, gerçekleşebilmesi kurumsal ekonomik kuruluşlarla mümkün olabilmektedir.

Şekil 11 - Bangladeş – Ticari Hizmet Değerleri 2010-2019 (DTÖ, 2021)

Küresel dönemin son yıllarında hizmet sektörünün artış göstermesi, GATS kapsamında da ticaretin küresel döneme özgü olduğunu gösteren bir faktördür. GATS ile birlikte sadece mal ticareti değil hizmet ticareti de etkinleşmeye başlamıştır ve serbest ticaret uygulamalarının küresel döneme özgü olduğu ortaya koyulmaktadır. Gelişmemiş ülke olan Bangladeş'te mal ve hizmetlerin ticari kapasitesinin yıllara göre yükselmesi küresel ticaretin piyasa zorunluluklarının belli düzeyde bu ülkede de işleyebilirliğini göstermektedir. Bu gösterge, uluslararası iktisadi kuruluşların küresel etkinliğine önemli bir örnektir.

Uluslararası para kuruluşlarının, tezin de savunduğu üzere, ülkeler arası eşitsizliği artırdığı görülmektedir. Uluslararası iktisadi kuruluşların parasal politikaları ülkelerin kalkınmasından ziyade büyümesiyle ilişkilidir. Büyüme oranlarının sınai kurumsallaşmayı gerçekleştirmiş ülkelerde daha yüksek düzeyde gerçekleşmesi, gelişmemiş ülkelere bu kurumsallaşmanın gerçekleşmemesi ve dolayısıyla uluslararası iktisadi kuruluşlarla ilişkiye girememesi bu ülkeler için dezavantajlı bir durum oluşturmaktadır. İktisadi gelişmenin büyüme ve rekabetle ilişkili olarak temellendirilmesi, küresel politikaların eşitsizliği artıran bir yaklaşıma evrilmesine neden olmaktadır. Tablo ve grafikler gösteriyor ki bir ülke sınai kurumsallaştırmayı ve

iktisadi endüstrileştirmeyi gerçekleştirebilse de, uluslararası mal ve hizmet akışının rekabetinde önemli pay alabilmesi o ülkenin uluslararası iktisadi kuruluşlarla olan ilişkisine bağlıdır.

SONUÇ

Küreselleşme olgusu; yalnızca küresel dönem için değil tarihsel ve maddi bir temelde devam eden bir süreci tanımlamaktadır. Maddi temelde ele alınan bu tarihsel sürece bakıldığında her dönemde küreselleşme olgusunun ve etkilerinin görüldüğü ileri sürülebilir. Buna ek, küreselleşme olgusunun küresel dönem olarak addedilen özellikle 1970'lerden sonraki ekonomik gelişmelerde daha fazla gündemde olduğu görülmektedir. 1970'lerin yaygın ekonomi politikası olarak serbest ekonomi ve dolayısıyla serbest ticaret politikaları ile, kapitalizmin küresel aşamada devamlılığının yolu açılmıştır. Uluslararası ekonomide küreselleşmenin önemi; bu olgu kapsamında gerçekleştirilen, iktisadi kuralların uluslararasılaştırılmasıdır.

İktisadi kuralların uluslararasılaştırılması, başta da bahsedildiği üzere yalnız küresel döneme ait bir olgu değildir. Üretim araçlarının özel mülkiyetine bağlı kapitalist sistemin kurallarının yayılma uygulamaları ve sonuçları, 1860'ların denizaltı telgraf kablolarındaki uygulamada bile kendisini göstermektedir. Dolayısıyla burada önemli olan konu; iktisadi kuralların küresel döneme özgü bir uluslararasılaştırılmasıdır. Bu bağlamda bir uygulama için etkili olan ve küresel döneme özgünlük kazandıran bazı faktörlere değinmek gerekir: Doğrudan sömürü yerine iktisadi aktivitelerin kontrolü, piyasa zorunluluklarının yaygınlaştırılması, iktisadi aktivitelerin yükümlülükler ve zorunluluklara bağlanması, üçüncü dünya borç krizi olguları; üretim araçlarının küresel döneme özgü bir nitelikte kontrol altında tutulmasını gerçekleştirir. Bu faktörlerin uygulanmasında, uluslararası ekonomik alandaki tarihsellik önemlidir. Bretton Woods, Washington konsensusu yapısal uyumu, ticaretin liberalleştirilmesi, GATT, DTÖ, IMF, WB gibi ulusüstü ekonomik aktörler aracılığıyla hegemon devletlerin uluslararası ticareti yönetmesi, ülkelerarası eşitsizliğin artması olaylarına maddi-tarihsel bütünlükte bakıldığında; uluslararasılaştırmanın küresel döneme özgünlüğü görülmektedir. Bu uluslararasılaştırılma, ekonomik alanda serbest ticaret uygulamaları ile gerçekleşmektedir. Serbest ticaretin küresel döneme özgünlüğü; iktisadi kuralların küresel dönemde uluslararasılaştırılmasını açıklar. Bu özgünlük için serbest ticaret

ilkesinin faktörlerine bakılmalı ve bu faktörlerin uluslararası ekonomideki etkinliği anlaşılmalıdır.

Serbest ticaret ilkesi, 1970'lerden itibaren birtakım ekonomik dönüm noktalarından sonra gündeme gelmeye başlamış ve aktiflik kazanmıştır. II. Dünya Savaşı sonrası güç kazanan ulusların, ekonomilerinin gücünü kaybetmemesi adına uluslararası bir ekonomik yönetim alanı hegemonyası kazanma hedefiyle meydana getirdikleri gelişmeler, küresel dönemde ticaretin liberalleşmesinin yolunu açmıştır. Özellikle ABD başta olmak üzere, sanayileşmesini ve zenginliğini kazanmış olan ülkeler; uluslararası ekonomide belli ticaret kuralları ortaya atmış ve bu kuralların tüm ulusların yararına olacağını savunmuşlardır. Bu kurallar dizini GATT prensipleri ile başlayarak nihayetinde DTÖ aktörü ile örgütlemiştir. Bu kurallarda ticaretin serbestleşmesi (yani liberalleşmesi) hedeflenmiştir.

Bunlara ek olarak; II. Dünya Savaşı sonrası ulusların ekonomik refaha ulaşma amacı ile ortaya çıkarılan uluslar üstü aktörlerin birtakım uygulamaları, serbest ticaret politikasının maddi temelde karşılık bulmasını beraberinde getirmiştir. Bu uygulamalar; gümrük tarifesi (otonom tarife, spesifik vergi ve gümrük matrah vergisi), tarife dışı araçlar (miktar kısıtlamaları, ihracatın özendirilmesi, bağlı ticaret uygulamaları), iktisadi birleşmeler (serbest ticaret bölgesi, gümrük birliği, ortak pazar) olarak geleneksel olandan yeni olana doğru sıralanabilir. Bu uygulamalarla uluslararası ticaret yine kontrol altında tutulmuştur. Dolayısıyla neoliberal iktisadi yaklaşımın savunduğu gibi bir ticaret serbestisinden söz etmek mümkün olmayabilir.

Kuralların temeli olan karşılıklılık ve ayırım gözetmeme gibi ilkelerle tüm ulusların eşit ve adil bir ticaret kapasitesine sahip olacağı savunulsa da pratikte bu söylem bir gerçeklik kazanmamıştır. GATT'ın devamında birçok anlaşma turları gerçekleşmiş, bu turlarda yeni konular gündeme gelmiş ve anlaşmaya dahil olmuştur. Uruguay Turu sonucunda DTÖ kurulmuş ve GATT artık bir kurallar dizini olmaktan çıkıp bir örgüt halini almıştır. DTÖ'nün GATT'tan tek farkı onun örgüt olması değil aynı zamanda GATS sözleşmesi ile GATT'ta var olmayan farklı konu ve sorumlulukları kapsamasıdır. İşte bu yükümlülüklerden en önemlisi GATS 16. maddede bulunan

pazara erişim yükümlülüğüdür. Bu yükümlülük, DTÖ'nün küresel dönemde iktisadi kuralları uluslararasılaştıran bir aktör olarak rol oynadığının somut bir kanıtıdır. DTÖ anlaşmazlık çözümlerinde ve davalarında emsallere bakıldığında birkaç ülkenin hegemonyasında kararlar alındığı, DTÖ'nün karar ve yargı mekanizmasının ABD'de olduğu ve kararların şeffaflık dışı açıklandığı görülmektedir.

Örnek tablo ve grafiklerde; küresel dönemde serbest ticaretin iktisadi kuralları yayma ve uluslararasılaştırma kapasitesini, dolayısıyla DTÖ'nün küresel rolünü gösteren bazı faktörler vardır: Doğrudan yabancı yatırımların özellikle 1980'lerden sonra hızlanması, ihracat sübvansiyonları, mamul malların ticareti, pazara erişim yükümlülüğü, hizmet sektörünün yükselişi. Bu faktörlerin verilerinin kullanıldığı örnek grafiklere ek olarak bu faktörlerin hangi uluslarda ya da ülke gruplarında etkin olduğu da önemlidir. Bu eklerdeki grafiklerde; her ülke grubundan alınan 1 ülkenin ticari hizmet değeri, mal ticareti ve 22 ürün grubuna bağlı tarife faktörleri gösterilmiştir. Çalışmada oluşturulan bu grafiklere bakılarak şu sonuçlar sıralanabilir:

- Tarifelerin, ABD ve Brezilya'ya karşın Bangladeş'te daha fazla etki gösterdiği yorumu yapılabilir. Pazara erişim yükümlülüğünün, sınai rekabette geride kalan uluslarda dezavantaj oluşturduğu görülmektedir.
- Doğrudan yabancı yatırımların gelişmiş ülkelerde daha fazla olduğu görülmektedir.
- Hizmet sektörü, gelişmiş ve zenginliğini elde etmiş uluslarda özellikle küresel döneme yaklaştıkça artış göstermiştir. DTÖ'nün küresel döneme özgülüğünde rol oynayan GATS XVI. madde yükümlülükleri, uluslararası ticarete hizmet sektörünü de dahil ederek bunu sağlamıştır.
- Pazara erişim yükümlülüğüne maruz bırakılma, gelişmemiş ülkelerin adil ve özgür ticarete gelişmiş uluslar ile rekabetini zorunlu kılarak onları eşitsizliğe sürüklemiştir. DTÖ'nün uluslararası iktisadi kuralları yayma çabasındaki küresel döneme özgülüğündeki ayırt edici faktörün pazara erişim yükümlülüğü olduğu görülmektedir.

Bu çalışmada, çalışmanın giriş bölümünde de bahsedilen ve bu çalışma için araştırma alanı oluşturan küresel dönemde iktisadi kuralların uluslararasılaştırılmasında serbest ticaret ilkesi, DTÖ ile nasıl kanıtlanır? sorusunun cevaplanması hedeflenmiştir. Elde edilen cevaplar, giriş bölümünde bahsedilen savlar açısından değerlendirileye çalışılmıştır. Sonuç olarak bu çalışmada;

- Küresel kapitalist dönemde serbest ticaret, iktisadi kuralların uluslararasılaştırılmasını sağlar. DTÖ, serbest ticaretin uygulayıcı aktörü olarak iktisadi kuralların piyasa zorunlulukları ve garantilenmiş pazarlarla küresel döneme özgü bir biçimde somutluk kazanmasını sağlayarak küresel kapitalizmin uluslararasılaştırılma ile ilişkisini ortaya koyar.
- Küreselleşme olgusu ile içinde bulunduğumuz küresel dönem; kapitalizmin ilerleyen bir aşaması olarak onun özelliklerine sahiptir.
- Serbest ticaret ilkelerinin uygulayıcı ve düzenleyici organlarından biri olan DTÖ, iktisadi kuralların uluslararasılaştırılmasında rol oynar. Küresel ticaretin merkezi olan mamul malların piyasaya dahil edilmesini gerçekleştirmesine ek olarak pazar garantisinin sağlanması adına uluslararası sermayenin akışını kontrol ederek küresel ticarete uluslararası iktisadi sözleşmelerle kural koyup bu kuralları piyasa zoruyla uygulamaya geçirir.
- Serbest ticaret uygulamalarını gerçekleştiren Dünya Ticaret Örgütü, iktisadi aktiviteleri özgürleştirmekten ziyade kontrol altında tutmakta ve baskı ve zor yoluna gitmektedir. Sınai ürün rekabetinin yolunu açarak küresel düzeyde iktisadi yaptırımlarla ülkeler arası eşitsiz kapasiteyi derinleştirmektedir.

Kapitalist düzende yıllardır var olan kurallar ve uygulamalar küresel dönemde de devam ederken buradaki bağlantıyı sağlayan köprü serbest ticarettir. O halde; serbest ticaret ile, onun kendine özgü uygulamalarının gerçekleştirilerek uluslararasılaşma üzerinden küresel dönemde iktisadi kurallar yayılmakta ve bu kendine özgü de küreselleşme ile

bağdaştırılmaktadır denebilir. Küresel anlamda bütünleşmiş bir ekonomiden ziyade hegemon ulusların etkin olduğu bir ekonomik alandan söz etmek mümkündür. Küresel dönemde bir bütünleşmeden söz edilirken aslında ulusların sermayeleri arasındaki bir rekabetten söz edilmelidir.

KAYNAKÇA

- 25 Ocak 1995 tarih ve 95/6525 sayılı Karar (Dünya Ticaret Örgütü Kuruluş Anlaşmasının Onaylanması), RG, 25 Şubat 1995, Sayı 22213.
- Acemoğlu, D. & Robinson, J.A. (2012). *Ulusların Düşüşü*, İstanbul: Doğan Kitap
- Adda, J. (2002). *Ekonominin Küreselleşmesi*, (çev: Sevgi İnceci), Ankara: İletişim Yayınları.
- Akbulut, Ö. Ö. (2007). *Küreselleşme Ulus-Devlet ve Kamu Yönetimi*. Ankara: TODAİE Yayınları.
- Akbulut, Ö. Ö. (2013), “Küresel Kapitalizm ve Devlet”, *Toplum ve Hekim*. Türk Tabipler Birliği Yayını.
- Akbulut, Ö. Ö. (2014). “Kapitalizm ve Uluslaşma”, *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt 47, Sayı 3, Eylül.
- Akbulut, Ö. Ö. “Wallerstein’i Eleştiriyle An[la]mak”, *Birgün Pazar*, 08.09.2019.
- Akman, S., & Yaman, Ş. (2008). “Dünya Ticaret Örgütü Doha Turu Çok Taraflı Ticaret Müzakereleri ve Türkiye”. *TEPAV Yayınları*, Ankara.
- Akram-Lodhi, A. H. (2007). “Land, Markets and Neoliberal Enclosure: An Agrarian Political Economy Perspective”. *Third World Quarterly*, 28(8), 1437–1456.
- Balaam, D.N. & Dillman, B. (2015). *Uluslararası Ekonomi Politiğe Giriş*. (çev. Nasuh Uslu), Ankara: Adres Yayınları.
- Baldwin, R. E. (1966). “The Role of Capital-Goods Trade in the Theory of International Trade”. *The American Economic Review*, 56(4), 841–848.

- Baldwin, R. E., & Kay, D. A. (1975). "International Trade and International Relations". *International Organization*, 29(1), 99–131.
- Bello, J. H. (1996). "The WTO Dispute Settlement Understanding: Less Is More". *American Journal of International Law*, 90(3), 416-418.
- Ben-David, D. (1993). *Income Disparity Among Countries And The Effects Of Freer Trade*. Monaster Center for Economic Research, Ben Gurion University of the Negev.
- Bergsten, C. F. (1996). "Globalizing Free Trade". *Foreign Affairs*, 75(3), 105–120.
- Brenner, R. (2015). *Ekonomide Hızlı Büyüme ve Balon*. çev. Bilge Akalın, İletişim Yayınları, Ankara.
- Bulum, A., Ersöz, F., & Ersöz, T. (2013). "Dünya Ticaret Örgütü (WTO) Üyesi Ülkelerin Uluslararası Ticaret Hacimleri Üzerine Bir Çalışma". *Neşehir Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 2(2), 153-165.
- Croley, S. P., & Jackson, J. H. (1996). "WTO Dispute Procedures, Standard Of Review, And Deference To National Governments". *American Journal of International Law*, 90(2), 193-213.
- Danforth, J. C. (1993). "The Most-Favored-Nation Status Or China: View From The US Senate". In *Proceedings of the ASIL Annual Meeting* (Vol. 87, pp. 436-440). Cambridge University Press.
- Eğilmez, M. *Ekonomi Politikası Teori ve Uygulaması*. Ankara: Remzi Kitabevi, s.21.
- Fisher, G. C. (1966). "The Most Favored Nation Clause in GATT: A Need for Reevaluation". *Stanford Law Review*, 19, 841

- Foster, J.B. (2008). *Kapitalizmin Malileşmesi ve Kriz*. (çev. Çiğdem Çıdamlı), İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Fridell, G. (2006). “Fair Trade and Neoliberalism: Assessing Emerging Perspectives”. *Latin American Perspectives*, 33(6), 8–28.
- Friedman, T. (2005). “An Interview With Thomas Friedman: The New Era of Globalization: A Perspective on an Evolving World”. *Harvard International Review*, 27(1), 74–77.
- Gallagher, J., & Robinson, R. (1953). “The Imperialism of Free Trade”. *The Economic History Review*, 6(1), 1–15.
- Haass, R. N. (1997). “Sanctioning Madness”. *Foreign Affairs*, 76(6), 74–85.
- Harriss-White, B. (2006). “Poverty and Capitalism”. *Economic and Political Weekly*, 41(13), 1241–1246.
- Harvey, D. (2004). *Yeni Emperyalizm*, çev. Hür Güldü, Everest Yayınları.
- Hirst, F. & Thompson, G. (2009), *Globalization in Question*. Cambridge: Polity Press.
- Hirst, P., Thompson, G., & Bromley, S. (2015). *Globalization in question*. John Wiley & Sons.
- Horlick, G. N. (2006). “The WTO and Developing Countries”. *In Proceedings of the ASIL Annual Meeting* (Vol. 100, pp. 220-223). Cambridge University Press.
- Horn, H. (2006). “National Treatment In The GATT”. *American Economic Review*, 96(1), 394-404.
- Ikenberry, G. J. (2011). “The Future of the Liberal World Order: Internationalism After America”. *Foreign Affairs*, 90(3), 56–68.

- Kartal, Z. (2015). "GATT ve Uruguay-Raunt: Gelişmekte Olan Ülkelerin Dünya Ticaretindeki Yapısal Bağımlılıklarının Artması". *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 25(2), 177-206.
- Kaya, T. (2017). "DTÖ Anlaşmalarındaki Yükümlülüklerden Kaçınmaya Olanak Sağlayan İstisna Hükümleri". *Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi*, 7(2), 169-192.
- Kilic, E. C., & Itr, I. (2021). "Legacy of the Truman Doctrine on Turkish-American Relations: A Political Economy Perspective". *Sosyoekonomi*, 29(50), 109-130.
- Kowalczyk, C., & Riezman, R. (2009). "Free Trade: What Are the Terms-of-Trade Effects?". *Economic Theory*, 41(1), 147–161.
- Krugman, P. R. (1987). "Is Free Trade Passé?". *The Journal of Economic Perspectives*, (2), 131–144.
- Levy, P. I. (1997). "A Political-Economic Analysis of Free-Trade Agreements". *The American Economic Review*, 87(4), 506–519.
- Lysandrou, P. (2005). "Globalisation As Commodification". *Cambridge Journal of Economics*, 29(5), 769–797.
- MacDonagh, O. (1962). "The Anti-Imperialism of Free Trade". *The Economic History Review*, 14(3), 489–501.
- Mahfi Eğilmez, Kendime Yazılar: İmkansız Üçleme
<https://www.mahfiegilmez.com/2013/03/imkansz-ucleme-ya-da-uclu-acmaz.html>
- McGrew T. (2011). "The Crisis of Multilateralism and the Demise of the WTO", Thomas Cottier, Manfred Elsig, (ed.), *Governing the World Trade*

Organization Past Present and Beyond Doha World Trade Forum, New York: Cambridge University Press.

- Mitchell, A. D., & Voon, T. (2009). "Operationalizing special and differential treatment in the World Trade Organization: Game Over". *Global Governance*, 15, 343.
- Overbeek, H. (2002). "Neoliberalism and The Regulation Of Global Labor Mobility". *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 581, 74–90.
- Ozer-Imer, I., & Ozkan, I. (2014). "An Empirical Analysis Of Currency Volatilities During The Recent Global Financial Crisis". *Economic Modelling*, 43, 394-406.
- Öniş, Z., & Şenses, F. (2005). "Rethinking the emerging post-Washington consensus". *Development and change*, 36(2), 263-290.
- Patriquin, L. (2012). *The Ellen Meiksins Wood Reader*, Leiden: Brill.
- Petrella, R. (1998). "Globalization and Internationalization- The Dynamics of the Emerging World Order", *States Against Markets-The Limits of Globalization*-,Ed. R. Boyer, D.Drache, London: Routledge.
- Ruigrok, W., & Van Tulder, R. (2013). *The logic of international restructuring: The management of dependencies in rival industrial complexes*. Routledge
- Saad-Filho, A. & Yalman, G. (1992). *Economic Transition to Neoliberalism in Middle-income Countries*. London and New York: Routledge.
- Saggi, K., & Sara, N. (2008). "National Treatment At The WTO: The Roles Of Product and Country Heterogeneity". *In Economic Analysis of the Rules and Regulations of the World Trade Organization* (pp. 46-75).

- Stiglitz, J. E. (2002). *Küreselleşme Büyük Hayal Kırıklığı*, Çev. Arzu Tascioğlu, Deniz Vural, İstanbul, Alfa Yayınları.
- Şenses, F. (2017). *İktisada (Farklı Bir) Giriş: Giriş İktisadı Öğrencileri ve İktisada İlgili Duyanlar İçin Yardımcı Kitap (Vol. 413)*. İletişim Yayınları.
- Tomanbay, M. (2014). *Uluslararası Ticaret ve Finansmanı*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Tomanbay, M. (2017). "John Maynard Keynes' in Yaşamı ve İktisadi Düşüncesinin Gelişimi". *Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(11), 7-16.
- Tomanbay, M. (2019). "İktisadi Düşüncenin Gelişimi ve İktisat Okulları". *Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(15), 31-45.
- Türel, O. (2004), "Dünyada Sanayileşme Deneyimi: Geçmiş Çeyrek Yüzyıl (1975 - 2000) ve Gelecek İçin Beklentiler", *Küresel Düzen: Birikim, Devlet ve Sınıflar, Korkut Boratav'a Armağan*, Ahmet Haşim KÖSE, Fikret ŞENSES ve Erinç YELDAN (Ed.), İktisat Üzerine Yazılar 1, İletişim Yayınları.
- Wallach, L. (2004). "Beyond Trade: The WTO's Expansive Agenda and Impact". *Race, Poverty & the Environment*, 11(1), 23-25.
- Wallach, L. (2004). Trade Secrets. *Foreign Policy*, 140, 70–71.
- Wallach, L., & Sforza, M. (2002). *DTÖ: Kimin Ticaret Örgütü. Şirket Küreselleşmesine Direnmek İçin Nedenler*, çev. Deniz Aytaş, Metis Yayınları, İstanbul, Ekim.
- Wallerstein, I. (2004). *Dünya Sistemleri Analizi Bir Giriş*. (çev. Ender Abadoğlu) İstanbul: Aram Yayıncılık.
- Wang, W. (2012). "On the Relationship Between Market Access and National Treatment Under the GATS". *The International Lawyer*, 1045-1065.

Wood, E. M. (2006). *Sermaye İmparatorluğu*. (çev. Sami Oğuz), Ankara: Epos Yayınları.

Wood, E. M. (2016). *Kapitalizm Demokrasiye Karşı: Tarihsel Maddeciliğin Yeniden Yorumlanması*. Yordam Kitap.

Wood, E.M., (1999), “Unhappy Families: Global Capitalism in a World of Nation-States”, *MonthlyReview*, July-August.

World Trade Organization. (2021). Erişim Tarihi: 30.03.2022, <https://stats.wto.org/>

World Trade Organization. (2021). Erişim Tarihi: 30.03.2022, https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/dispustats_e.htm

Yalman, G. (2007), “Economic Theories of State or 'Economics Imperialism': Rent-Seeking Analysis as an Exemplar”, *METU Studies in Development*, 34, [p.387-412].

Yeldan, E. (2009), “On the Nature and Causes of the Collapse of the Wealth of Nations, 2007/2008: The End of A Facade Called Globalization”, BSB.

EK 1.22 ÜRÜN GRUBUNA BAĞLI TARİFE GÖSTERGELERİ

		2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
United States of America	MT2 - 01 - Animal products	2,3	2,4	2,2	2,3	2,2	2,2	2,2	2,2	2,3	2,2
United States of America	MT2 - 02 - Dairy products	20,3	19,1	19,9	20,5	17,2	17,5	16,6	18,3	19,6	19
United States of America	MT2 - 03 - Fruits, vegetables, plants	4,9	4,9	4,7	4,7	4,7	4,7	4,7	4,8	4,7	4,7
United States of America	MT2 - 04 - Coffee, tea	3,2	3,2	3,3	3,1	3,3	3,3	3,3	3,2	3	3
United States of America	MT2 - 05 - Cereals and preparations	3,5	3,5	3,1	3,1	3	3	3,1	3,1	3,1	3,1
United States of America	MT2 - 06 - Oilseeds, fats and oils	4,6	4,5	4,8	7,3	7,3	7,3	7,2	7,4	7,3	4,9
United States of America	MT2 - 07 - Sugars and confectionery	10,3	16,6	14,4	11,7	11,7	14,8	16,4	15,7	14,5	14,9
United States of America	MT2 - 08 - Beverages and tobacco	15,6	15,4	14	18,9	18,6	18,6	19,1	18,6	18,4	13,7
United States of America	MT2 - 09 - Cotton	4	4,6	4,1	3,6	4,8	4,8	4,6	4,8	5	4,8
United States of America	MT2 - 10 - Other agricultural products	1,1	1,2	1,1	1,1	1	1	1	1,1	1,1	1,1
United States of America	MT2 - 11 - Fish and fish products	1	1	0,8	0,8	0,8	0,8	0,8	0,7	0,7	0,7
United States of America	MT2 - 12 - Minerals and metals	1,7	1,7	1,7	1,6	1,8	1,7	1,7	1,8	1,8	1,8
United States of America	MT2 - 13 - Petroleum	1,4	1,3	1,1	1,2	1,3	7,1	6,5	1,8	1,8	1,5
United States of America	MT2 - 14 - Chemicals	2,8	2,8	2,8	2,8	2,8	2,8	2,8	2,8	2,8	2,8
United States of America	MT2 - 15 - Wood, paper, etc	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,6	0,5
United States of America	MT2 - 16 - Textiles	7,9	7,9	7,9	7,9	7,9	7,9	8	8	8	8
United States of America	MT2 - 17 - Clothing	11,7	11,7	11,6	11,6	12	11,6	11,6	11,7	11,7	11,7
United States of America	MT2 - 18 - Leather, footwear, etc	4	4	3,8	3,7	3,8	3,8	3,8	3,9	3,9	3,9
United States of America	MT2 - 19 - Non-electrical machinery	1,2	1,2	1,2	1,1	1,2	1,2	1,2	1,2	1,2	1,2
United States of America	MT2 - 20 - Electrical machinery	1,7	1,7	1,7	1,4	1,7	1,7	1,7	1,5	1,5	1,4
United States of America	MT2 - 21 - Transport equipment	3	3	3,1	2,3	3,1	3,1	3,1	2,9	2,9	2,9
United States of America	MT2 - 22 - Manufactures n.e.s.	2,4	2,3	2,4	2,2	2,5	2,4	2,4	2,2	2,2	2,2

		2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Brazil	MT2 - 01 - Animal products	8,9	8,9	8,2	8,2	8,2	8,3	8,3	8,3	8,3	8,3
Brazil	MT2 - 02 - Dairy products	18,5	18,5	18,3	18,3	18,3	18,3	18,3	18,3	18,3	18,3
Brazil	MT2 - 03 - Fruits, vegetables, plants	9,7	9,7	10,1	10,2	10,2	9,8	9,8	10	9,7	9,7
Brazil	MT2 - 04 - Coffee, tea	13,3	13,3	13,3	13,3	13,3	13,3	13,3	13,8	13,3	13,3
Brazil	MT2 - 05 - Cereals and preparations	11,8	11,8	10,7	10,7	10,7	10,7	10,7	10,7	10,7	10,7
Brazil	MT2 - 06 - Oilseeds, fats and oils	8	8	7,9	7,9	7,9	7,6	7,6	8	8	8
Brazil	MT2 - 07 - Sugars and confectionery	16,5	16,5	16,5	16,5	16,5	16,5	16,5	16,5	16,5	16,5
Brazil	MT2 - 08 - Beverages and tobacco	17,2	17,2	17	17	17	17,2	17,2	17,1	17,3	17,3
Brazil	MT2 - 09 - Cotton	6,4	6,4	6,9	6,9	6,9	6,4	6,4	6,4	6,4	6,4
Brazil	MT2 - 10 - Other agricultural products	7,6	7,6	7,8	7,8	7,8	7,7	7,7	7,7	7,7	7,7
Brazil	MT2 - 11 - Fish and fish products	10	9,9	10,3	10,3	10,3	10,4	10,4	10,3	10,3	10,3
Brazil	MT2 - 12 - Minerals and metals	10,1	10,1	10	10,1	10,1	10,1	10,1	10,1	10,1	10,1
Brazil	MT2 - 13 - Petroleum	0,2	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,4	0,1	0,1
Brazil	MT2 - 14 - Chemicals	8,3	8,3	8,2	8,2	8,2	8,3	8,3	8	8,1	8,1
Brazil	MT2 - 15 - Wood, paper, etc	10,7	10,7	10,6	10,6	10,6	10,7	10,8	10,4	10,4	10,4
Brazil	MT2 - 16 - Textiles	23,2	23,3	23,3	23,3	23,3	23,3	23,3	23,3	23,3	23,2
Brazil	MT2 - 17 - Clothing	35	35	35	35	34,9	34,9	35	35	35	35
Brazil	MT2 - 18 - Leather, footwear, etc	15,7	15,7	16	16	16	15,7	15,7	16,1	15,8	15,8
Brazil	MT2 - 19 - Non-electrical machinery	12,7	12,7	12,8	12,9	12,9	12,8	12,8	12,8	12,8	12,8
Brazil	MT2 - 20 - Electrical machinery	14,1	14,1	14,1	14,1	14,1	14,1	14,1	14,2	13,9	13,9
Brazil	MT2 - 21 - Transport equipment	18,1	18,3	18,6	18,6	18,6	18,2	18,2	19,2	19	19
Brazil	MT2 - 22 - Manufactures n.e.s.	15,3	15,3	15,1	15,2	15,2	15,3	15,3	15,2	15,2	15,2

		2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Bangladesh	MT2 - 01 - Animal products		20,7		19,4		19,3	19,3		19,3	19,3
Bangladesh	MT2 - 02 - Dairy products		24		23,5		23,5	23,5		24,1	24,1
Bangladesh	MT2 - 03 - Fruits, vegetables, plants		20,1		20,3		20,3	20,3		21,2	21,2
Bangladesh	MT2 - 04 - Coffee, tea		21,8		21,3		21,3	21,3		22,5	22,5
Bangladesh	MT2 - 05 - Cereals and preparations		14,5		13,7		14,1	14,1		16	16
Bangladesh	MT2 - 06 - Oilseeds, fats and oils		10,6		9,5		9,6	9,6		10,3	10,3
Bangladesh	MT2 - 07 - Sugars and confectionery		18,8		18,6		20,2	20,4		20,4	19,7
Bangladesh	MT2 - 08 - Beverages and tobacco		25		25		25	25		25	25
Bangladesh	MT2 - 09 - Cotton		3,5		3,5		3,5	3,5		3,5	3,5
Bangladesh	MT2 - 10 - Other agricultural products		11,5		11,6		11,7	11,7		11,4	11,4
Bangladesh	MT2 - 11 - Fish and fish products		23,4		23,9		23,9	23,9		23,7	23,7
Bangladesh	MT2 - 12 - Minerals and metals		13,6		12,7		12,8	12,8		12,8	12,7
Bangladesh	MT2 - 13 - Petroleum		17,3		15,7		15,7	15,7		15,9	15,8
Bangladesh	MT2 - 14 - Chemicals		10,9		9,9		9,9	9,9		9,7	9,7
Bangladesh	MT2 - 15 - Wood, paper, etc		16		15,5		15,3	15,3		15,2	15,2
Bangladesh	MT2 - 16 - Textiles		19,9		19,4		19,4	19,4		19,5	19,5
Bangladesh	MT2 - 17 - Clothing		24,5		24,4		24,4	24,4		24,4	24,4
Bangladesh	MT2 - 18 - Leather, footwear, etc		14,8		14,4		14,7	14,7		14,3	14,3
Bangladesh	MT2 - 19 - Non-electrical machinery		5,8		4,7		3,9	3,9		4	4
Bangladesh	MT2 - 20 - Electrical machinery		13,8		12,7		12,9	12,9		13,5	13,6
Bangladesh	MT2 - 21 - Transport equipment		12,8		11,6		11,5	11,5		12	11,9
Bangladesh	MT2 - 22 - Manufactures n.e.s.		13,5		12,6		12,4	12,4		12,8	12,8

EK 2. MAL TİCARETİ DEĞERLERİ

		2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
United States of America	SI3_AGG - TO - Total merchandise	1278495	1482508	1545703	1579593	1620532	1502572	1451011	1546273	1663982	1643161
United States of America	SI3_AGG - AG - Agricultural products	142574	168272	172301	175749	182413	163371	164460	168588	171413	164803
United States of America	SI3_AGG - AGFO - Food	112356	131360	138409	141982	149283	133144	135415	137807	138991	135950
United States of America	SI3_AGG - MI - Fuels and mining products	128542	185833	187234	195311	201659	142611	129247	177683	238025	243141
United States of America	SI3_AGG - MIFU - Fuels	81448	130303	137139	148724	155416	103972	93918	138966	192518	199591
United States of America	SI3_AGG - MA - Manufactures	871742	968907	1008787	1020385	1051799	1007825	968926	1008054	1050445	1036401
United States of America	SI3_AGG - MAIS - Iron and steel	17224	20343	20852	19910	19993	16058	13569	15934	15305	13204
United States of America	SI3_AGG - MACH - Chemicals	188913	207049	206918	208859	211822	206276	197260	206505	222221	224279
United States of America	SI3_AGG - MACHPH - Pharmaceuticals	44385	42515	44560	44169	48497	52384	51218	46937	50563	55780
United States of America	SI3_AGG - MAMT - Machinery and transport equipment	450298	502664	532526	533880	552090	527207	505941	527511	541004	534875
United States of America	SI3_AGG - MAMTOF - Office and telecom equipment	134899	141603	140533	141264	145459	141855	139889	149581	151681	148450
United States of America	SI3_AGG - MAMTOTEP - Electronic data processing and office equipment	45802	50229	50903	49646	50337	47822	46227	52705	55798	52796
United States of America	SI3_AGG - MAMTOTTL - Telecommunications equipment	41320	46933	48092	49747	52481	52381	50981	46825	44981	43030
United States of America	SI3_AGG - MAMTOTIC - Integrated circuits and electronic components	47777	44441	41539	41872	42642	41652	42681	50051	50901	52624
United States of America	SI3_AGG - MAMTTE - Transport equipment	126045	148790	166196	167694	174654	164359	161817	165646	166205	170884
United States of America	SI3_AGG - MAMTAU - Automotive products	99665	119589	132168	134465	137960	129553	128046	134913	135473	139277
United States of America	SI3_AGG - MATE - Textiles	12169	13852	13480	13924	14373	13935	13194	13623	13822	13359
United States of America	SI3_AGG - MACL - Clothing	4694	5241	5607	5858	6108	6128	5709	5714	6046	5964

		2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Brazil	SI3_AGG - TO - Total merchandise	200434	253666	239953	232544	220923	186782	179526	214988	231890	221127
Brazil	SI3_AGG - AG - Agricultural products	68586	86390	86823	90638	87819	79916	76904	87792	92906	89086
Brazil	SI3_AGG - AGFO - Food	60803	77345	77604	82081	78763	70933	68001	77612	80324	76346
Brazil	SI3_AGG - MI - Fuels and mining products	56195	77796	65575	58652	54883	36411	32758	46850	58914	61605
Brazil	SI3_AGG - MIFU - Fuels	19843	26791	26453	17822	20650	13748	11581	18723	29609	30314
Brazil	SI3_AGG - MA - Manufactures	69748	81789	79358	75387	70775	64755	64503	74393	74691	66400
Brazil	SI3_AGG - MAIS - Iron and steel	8811	12520	11042	8975	10290	9433	8216	11281	12598	11545
Brazil	SI3_AGG - MACH - Chemicals	12156	14815	14845	14090	12973	11171	10852	11911	12134	11419
Brazil	SI3_AGG - MACHPH - Pharmaceuticals	1359	1569	1597	1604	1654	1389	1275	1326	1254	1231
Brazil	SI3_AGG - MAMT - Machinery and transport equipment	33023	37415	36835	35619	30554	28809	30504	35613	34519	28866
Brazil	SI3_AGG - MAMTOF - Office and telecom equipment	2058	1825	1374	1194	901	868	730	829	895	830
Brazil	SI3_AGG - MAMTOTEP - Electronic data processing and office equipment	386	408	369	366	258	234	281	388	420	344
Brazil	SI3_AGG - MAMTOTTL - Telecommunications equipment	1513	1229	838	661	476	439	311	254	280	348
Brazil	SI3_AGG - MAMTOTIC - Integrated circuits and electronic components	159	188	166	167	167	195	137	187	195	139
Brazil	SI3_AGG - MAMTTE - Transport equipment	19551	21629	21155	21215	16193	16255	17859	20614	18852	15160
Brazil	SI3_AGG - MAMTAU - Automotive products	12636	14408	13037	14408	9990	9876	11135	14739	13032	9659
Brazil	SI3_AGG - MATE - Textiles	1106	1108	994	949	882	875	793	799	745	697
Brazil	SI3_AGG - MACL - Clothing	188	193	167	163	159	140	132	153	148	160

		2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Bangladesh	SI3_AGG - TO - Total merchandise	19194	24439	25127	29114	30405	32379	34894	35851	39252	39337
Bangladesh	SI3_AGG - AG - Agricultural products	1013	1365	990	1227	1698	1096	1182	1152	1116	1196
Bangladesh	SI3_AGG - AGFO - Food	776	938	648	969	1168	859	903	904	891	945
Bangladesh	SI3_AGG - MI - Fuels and mining products	246	389	549	356	484	233	139	180	157	123
Bangladesh	SI3_AGG - MIFU - Fuels	145	280	447	279	348	178	52	54	26	20
Bangladesh	SI3_AGG - MA - Manufactures	17908	22558	22748	22949	28064	30404	32891	34444	37893	37951
Bangladesh	SI3_AGG - MAIS - Iron and steel	12	47	34	30	58	20	6	7	10	7
Bangladesh	SI3_AGG - MACH - Chemicals	93	171	149	115	213	137	133	137	181	173
Bangladesh	SI3_AGG - MACHPH - Pharmaceuticals	27	48	49	60	60	69	60	75	93	87
Bangladesh	SI3_AGG - MAMT - Machinery and transport equipment	137	283	344	253	352	397	179	186	233	270
Bangladesh	SI3_AGG - MAMTOF - Office and telecom equipment	21	11	14	14	13	16	15	13	16	22
Bangladesh	SI3_AGG - MAMTOTEP - Electronic data processing and office equipment	1	1	3	2	1	4	4	4	4	3
Bangladesh	SI3_AGG - MAMTOTTL - Telecommunications equipment	10	9	7	6	11	6	9	7	11	15
Bangladesh	SI3_AGG - MAMTOTIC - Integrated circuits and electronic components	10	1	5	6	1	7	3	2	2	5
Bangladesh	SI3_AGG - MAMTTE - Transport equipment	65	174	152	129	216	168	104	96	120	169
Bangladesh	SI3_AGG - MAMTAU - Automotive products	8	2	4	3	2	15	0	0	1	1
Bangladesh	SI3_AGG - MATE - Textiles	1263	1898	1846	1651	2361	1626	1564	1677	1616	1578
Bangladesh	SI3_AGG - MACL - Clothing	14855	19214	19380	23501	24584	26603	28668	29213	32927	34026

EK 3. ABD TİCARİ HİZMET DEĞERLERİ

		2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
United States of America	BOP6 - S - Memo item: Total services	582041	644665	684823	719413	757051	769397	783431	837474	865549	891177
United States of America	BOP6 - GSOX - Memo item: Goods and commercial services	1853110	2122082	2225305	2291269	2372921	2260691	2222047	2374553	2520331	2523740

		2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Brazil	BOP6 - SA - Manufacturing services on physical inputs owned by others					18	3	6	7	4	19
Brazil	BOP6 - SAY - Goods for processing in reporting economy – Goods returned , Goods received					18	3	6	7	4	19
Brazil	BOP6 - S - Memo item: Total services	30662	36966	38798	37929	39933	33772	33252	34458	35383	34275
Brazil	BOP6 - GSOX - Memo item: Goods and commercial services	230332	290595	279038	277771	262986	222898	216786	251657	274107	259395

		2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Bangladesh	BOP6 - SA - Manufacturing services on physical inputs owned by others	37	40	44	54	70	69	63	73	82	148
Bangladesh	BOP6 - SAY - Goods for processing in reporting economy – Goods returned , Goods received	37	40	44	54	70	69	63	73	82	
Bangladesh	BOP6 - S - Memo item: Total services	2445	2453	2687	2997	3133	3233	3541	3870	5446	6214
Bangladesh	BOP6 - GSOX - Memo item: Goods and commercial services	20446	25956	26256	30164	31564	33413	36130	37575	41655	41925

EK 4. ORJİNALLİK RAPORU

 <div style="display: inline-block; vertical-align: middle; text-align: center;"> <p>HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ YÜKSEK LİSANS TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU</p> </div>
<p>HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA</p>
<p>Tarih: 09/05/2023</p>
<p>Tez Başlığı : Küresel Dönemde İktisadi Kuralların Uluslararasılaştırılması: Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) Örneği</p>
<p>Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 89 sayfalık kısmına ilişkin, 08/05/2023 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda işaretlenmiş filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 3'tür.</p>
<p>Uygulanan filtrelemeler:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1- ☐ Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç 2- ☒ Kaynakça hariç 3- ☒ Alıntılar hariç 4- ☐ Alıntılar dâhil 5- ☐ 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç
<p>Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.</p>
<p>Gereğini saygılarımla arz ederim.</p>
<p>Tarih ve İmza</p>
<p>Adı Soyadı: Aslı Fidan</p> <p>Öğrenci No: _____</p> <p>Anabilim Dalı: Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi</p> <p>Programı: Siyaset Bilimi Tezli Yüksek Lisans</p>
<p>DANIŞMAN ONAYI</p> <p>UYGUNDUR.</p> <p>_____ Prof. Dr. Örsan Öcal Akbulut</p>

**HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
MASTER'S THESIS ORIGINALITY REPORT**

**HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
POLITICAL SCIENCE AND PUBLIC ADMINISTRATION DEPARTMENT**

Date: 09/05/2023

Thesis Title : Internationalization of Economic Rules in the Global Era: World Trade Organization (WTO) Example

According to the originality report obtained by myself/my thesis advisor by using the Turnitin plagiarism detection software and by applying the filtering options checked below on 08/05/2023 for the total of 89 pages including the a) Title Page, b) Introduction, c) Main Chapters, and d) Conclusion sections of my thesis entitled as above, the similarity index of my thesis is 3 %.

Filtering options applied:

1. Approval and Declaration sections excluded
2. Bibliography/Works Cited excluded
3. Quotes excluded
4. Quotes included
5. Match size up to 5 words excluded

I declare that I have carefully read Hacettepe University Graduate School of Social Sciences Guidelines for Obtaining and Using Thesis Originality Reports; that according to the maximum similarity index values specified in the Guidelines, my thesis does not include any form of plagiarism; that in any future detection of possible infringement of the regulations I accept all legal responsibility; and that all the information I have provided is correct to the best of my knowledge.

I respectfully submit this for approval.

Date and Signature

Name Surname: Aslı Fidan

Student No: _____

Department: Political Science and Public Administration

Program: Master of Arts in Political Science - MA

ADVISOR APPROVAL

APPROVED.

Prof. Dr. Örsan Öcal Akbulut

EK 5. ETİK KURUL / KOMİSYON İZİNİ YA DA MUAFİYET FORMU

 <p>HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ TEZ ÇALIŞMASI ETİK KOMİSYON MUAFİYETİ FORMU</p>
<p>HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞINA</p> <p style="text-align: right;">Tarih: 09/05/2023</p> <p>Tez Başlığı: Küresel Dönemde İktisadi Kuralların Uluslararasılaştırılması: Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) Örneği</p> <p>Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmam:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. İnsan ve hayvan üzerinde deney niteliği taşımamaktadır, 2. Biyolojik materyal (kan, idrar vb. biyolojik sıvılar ve numuneler) kullanılmasını gerektirmemektedir. 3. Beden bütünlüğüne müdahale içermemektedir. 4. Gözlemsel ve betimsel araştırma (anket, mülakat, ölçek/skala çalışmaları, dosya taramaları, veri kaynakları taraması, sistem-model geliştirme çalışmaları) niteliğinde değildir. <p>Hacettepe Üniversitesi Etik Kurullar ve Komisyonlarının Yönergelerini inceledim ve bunlara göre tez çalışmamın yürütülebilmesi için herhangi bir Etik Kurul/Komisyon'dan izin alınmasına gerek olmadığını; aksi durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.</p> <p>Gereğini saygılarımla arz ederim.</p> <p style="text-align: right;">Tarih ve İmza</p> <p>Adı Soyadı: Aşlı Fidan</p> <p>Öğrenci No:</p> <p>Anabilim Dalı: Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi</p> <p>Programı: Siyaset Bilimi Tezli Yüksek Lisans</p> <p>Statüsü: ☒ Yüksek Lisans ☐ Doktora ☐ Bütünleşik Doktora</p>
<p><u>DANIŞMAN GÖRÜŞÜ VE ONAYI</u></p> <p style="text-align: center;">Prof. Dr. Örsan Öcal Akbulut</p> <p>Detaylı Bilgi: http://www.sosyalbilimler.hacettepe.edu.tr</p> <p>Telefon: 0-312-2976860 Faks: 0-3122992147 E-posta: sosyalbilimler@hacettepe.edu.tr</p>

**HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
ETHICS COMMISSION FORM FOR THESIS**

**HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
POLITICAL SCIENCE AND PUBLIC ADMINISTRATION DEPARTMENT**

Date: 09/05/2023

Thesis Title: Internationalization of Economic Rules in the Global era: World trade Organization (WTO) Example

My thesis work related to the title above:

1. Does not perform experimentation on animals or people.
2. Does not necessitate the use of biological material (blood, urine, biological fluids and samples, etc.).
3. Does not involve any interference of the body's integrity.
4. Is not based on observational and descriptive research (survey, interview, measures/scales, data scanning, system-model development).

I declare, I have carefully read Hacettepe University's Ethics Regulations and the Commission's Guidelines, and in order to proceed with my thesis according to these regulations I do not have to get permission from the Ethics Board/Commission for anything; in any infringement of the regulations I accept all legal responsibility and I declare that all the information I have provided is true.

I respectfully submit this for approval.

Date and Signature

Name Surname: Aslı Fidan

Student No: _____

Department: Political Science and Public Administration

Program: Master of Arts in Political Science - MA

Status: MA Ph.D. Combined MA/ Ph.D.

ADVISER COMMENTS AND APPROVAL

Prof. Dr. Örsan Öcal Akbulut